

Shri Raghunatha Temple MSS. Library,
JAMMU

No. ४६५४

Title दशकर्मपद्धतिः

Author *

Extent ७८ पत्राणि Age सं. १७२६

Subject धर्मशास्त्रम्

दशकर्मपद्धतिः

प्रथमः

श्रीगणेशायनमः॥ श्रीगुरुवेनमः॥ कर्मंतरपद्धतिर्विखिते॥ प्रथमाचमनं॥ प्राणा
 यामः॥ तौदीदृशौ॥ गृह्यसूत्र॥ प्रहास्यपाणीपादौ चोपविश्य त्रिराचामेद्विःपरि
 मृजीतपादवभ्यक्ष्य शिरोभ्यक्ष्य होदिंदियाण्यङ्गिः सः सृशेत्॥ स्मृतिः॥ सः
 हितं गुलिना तोयं दक्षिणापाणिनेन उ॥ सुक्तांगुष्ठक निष्ठाभ्यां शेषेणाचमनं
 विदुः॥ १॥ माषकस्य सुवर्णस्य यत्र मज्जयते मणिं॥ एतदाचमनं प्रोक्तं पवित्रं का
 यशोधनं॥ २॥ आचम्येष्टु चिन्तावत्यावद्वामेन संस्पृशेत्॥ वामेन द्वादशा
 दित्यावरुणं च जले श्वरं॥ ३॥ दक्षिणे च स्थितं तोयं तर्जुनी सव्यपाणयः॥ ततो
 यं स्पृशते यस्य सोमपानसमं भवेत्॥ ४॥ अशष्टतं पिवेद्द्वारि अशष्टतमुपस्पृशेत्॥

कर्मंतर
 ॥ १॥

कुशनिः सृततोयं उ सोमपानसमं भवेत् ॥ ५ ॥ सर्वे च अमृतं तोयं सोमपानं तथोत्तरे ॥ पश्चि
 मे पुनराचम्य दक्षिणे रुधिरं स्मृतं ॥ ६ ॥ गृह्यसूत्रे ॥ हृदयस्य शस्त्रे वापञ्चाचामेदुष्टि
 षो हैवातो न्यथा भवतीत्यथ प्रत्यक्षं नानि सुखा भुक्त्वा हुत्वा स्नात्वा पीत्वा वि
 परिधाय चरथ्यामाक्रम्य श्मशानं चाचान्तः पुनराचामेत् ॥ कर्मप्रदीप ॥ त्रिः प्राश्या
 पो द्विरुत्सृज्य मुखमेतान्युपसृशेत् ॥ आस्य नासा हि कर्णाश्च नाभिवक्षः शि
 रोऽसकान् ॥ १ ॥ अंगुष्ठेन प्रदेक्षिन्या द्वाणं चैव उपसृशेत् ॥ अंगुष्ठानामिकाभ्यां च
 च ह्युः श्रोत्रं पुनः पुनः ॥ २ ॥ कनिष्ठां गुष्ठयोर्नाभिं हृदयं उत लेन वै ॥ सर्वाभिस्तु शि
 रः पश्चाद्वाक्कायेण सं ॥ ३ ॥ आचमनं श्रोत्रवन्दनं ॥ प्राणायामं ॥

भूराद्यास्तिस्त्रैवैतामहाव्याहृतयोव्ययाः॥महर्जनःतपःसत्यंगायत्रीचशिरस्तथा॥१॥
 आपोज्योतीरसोमृतं ब्रह्मभृभुवःस्वरिति शिरः॥त्रिर्जपेदायतः प्राणः प्रायोलोमः
 सउच्यते॥२॥याज्ञवल्क्यः॥कनिष्ठानामिकाभ्यांच त्र्यंगुष्ठश्चतुर्थीयः॥प्राणायाम
 प्रकुर्वीततर्जनीमध्यमांविना॥१॥हरकुंदक्षिणनाडीकुंभकुंददिसत्रकुं॥उत्त
 रकुं वामतो अर्यात् प्राणायामस्य लक्षणं॥२॥सौमंरंरंनवंरंरं॥०॥शुक्लंवरं॥
 कर्मप्रदाप॥यत्रोपदिश्यते कर्मकुंरुंरंगंनतच्यते॥दक्षिणस्तत्रविज्ञेयः कर्मणां पा
 रगः करः॥१॥यत्रदिद्रियमोनस्याज्जपहोमादि कर्मसु॥तिस्त्रस्तत्रदिशः प्रोक्ता
 दीसौम्यापराजिता॥तिष्ठनासीनः प्रक्षोवा नियमो यत्रने दृशः॥तदासीनेन

कर्मतर॥
 ॥२॥

तृच्यं न प्रक्षेपेण न तिष्ठता ॥३॥ प्रक्षेपे नमः ॥ अद्येत्यादिप्रयोगः ॥ मासे पक्षे तिथौ वारे ॥
वेदशास्त्रोक्तपुण्यपलावाप्यर्थं मम सुतस्य सोमं त्याक्षपनयनं कर्मप्रारं ॥ मम
सुतायाः प्राणिग्रहणं कर्म ॥ मम सुतस्य विवाहोऽथ कर्मप्रारं ॥ गणेशगौर्यादिच
तुर्दशमातृणां वसोद्वारा सहितानां स्थापनप्रतिष्ठा पूजा नार्चनं कुर्यात् ॥ कर्मप्रदीप ॥
गौरीपद्माशचीमेधासावित्रीविजया जया ॥ देवसेनास्वधा स्वाहा मातरो लोका
मातरः ॥१॥ धृतिः पुष्टिस्तथा उष्टिरात्मदेवतया सह ॥ गणेशेनाधिष्ठात्येता वृद्धौ
भूज्याश्चतुर्दश ॥२॥ आ. हो गणपतिः भूज्यो मातरः तदनंतरं ॥ अंते गोत्रां विद्वाः
भूज्या इवैवै सर्वकर्मसु ॥३॥ नित्यवैश्वदेवसव्येन कर्तव्यः ॥ पश्चात् स्थापनं ॥
जया च विजया चैव सीमंते च सुखा वहा ॥ प्राशने च श्रियां भूज्या च उभेभ्यः सुभद्रिका ॥१॥ व्रतबंधेषु ज्ञातव्या
स्थिरी भुवने श्रियां ॥ विवाहेषु च ब्रह्मविद्यासु सर्वतो मुखी ॥ सह प्रवेशने चैव नागं जपद्भवा सिमी ॥ ४॥

महानिर्वाण

॥ महागरुपतिं स्थापयामि ॥ १ गौरां ६ स्था ० २ पद्मां ० ३ शचीं ० ४ मेधं ० ५ सावित्रीं ० ६ वि
जयां ० ७ जयां ० ८ देवसेनां ० ९ स्वधामं १० स्वाहां ० ११ धृतीं ० १२ पुष्टीं ० १३ ॥
उष्टीं ० १४ गेत्रदेव्यां विद्वां स्था ० ॥ १५ ॥ प्रतिमासु च शुभ्रासु लिखित्वा वापटादिषु ॥ अ
पिवा दत्त पुंजैश्च नैवेद्यैश्च पृथग्विधैः ॥ १६ ॥ उद्गलनां वसोद्वारां सप्तधरां दृ
तेन उ ॥ कारयेत्संच धरां वानातिनीचां नचो विती ॥ १७ ॥ गणेशः क्रियमाणेषु मा
तृभ्यः पूजनं स ह्यत्र ॥ सह देव भवेच्छादमेते पुन पृथक् पृथक् ॥ १८ ॥ स्मृति ॥ ग्रहे नि
र्गमवर्गमिव सोद्वारा च वेदिका ॥ कार्या विवाहं विद्वद्भिः ग्रहे वैश्वदेहिने ॥ १९ ॥
ग्रहे वैपश्चिमद्वारे तथैवोत्तरमेव च ॥ विवाहं वेदिकां कृत्वा ग्रहे निर्गमदक्षिणे ॥ २० ॥

कर्मतर ॥
॥ २१ ॥

द्वा रा दे व वितस्तं तु भ्रमे द्वे दिगुलांतरा ॥ प्रादेशमात्रा सप्तैव देव्या देया च पंचमी ॥ ३ श्री
 लक्ष्मी धृतिर्मेधा स्वाहा प्रज्ञा च सरस्वती ॥ हस्तमात्रा भवेद्दीर्घा घृतधारा भवेत्तु सा ॥ ४
 श्री लक्ष्मी धृतिर्मेधा स्वाहा प्रज्ञा च सरस्वती ॥ घृतेन मात्रः सप्त ऊं ब्रमे बिंदु वै सह ॥ ५
 एतमुत्पंमंत्रेण घृतधारां तु ब्रूयेत् ॥ यजमानस्तु भक्ता रेण पूजनीया प्रयत्नतः ॥ ६
 प्रतिष्ठा पूजा ब्रूयेत् ॥ आद्वयः ॥ अथाभ्युदयिके आद्वेयुग्मानाशयेत् प्रदक्षि
 णमुपचारसज्जवो दर्भाय वैस्ति लार्थः संपन्नमिति तृप्तप्रश्नोदधिबदराक्षतमिः
 आः पिंडानां दीमुखाः पितरः प्रीयंतामित्यक्षय्यस्थानेनां दीमुखेभ्यः पितृभ्यः
 पितामहेभ्यः प्रपितामहेभ्यो मातामहेभ्यः प्रमातामहेभ्यो वृद्धप्रमातामहेभ्यः

स्वाहोच्यतां न स्वधामं प्रयुंजीत श्रद्धा न्वितः श्राद्धं ऊर्वीत शत्रेनापि नापरपक्षमति
 कामेन्मासिमासिवोशनमिति श्रुतेरिति श्रुतेरिति ॥१॥ वृद्धश्राद्धवर्तव्यः ॥ यत्र
 यत्र भवेच्छ्राद्धं तत्र तत्र च मातरः ॥ उच्छायने त्रे प्रक्षाल्य सुचिर्भूत्वा समाहितः ॥
 परिजप्य च मंत्रेण भक्षयेद्दंतधवनं ॥ आदौ मलस्नानं ॥ ततः प्रातः संध्या षोड
 शोपचार पूजामध्याह्नं संध्या तर्पणं वैश्वदेव सर्वल्लयसव्येन ॥ मातृ स्थापनं
 वसोद्धारा वृद्धश्राद्धं ॥ वृद्धावा दौ गये चान्त्ये मध्ये अन्वष्टका सुच ॥ मातृश्राद्धं
 च पृथः ऊर्यादन्यत्र पतिना सह ॥ १ वृद्धावष्टकायां च गयायां च तथैव च ॥ आदिमं
 ध्यावसाने च मातृश्राद्धं प्रकीर्तितं ॥ २ ॥ प्रदक्षिणमुपचारः ॥ युग्मान् ॥ कर्मप्रदीपः ॥

कर्मंतर ॥
 ॥४॥

प्रातरामंत्रिता न्वि प्रा नृयुग्मानुभयतस्तथा ॥ उपवेश्य ऊशान्दद्या दृजुनैव हि पाणि
 ना ॥ **विंशतिं च विंशतिं च** युग्मानेव स्वस्तिवाचां गुष्ठप्रग्रहं सदा ॥ ॥ विश्वेदेवाः ॥
 पितृर्ह ॥ सर्वकर्मसव्येन ॥ यवलीजे विश्वेदेवाने अक्रोधनैः ॥ सर्वायां नां हि मुख
 वैश्वदेवश्राद्धे ॥ नां हि ॥ विश्वे ॥ एतद् ॥ एषवो ॥ पूजा ॥ स्वस्तिर्हो ॥ पूजा पादप्र ॥
 आच ॥ बीजे त्रीजे चोथे ॥ एणी विपितृने ॥ प्रथममातृपावणि पठे पितृ ॥ मातामह ॥
 प्रथमसर्वायां ॥ नां हि ॥ मातृश्राद्धे ॥ एतद् ॥ पा ॥ एषवो ॥ पू ॥ स्वस्ति ॥ आच ॥ बीजे एम ॥
 त्रीजे सर्वायां ॥ नां हि ॥ पितृश्राद्धे ॥ एतद् ॥ सर्वैर्ववत् ॥ चोथे एम ॥ पांचमे सर्वा
 यां ॥ नां हि ॥ मातामहश्राद्धे ॥ एतद् ॥ सर्वैर्ववत् ॥ छठे एम ॥ **स्वः पादप्रक्षाल** ॥ आच ॥

प्राणायामः ॥

४ अमुं गोत्राणां नां दि० रवी मातृ पि
तामही प्रपिताम० नां अमुं ब्रह्म
हृत्नां ४

॥ सोम साम ॥ विष्णुः २ हरिः २ अपवित्रः ० ले ॥ सप्त व्याधा ० नमः स्वाहायै स्वाहायै ०
आ ० धूम्रमौ ग्यां ध्यात्वा ० ग्यायां देवरू ० आभ्यदयिक् आहो पा ० स्त ॥ पाकादी ० ॥
उं भ्रभुवः स्वः ॥ उपास्मै ० ३ वभ्रवेनु ० २ मधु ३ ॥ अद्येत्यादि ० थं ॥ यजमानसुतस्य
विवाहोऽसव ० प्रारं ० ॥ अमुं गोत्राणां नां दि० पितृपिताम० प्रपिताम० नां ॥ अमुका
अमुं शर्मणां अमुं गोत्राणां नां दि० मातामह प्रमाताम० वृद्ध प्रमा० नां अमुका अमुं
शर्मणां नां दि० विश्वे देवा सर्वर्षी पार्वणत्रयविधिना आभ्यदयिक् आहमहं ॥
उं ऊरुष ॥ कर्म प्रदीप ॥ आयुष्याणि च शांत्यर्थं जप्त्वा तत्र समाहितः ॥ षड्भ्यः पि
तृभ्यः स्तदनुभक्त्या आहमुपक्रमेत् ॥ १ ॥ आहमेतुः ॥ मातरः प्रथमं इज्य पित

कर्मंतर ५ ॥
॥ ५ ॥

रस्तदनंतरं॥ ततो माता महाराजा नृवैश्वदेवास्तथैव च॥ मातृश्राद्धं सर्वेषुः कर्मा
 हं एव पैतृकं॥ मातामह्यां चोत्तरे उ वृद्धौ श्राद्धं त्रयं स्मृतं॥ २॥ नांदि० विश्वे० इदं व
 ह आसनी॥ एवं सर्वत्र॥ अमु० गोत्राः॥ नांदि० मातृपितामही प्रपितामह्यः॥ अमुक्रीर
 देविदाः यथा रविभागं इदं वः आसनी॥ बीजे एम॥ त्रीजे गोत्राः नांदि० पितृपि अमुकस
 तामह प्रपितामहाः॥ अमुका अ० शर्मणो यथा रविभागं० आसनी॥ चोथे एम॥ पांचमे॥
 अमु० गोत्राः॥ नांदि० मातामह प्रमाता० वृद्ध प्रमा० हाः॥ अमुका अमु० शर्मणो यथा र
 विभा० आसनी॥ छठे एम॥ विश्वे देवाने आकान्तवत्सर्दने किजे॥ आगच्छंतु महा
 भागा० सावधाना भवन्तु ते॥ उं नांदि० खान् विश्वान् देवान् आवाहयिष्ये॥ उं आवाहय॥

नांदि० स्वा वि श्वे देवा स आगतः शृणु० रयामसी॥ बीजे युग्म॥ युग्म ते वेने अडी ने मण हं॥
 त्रीजे एम आगच्छ उ० शर्व वर॥ चो थे युग्म॥ पितृ ने जे त्राः॥ नां दि० मा तृ पिताम० प्र पिता०
 ह्यः॥ अमु व्रीर दे विदाः॥ आवा हयि ष्ये॥ उं आवा हय॥ उ शं त स्त्वा नि० स्मान्॥ उद द्रो०॥ बीजे युग्म॥
 त्रीजे अमु० जे त्राः॥ नां दि० खान् पितृ न् पिताम हान् प्र पिताम हांश्च॥ अमु द्वा अमु० शर्मणी॥
 आवा ह० ष्ये॥ उं आवा हय॥ उ शं त स्त्वा०॥ चो थे युग्म॥ उद द्रो०॥ पां च मे अमु० जे त्राः॥ नां दि०
 खान् माताम हान् प्र माता० हान् वृद्ध प्र माता० हींश्च अमु द्वा अमु० शर्मणी आवा हयि०॥
 उं आवा हय॥ उ शं०॥ उद०॥ छठे युग्म॥ अर्घ्य॥ शनो देवी० यवो सि यवया०॥ अत्र चंदन बर्मा तरा॥
 शमी पत्र पुष्प॥ धूप दीप॥ नां दि० स्वा वि श्वे देवा नाम र्घ पात्रा णाम र्चन वि धेः० स्तु॥ उं भू भुवः स्वः॥ ॥ ६ ॥

नांदि० विश्वेभ्यो देवेभ्यो नमः॥ पवित्रां च ठावीये॥ या दिव्या० उ॥ नांदि० विश्वे देवा एत द्वौ अ
र्घ्ये चैवा० स्वाहा॥ बीजे त्रीजे चो धे एम॥ पितृने अर्घी॥ ६॥ शंनो देवी०॥ यको॥ सिसोम देव
त्यो गोसको देवं निर्मितः॥ प्रत्नमद्भिः पृक्तः पुष्ट्या॥ नांदि० स्वान् पितृन् लोकान् प्रीणा
हीनः स्वाहा॥ अत्र चंदन पुष्पं धूप दीप॥ एवं सर्वत्र॥ नांदि० मुखानी अर्घपात्राणामर्च
नविधेः० स्तु॥ उं भू भुवः स्वः॥ नांदि० स्वीमा तृभ्यो नमः॥ या दिव्या० अमु० गोत्रे॥ नांदि०
मातः॥ अमुव्रीदे विदे एत द्वौ अर्घ्याश्चात्र त्वानु० तस्यै ते स्वाहा॥ पितामहीने प्रपिता०
ने एणी विधे॥ बीजे चटे तथा वः स्वाहा॥ त्रीजे चटे॥ भू भुवः स्वः॥ नांदि० पितृभ्यो नमः॥
यादि० अमु० गोत्रनांदि० पितः॥ अमुक्ता अमु० शर्मन् एतत्ते अर्घ्ये चैवा० स्वाहा॥ ॥

४ प्रथमे पितृपात्रे च अर्घ्योदकमथाहिषेत् ॥ अंतत्र प्रकुर्वीत विश्वेदेवास्तु दक्षिणे ॥ ४ ॥

पितामहने प्रपितामहने एणी विधे ॥ चोथे चटे तथा वः ॥ पांचमे कुंभं भुं ॥ नंदिमाता
महेभ्यो ॥ या दिव्या ॥ अमुं गोत्रं नंदिमातामहं अमुका अमुं शर्मन् एतद्वो अर्घ्यये ॥
प्रमातामहने वृद्धप्रमाता ० ने एवं सर्वत्र ॥ छठे तथा वः ॥ प्रथमपात्रे पवित्रां सर्वलीजे
पूर्वाय पाधकं मूवी ए ॥ नंदिमुखेभ्यस्त्वनमसि ॥ अर्घ्योदकं वंदनं या दिव्या ॥ अत्र
चंदनपुष्पं धूपदीप ॥ एवं सर्वत्र ॥ यथा दत्तं च दत्तं ० नं ॥ नंदिस्वा विश्वेदेवा अर्चनं वः
स्वाहा ॥ बीजे तथा वः ॥ त्रीजे यथा दत्तं ० हा ॥ चोथे तथा वः ॥ पितृने यथा दत्तं ० नं ॥ अमुं
गोत्राः ॥ नंदिस्वामातृपितामं प्रपिता ० ह्यः ॥ अमुं वीरदेविदाः यथा २ विभार्जं अर्चनं ॥
बीजे तथा वः ॥ त्रीजे यथा दत्तं ० अमुं गोत्राः नंदिपितृपितामहं प्रपिता ० हा ॥ अमुं वी

कर्मंतर ॥
॥ ७ ॥

अमु० शर्मणे यथा २ विभागं अर्चनं वः०॥ चोथेतथा वः०॥ पांचमे यथा दत्तं० अमु० गो
 त्राः॥ नांदि० मातामह प्रमाता० वृद्ध प्रमाता० हाः॥ अमु० अमु० शर्मणे यथा २ विभा०
 अर्चनं०॥ छठेतथा वः०॥ इमानि अर्चितानि ज्योतीषि॥ अर्चनविधेः० स्त॥ आचम॥
 उं भू भुवः स्वः॥ अहं नमीमदं० हरी॥ भोजनसंक्रयः॥ विश्वे देवाने भू भुवः स्वः॥
 पृथिते पात्रं० उदको० इदमं नं० नांदि० विश्वे देवा वः०॥ बीजे तथा वः०॥ त्रीजे पृथि
 ते० सर्ववर्षे विश्वे देवा वः०॥ चोथेतथा वः०॥ पितृने भू भुवः स्वः॥ पृथिते० उदको० इदमं०
 अमु० गोत्राः॥ नांदि० मातृ पितामही प्रपिता० ह्यः॥ अमु० वी२ देविदाः॥ यथा २ विभा०
 स्वाहा॥ बीजे तथा वः०॥ त्रीजे भू भुवः पृथिते० उद० इदमं० अमु० गोत्राः नांदि० पितृ

अमुक अमु० शर्मणे यथार विभा०॥ चोथेतथावः०॥ पांचमे भूर्भु० दक्षिते० उ० इदं० अमु०
 गोत्राः नांदि० मातामहप्रमाता० वृद्धप्रमाता० हाः अमुक अमु० शर्मणे यथार विभागं०॥
 छठेतथावः०॥ उं भूर्भुवः स्वः॥ उपास्मै०३ बभ्रवे नु०२ मधु३॥ अद्येत्यादि० एषा
 पूर्ववत्॥ पार्वणत्रय विधिना अभ्युदयिकश्राद्धविधे०॥ विक्ररं॥ पितृपिंडेषु व्र-
 त्तीया विक्ररं नैस्त्यमेव च॥ नांदिश्राद्धे पुव्रतृया आग्नेय्यां द्विजेत माः॥ मंत्र॥
 असेमपाश्रये जीवा यस्तभागव हिः कृताः॥ तेषां मंनं प्रदास्यामि विक्ररं हृदि हेत-
 वे॥ आचमनं॥ स्वस्ति न ई०॥ स्तरणं॥ पात्रेजपः॥ भूर्भु० उपा० मधु३॥ अवनेजनी॥
 अमु० गोत्रेनांदि० मातः॥ अमुक्रीदे विदे अवने निद्वयेचा०॥ स्वाहा॥ पितामहीने

वसंतरा॥
 ॥ट॥

४ कर्षः समन्वितं मुक्ता तथा द्युः श्राद्ध षोडशं ॥ प्रत्या द्विर्दुशेपेपु पिंडाः स्युः षडिति स्थितिः ॥ ४

प्रपितामहीने एम ॥ अमुं गोत्रनां दि० पितः अमुका अमु० शर्मन् अवने निह्वये ॥ एवं सर्वत्र ॥
अमुं गोत्रनां दि० मातामह अमुका अमु० शर्मन् ॥ अवने निह्वये च ॥ एवं सर्वत्र ॥ दधि
वदराक्षत मिश्राः पिंडाः ॥ कर्मप्रदीप ॥ संयोज्य यवक कं धू दधिभिः प्राक्षु स्वस्ततः ॥
अवने जनवत्पिंडां दत्वा विस्वप्रमाणकान् ॥ प्राजापत्य तीर्थे पिंडदानं ॥ अं कुं सुमूले
ब्राह्म्यं स्यादैव चंगुलिमूर्द्धनि ॥ प्राजापत्यं उमूले स्यान्मध्ये पित्र्यं प्रतिष्ठितं ॥ अमुं
गोत्रेनां दि० मातः अमुका देवि दे एषते पिंडो ये च ॥ एवं सर्वत्र ॥ अमुं गोत्रनां दि० पि
तः अमुका अमु० शर्मन् एषते पिंडो ॥ एवं सर्वत्र ॥ अमुं गोत्रनां दि० मातामह अमुका अ
शर्मन् एषते पिंडो ॥ एवं सर्वत्र ॥ तस्या त्रहा लनेनाथ पुनरप्यवने जयेत् ॥ प्रत्यवने जनं सर्ववत् ॥
अं नलिप्तकं रोज्यं पितृमभ्यर्चयेत् ॥ उच्छिष्टपितरस्तस्य मुह्यंती च गया शिरे ॥ १ ॥

पात्रपाधरुं राखी ए॥ पिंडसघले अत्र आठा दननां दिमुखेभ्यो वासः॥ सर्वत्र॥ अत्र च
 दनपुष्पं धूपदीपप्रलार्घतां बलनैवेद्यानियथा कृतानि असु० गोत्राः नांदि० मातृपि
 तामही प्रपि० ह्यः॥ अमुक्रीर देवि दाः॥ अमु० गोत्राः नांदि० पितृपिता० प्रपिता० हाः॥
 अमुका अमु० शर्मणः॥ अ० गोत्राः नां० माताम० प्रमाता० वृद्धप्रमा० हाः॥ अ० का० अ०
 शर्मणो यथा रविभा० पिंडार्चनं नैवेद्यं वः स्वाहा॥ अत्र आठा दनचं० नैवेद्यैः पिंडानां
 मर्चनविधेः०॥ अनेन पिंडदानेन गृहे वृद्धिशता० स्तु॥ आचमनं॥ अक्षतैः॥ आ
 युर्विद्यां धनं दत्तयशः सौर्यं च पुष्कलं॥ पुत्रां दत्तधनं दत्तसर्वां० कर्मांश्च दत्तमे॥ ॥
 वधं नैवेदी नमस्कृतः॥ नांदिमुखेभ्यो नमः॥ सुप्रोक्षित० शिवा आ० सौमनस्य० अक्षतैः॥ सघले॥

कर्मतरा॥
 ॥ १॥

नांदिमुखोमातरः प्रीयंती॥ नांदिमुखाः पितरः प्रीयंती॥ नांदिमुखा मातामहाः प्री
यंती॥ येषां मुदिष्टं ताः प्रीयंती॥ यस्यां उदिष्टं तेः प्रीयंती॥ सौम्याः पितरः संज
जेत्रं नो वद्धंती॥ पवित्रार्पणं॥ स्वाहां वाचयिष्ये॥ वाच्यंती॥ नांदिमुखी मातृभ्यः स्वा
होच्यंती॥ नां० पिता० ह्यभ्यः स्वाहो॥ नांदि० प्रपिता० ह्यभ्यः स्वा॥ नांदिमुख पितृभ्यः
स्वाहो॥ नां० पितामहेभ्यः स्वा॥ नांदि० प्रपितामहेभ्यः स्वा॥ नां० मातामहेभ्यः स्वा॥
नांदि० प्रमातामहेभ्यः स्वा॥ नांदि० वृद्ध प्रमातामहेभ्यः स्वाहोच्यंती॥ अस्तु स्वाहा॥ नस्वधं प्र
उज्जं वहंती॥ धरा॥ पात्रे हाथ अजडी ए॥ नांदिमुखा विश्वेदेवाः प्रीयंता मिति ब्रूहि॥ युंजीत ३
नांदि० विश्वेदेवा शंतिदा पुष्टिदा वंउ॥ आशिषः प्रति गृह्यंती॥ भूभुवः स्वः॥ पिंडपा

10
 त्रालिचालयेत्॥ आच०॥ विश्वे० नेत्रस्य आदस्य प्रतिष्ठा० हिरण्यदक्षिणा० नांदि०
 विश्वेदेवावः स्वाहा॥ बीजे तथावः०॥ त्रीजे अस्य आदस्य० हिर० नांदि० विश्वे० वः०॥
 चोथेतथावः०॥ पितृने अस्य आदस्य० हिरण्यदक्षि० गोत्राः॥ नांदि० स्वीमात् पित०
 प्रपिता० ह्यः॥ असुकीरदेविदाः॥ यथारविभागंवः०॥ बीजे तथावः०॥ त्रीजे अस्य आद०॥
 हिरण्य० गोत्राः॥ नांदि० पितृपिता० प्रपि० हाः॥ असु० यथारविभा० स्वाहा॥ चोथेतथावः०॥
 पांचमे अस्य आ० हिर० गोत्राः॥ नां० मातामह प्रमा० ता० वृद्ध प्रमा० हाः॥ असु० यथार
 विभा० स्वाहा॥ ऋते तथावः०॥ दक्षिणाः पांडु० संपद्यंतां॥ आदित्या द्याग्रहाः०॥ प्रजा०॥
 स्वस्ति भवंतो ब्रह्मवृं० स्वस्ति अस्य अत्राद्यमासे० पूर्ववत् नां दिविश्वेदेवा पूर्वकंपा

ब्रह्मंतरा॥
 ॥१०॥

वरुत्रय विधिना आभ्युदयिक आहुतस्ययः कश्चित् प्रसादात् गणेशं विक्रयोः प्र
 सादात् आदित्यादि० स्तु॥ गृहद्विशता० स्तु॥ प्रथमविश्वे देवाने तथा युग्मत्यमृषु
 वाजिनं० कुवेम॥ पितृने युग्मत्यमृषु० वेम॥ धारा॥ आमावाजस्य० म्यात्॥ अक्षतलीजे॥
 आयुर्विद्यां० ब्रह्मवत्॥ वधानैवो नमस्कारः॥ आशीः॥ इति नैदि आहु विधिः समाप्तः॥ ॥
 श्रीगणेशाय नमः॥ ३॥ सोमसामः॥ स्वस्ति न इदं॥ अद्येत्यादि० प्रयोगः॥ मम सुतस्य
 सोमं त्याक्षप नयन कर्म प्रा०॥ गर्भाक्षनादि० सीमंते नयन कर्म प्रा०॥ वा॥ असुक्
 कर्म प्रा०॥ तं॥ उशंडी कर्म कर्मा हं करिष्ये॥ यत्र यत्र उशंडी प्राप्तः॥ तत्र तत्र एवं
 विधिः॥ मंडपे स्थंडिलं तापश्चिमे आचार्य उपविश्या च म्य प्राणायामः॥ मांगल्यं

चरुस्त्रालालक्षण॥२॥ उलालचक्रनिष्पन्नमासुरं मन्मयं स्मृतं॥ तदेव हस्तघटितं स्थाल्यादिदेवदं भवेत्॥२॥

उभारनाचक्रउ
पेयचठीहोए
तेवीहाथनीघडो

कुम्भमेव च॥ आपः सौ दनी॥ अथ चरुतंत्रेण उशं डिक्ने॥ आपाद्या न्युदगयाणि प्रांचि
वक्त्रे रुदक्तया॥ अप्यात्र मासनं उशा स्त्रो ली बर्हि रुत्तर खलं॥१॥ मुसलं सहविः
शूर्पं वृद्धं संधर्माग्रमेव हं॥ बर्हि रिध्मज्य समिधः संमार्गार्थं उशं स्त्रवः॥२॥ स्त्र
चः समित्प्रसर्पपात्रं यच्चान्यदुपयुज्यते॥ आच॥ प्राण॥ सोमसाम॥ प्रयोगः॥ ॥
स्त्रं डिक्ने लक्षण॥ गोमिली॥ हस्तमेव प्रमाणं उशं स्त्रो ली च उरं॥३॥ त्रीण्यं गुला नि ३५
हस्तं उशं त्रियस्य यथा विधि॥ अंगुलद्वयहस्तं उशं वैश्यस्य वृद्धितं मया॥ हस्ती
गुलं उशं शूद्रस्य इत्येतत्तुं उलक्षणं॥२॥ यरिसमुत्प॥ लक्षण॥ कारिकायां गृही
त्वास्तत्रयो दर्भा निष्ठां गुष्ठमध्यतः॥ दक्षिणे चोत्रे उर्या द्विधिरेष सप्तहर्नं॥०॥

वर्मंतर॥
॥११॥

गृह्यासं०॥ विष्णुपादपरिक्रीतावाराहेणोद्धृता चया॥ शु विमैध्मचक्षताच विमर्थमुप
 लिख्यते॥ १॥ इन्द्रावज्राभिरुतःपुरावृत्रोमहासुरः॥ मेदसातस्यसंकिंतातदर्थमुप
 लिख्यते॥ २॥ वैश्वदेवेसहदुर्भेन्नन्यत्रापित्रिभिर्भवेत्॥ गणेशांतिर्विवाहेषु वृषो
 सर्गाव्रतेष्वपि॥ १॥ उर्याद्विदलदभैश्चपरिसमूहेष्वयंविधिः॥ त्रिमीकाटपतं
 गाद्याभ्रमंतिवसुधतले॥ रसमूहर्नततः उर्यादुर्भैलौवविशेषतः॥ ०॥ परिसमुदा३॥
 गेमयेवसतेलह्मीपवित्राःसर्वमंगला॥ यज्ञार्थेसंस्कृताभूमितदर्थमुपले
 पनी॥ १॥ उपलिय्य॥ १॥ उद्धिरव्य॥ गृह्या॥ मध्यतःप्राचीलेखासुद्धिरव्योदीचीचसं
 हतांपश्चान्मध्येप्राचीस्तिस्त्रउद्धिरव्यभ्यक्षेक्षदणवृद्धेष्टासर्वत्र॥ भर्तुवःस्वरिति॥
 २॥ गेमयलक्षणं विंध्यदुष्टाचहीनांगीमृतवत्सातुरमया॥ एवंविधमयागावनगेगीमयमाहरेत्॥ १॥ २

गताः॥

कर्मप्रदी॥ लक्षणे प्रागतायास्तु प्रमाणं द्वादशीं गुलीं॥ तन्मूलसक्तायो दीचीतस्या ए
तं नवोत्तरं॥ उदग्गतायाः संलम्बाः शेषाः प्रादेशमात्रिकाः॥ सप्तसप्तान्गुलान्यस्य
उशेनैव समुल्लिखेत्॥ १॥ गत्या सं॥ लक्षणं तत्प्रवक्ष्यामि प्रमाणं देवतं च यत्॥
सर्वभूमौ प्रतिष्ठाप्य प्रेक्षिष्वेदक्षिणे नड॥ प्रागता पार्थिवी लेखाः आग्नेयी चा
पुदकं स्मृताः॥ प्राजापत्या च ऐं दी च सौमी च प्रागता स्मृताः॥ २॥ पार्थिवी चैव सौमी
च लेखे द्वे द्वादशीं गुले॥ एव विंशति राग्नेयी प्रादेशिन्ये उभे स्मृते॥ ३॥ षडंगुली
तराः कार्य आग्नेयी संहितास्तयाः॥ पार्थिवी यास्तु लेखा यास्ति स्मृता उत्तरो
तराः॥ ४॥ सुक्लवस्त्रा पार्थिवी स्यादाग्नेयी लोहिता भवेत्॥ प्राजापत्या भवेच्छक्ता

वर्मांतर॥
॥ १२ ॥

नीलामैन्दीविनिर्दिशेत्॥ पीतवर्णेनसौमीस्याह्वेखा नांवर्णलक्षणं॥ ५ ॥ एषलेखावि
 धिः प्रोक्तो गृह्याकर्मसु सर्वसु॥ सूक्ष्मास्तस्य जवः कार्यलेखास्तस्मात्समाहिताः॥ ६ ॥
 एतानि तत्त्वतो न्यात्वा गृह्याकर्मणि कारयेत्॥ स्त्रुं डिलेखलक्षणं हत्वा द्यथोक्तविधिना त
 तः॥ ७ ॥ परिसमुद्यदभेरेण जेमयेनेपलेपयेत्॥ १ ॥ उं उं सः सृश्यवामेन प्रोक्षिष्वे च उ
 शादिना॥ उं उं स्य दक्षिणे भागे प्राणता द्वादशांगुला॥ २ ॥ पार्थिवी शुक्लवर्णा सा तस्या
 मूले उदग्गता॥ पश्चिमाद्धे विहायाद्धे शेषे लक्षणमाचरेत्॥ ३ ॥ सा ध्वांगुली परित्यज्य
 रेखा दक्षिणतस्तथा॥ एकविंशांगुला येयी रक्ता वर्णेन सा भवेत्॥ ४ ॥ प्राणतो तर
 तो रेखा त्यक्त्वा भूमिषडंगुली॥ प्राजापत्या हस्तवर्णा प्रादेशमात्रिकाः शुभा॥ ५ ॥

तथैवोत्तरदिग्भागे खंडी नीला चतुर्थिका ॥ तथैव पंचमी पीता सौम्या द्वादशंगुला ॥ ई
 सर्वांगुल विस्तारा सज्जवः सौम्यदर्शनाः ॥ गृह्यासौ ॥ ननखेन ननकाष्ठेन ननशमना
 मृन्मयेन वा ॥ प्रोक्षि खे लक्षणी विप्रः सिद्धिक्वामस्तु यो भवेत् ॥ १ नखेन ननखी चै
 व काष्ठेन व्याधिमिच्छति ॥ अशमना धननाशस्या नृमृन्मयेन कलिध्रुवी ॥ २ पूलेन प्र
 लिनी चैव पुष्पेण ॥ श्रियमिच्छति ॥ पत्तन धनलाभस्या दीर्घमायुः उशेन उ ॥ ३ उक्षि ॥ ५ ॥
 क्लिविका विविधाः सन्ति ॥ अस्ति कंटकमेव च ॥ तेषां सुदूरणार्थं य उक्षि ख्य क्रियते बुधैः ॥ उक्षि ॥ ५ ॥
 क्रिमिकीटपतंगाद्या आकाशः पथिगामिनः ॥ तेषां संरक्षणार्थं य उक्षि ख्य क्रियते बुधैः ॥ कर्मांतर ॥
 उक्षरं गृह्य रेखाभ्यो रत्निमात्रे निक्षपयेत् ॥ दारमेव उक्ष्याणी प्रागुदीच्यां दिशि स्मृ

॥ १३ ॥

तं॥१॥मृदमुद्धृत्य लेखाभ्यो प्रागुदीच्यां दिशि हित्व पेट॥उद्धृत्य॥५॥आपो देवगणाः सर्वे
 आपः पितृगणस्तथा॥तेनैवाहंभ्योऽणं प्रोक्तं सपिभिर्वेदवादिभिः॥१॥अभ्युक्षेदु
 दक्तेनैवलक्षणीविधि नोदितं॥अभ्युक्ष्य॥१॥वृद्धिं सेनकाशरावेणुसुवासिन्यग्नि
 मानयेत्॥अमृतस्य क्षयं दृष्ट्वा ब्रह्माद्यैः सर्वदैवतैः॥तदा संस्थापितो वक्रिश
 मीगर्भे कृताशनः॥मुभं पात्रं उक्तां स्यष्टिं स्यात्तेनाग्निं प्रणयेद्बुधः॥तस्याभा
 वेशरावेण नवेनाभिमुखं चतं॥१॥स्वष्टिं तिलस्याग्निदिग्देशे तस्यात्रष्टिं स्थापये
 द्बुवि॥वक्रिपात्रं तदा दायभ्रुवः स्वरिति ब्रुवन्॥२॥सन्मुखं प्रणयेदग्निं निष्कृ
 तं उंडमध्यतः॥३॥उंडभ्रुवः स्वरि त्यभिमुखं प्रणयति॥अग्निमुपसमाधाय॥

सा दत्तं वक्रि पात्रं तस्यु वासिन्यै समर्पयेत् ॥ अविधवा च कृपा सा धी सुभ्रवर्णाः सु
 भावतिः ॥ सुपुत्रा विजितक्रोधसा सुवासी प्रव्रीर्तिताः ॥ लेखनो धरले से को भ्रा
 रित्य भिमुखं न्यसेत् ॥ अग्निं प्रज्वाल्य समिधं दत्त्वा सेके कृते ततः ॥ कर्म प्रदीपः ॥
 दक्षिणं कामतो बाह्यमात्मा भिमुखमेव च ॥ वरं वरस्य उर्वीत वरणेन च कर्मणः ॥
 ५ रुचं एव पाणी प्रतिष्ठाप्य ददं भूमे जपेत् ॥ ० इदं भूमे भूमि जपस्तु चेनेमः समूह
 नः ॥ कर्म प्र० ॥ कृत्वा ग्म भिमुखो पाणी स्वस्थानस्थः सुसंयुतौ ॥ प्रदक्षिणं तथा
 सीनः उर्यात्परि समूह नः ॥ अथेव क्रौञ्च पादौ च प्राञ्जुरौ हव्यवाहनौ ॥ तिष्ठ
 ते च स्वभावेन आकृत्यं कस्य दीयते ॥ कारिका ॥ सपवित्रं दिहस्तेन वक्रौ उर्यात्

कर्मंतरा ॥
 ॥ १४ ॥

प्रदक्षिणी॥ हव्यवाइसलिलं दृष्ट्वा विभितः सन्मुखो भवेत्॥ इदं भूमेरिति परमेष्ठी
 सविः॥ अन्तुष्टुष्टुदः॥ अग्निर्देवता॥ भूमिजपे विनियोगः॥ इदं भूमेर्भजामह
 इदं भूमेः सुमंती॥ प्ररासपत्नान्वाधस्वान्येषां विंदते धनं॥ इमं स्तो
 ममिति त्वेन जसं स॥ जगती० अग्निर्दे०॥ परिसमूहने वि०॥ इमं स्तोम
 मर्हते जातवेदसे रथमिव सैमहे मामनाषया॥ भद्रा हि नः प्रमतिरस्य सः स
 द्यग्ने सख्ये मारिषामा वर्यतव॥ १ भरामे धर्मं त एवामाह वी० पिते चितर्यतः प
 वंतां वंता वर्य॥ जीवा तवे प्रतरां साधया धियोऽग्ने सख्ये मारिषाम वर्यतव॥ २
 शक्ने मत्वा समिधं साधया धियस्त्वे देवा हविरर्दंत्या कृती॥ त्वमादित्याः आ

वहती ह्युश्मस्य ग्रे स ख्ये मा रिषामा वयंतवा ॥३॥ तच्चेन प रि स मू ह नी ॥ ब्रह्मा ॥ गृह्यासी ॥
 पंचाशद्भिः उशै ब्रह्मा तदद्धे न उ विष्ट रः ॥०॥ भुजमात्रं उशैर्युक्तं दारवंत दुदकु
 र्वं ॥ गृह्या ॥ छत्रं वो त रा सं जं वो द कर्म उ लुं द र्म च डं वा ब्रह्मा सने नि धय ॥ अग्निं
 प्र द क्षिणी कृत्य ॥ धारां ब्रह्मा सने दत्वा ॥ प्राचीं धारां ज लेन उ ॥ उ द क धारा म वि
 ष्णिं नामाग्न्यमारभ्य दक्षिणीं ॥ दद्याद् ब्रह्मा सन स्थाने सर्व कर्म सु नित्य शः ॥१॥ प
 क्षिणीं दिशि मा स्थाय यमो मृत्यु श्रु ति षु तः ॥ तयो स्त र ह णा र्था य त स्मा द्ब्रह्मा व
 हिर्भवेत् ॥१॥ स व ह स्त सु क्षापयेत् ॥ दक्षिणतो ग्रेः प्रागग्रां द र्भा ना स्तीर्य तेषां
 पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखं स्तिष्ठं श्रव्य स्य पा ले रं गुप्ते नोप वृ नि षि क्वा या चां गु ल्या ब्र
 मंत्रं भवेद्यस्त आचार्य विस्मृतो यदि ॥ ब्रह्मा सनो प वि षु स्त श्रु त एव सो ह रि ताः ॥१॥

गृह्यासी ॥ ८

ब्रह्मांतरा ॥
॥१५॥

२॥ गृह्या ॥

२

त्ना सना त्रिणमभि संहये ॥ दक्षिणा परमष्टमदेशी निरस्यति ॥ प्रजापति स० यजुः प
 राव सुर्दे ॥ त्रिण निर सने वि० ॥ निरस्तः पराव सुः ॥ अप उप स्पृश्य ॥ शुद्ध शुभ उप विश्व ॥
 अनेन प्रजापति० यजुः आवसुर्दे ॥ उपवेशने वि० ॥ आवसोः सद्ने सीता मीति वदेत् ॥ सी
 दामीत्युक्तः ॥ गृह्य ॥ अग्निमभिमुखो वाग्यतः प्राञ्जलि रास्त आकर्मणः पर्यवसानात् ॥ आ
 सीत् ॥ यत्र च ब्रह्मणो रभावे स्तूयमेव होतैव ॥ गृह्य ॥ दर्भ चटुंवा ॥ तत्र ते नैव पूर्वोक्तेन क्र
 मेण ब्रह्मणो ॥ आवसोः दने सीता मीतिर्मन्त्रेण ब्रह्मा सा दने स्थापयेत् ॥ तेनैव प्रत्याब्रज ॥
 च रुद्धराणो ॥ पश्चादग्नेः प्रागग्नि उशमा स्तीर्य ॥ तत्रोपरि ॥ हविः शूर्पकः स उत्तरखलमु
 सल स्थापयेत् ॥ हविर्लक्षणा ॥ कृत ॥ अकृत ॥ कृतकृत ॥ कृतमोदनसत्त्वादिर्तदुत्तादिकृतकृत ॥

२व

ब्रीह्यादिवाक्यं तं प्रोक्तमिति ह्यत्रिधा बुद्धैः ॥ क० सेमुष्टिमाहायनिर्वाप ॥ अमुष्मैत्वा जु
 ष्ठां निष्पापि ॥ द्विः स्तूष्णीं ॥ सर्वत्र ॥ निर्वापभेद ॥ वर्मप्र० ॥ देवतासंख्यया ग्राह्या निष्पास्त ॥ की२
 पृथक् पृथक् ॥ त्वस्तीं द्विरेव गृह्णीयात् होमश्चापि पृथक् पृथक् जितित्वस्तीं गृहणेन
 निशेषा ब्रीहिन गृह्णीति ॥ समशनी च रुदेवता ॥ अग्नयेत्वा ॥ प्रजापतयेत्वा ॥
 विश्वेभ्यो देवेभ्यस्त्वा ॥ अनुमतयेत्वा ॥ द्विः स्तूष्णीं ॥ सावित्रश्च रुः ॥ सवित्रेत्वा ॥ द्विः स्तूष्णीं
 अंनं प्राशनं ॥ प्राणायत्वा ॥ अपानायत्वा ॥ चक्षुषेत्वा ॥ श्रोत्रायत्वा ॥ द्विः स्तूष्णीं ॥ दक्षिणे
 तराभ्यां पाणिभ्यां त्रिः खंडनं ॥ त्रिः स्पृशनी ॥ त्रिः प्रक्षालनी ॥ त्रिर्देवेभ्यो द्विर्मनुष्ये
 न्यः सहस्रं पितृभ्यश्च ॥ पवित्रीतं हिते तं दुलानां पुनः ॥ तस्य त्रिर्घटनं त्र्यंशं नो दत्तं

२रु

वर्मो तर ॥
 ॥ १६ ॥

पञ्चा२

नप्रदक्षिणां॥०॥ देवतानीं स्थापनं उर्यात्कलशानां तथैव च॥ प्रतिष्ठां लघुसर्ज्जं च उर्यात्
पुष्पादिभिस्तथा॥ अदग्धं सरसं पवित्रां तर्हितं चरुं॥ श्रुताभिधारणी॥ उदयुद्वासनी॥
पुनः प्रत्यभिधारणी॥ पितृचरुदक्षिणोद्वासनी॥ नप्रत्यभिधारणी॥ अग्निमुपसमाधा-
य॥ उर्यैः सम्यं परिस्तृणुयात्॥ वेदिकादर्भहीना च विनग्न्या प्रोच्यते बुधेः॥ परिधा-
नंततः उर्याद्दर्भैर्लेखविशेषतः॥ पुरस्तात्॥ ३५॥ दक्षिणतः॥ ३५॥ उत्तरतः॥ ३५॥
पश्चात्॥ ३५॥ इति सर्वतस्त्रिदृतं पंचदृतं वा॥ बकुलमयुग्मसहितं॥ प्राग्गैरगैर्भू-
ला निष्ठादयन्॥ गोपयन्॥ इध्मः॥ इध्मलक्षणं॥ प्रादेशमात्रं उर्वीतमेहोपा-
समिधस्तथा॥ इध्मसमानवृक्षाणी द्विः प्रादेशप्रमाणतः॥ प्रादेशद्वयमिध्मस्य प्रमा-

ए० परिकीर्तितं॥ इधमष्टादशदशप्रवदंति चेर्विहाणः॥ दर्शेचपोर्लमासेचक्रियास्वन्या
 सुविदः शतिः॥ प्राप्नुयस्वो वितरोह्यनिः प्राप्नुयस्वो वसुविजः॥ प्राप्नुयस्वो निप्रणीता नि
 कथं प्रत्यक्षुस्वः स्थितः॥ परिषिक्तपरिस्तीर्णमंत्रहतेनवारिणा॥ हव्यवाङ्मरुतं
 दृष्ट्वा ततश्च दक्षुस्वस्थितः॥ प्रागयाः समिधे देयास्ताश्चकाम्येष पाटिताः॥ शान्त्यर्थं
 पुससिक्ता र्जाविपरीता जिघांसति॥ इधमप्रोक्षणं॥ अग्नौ कुत्वा॥ उमनसां प्रजाप
 तये स्वाहा॥ पवित्रं तुल्यदण॥ अनंतर्गमिणा॥ सार्यकौ शं द्विदलमेव च॥ प्रादेश
 मात्रं विशैर्यं पवित्रं यत्र उच्यते चित्॥ ललाटाच्चिबुकं प्राकः॥ गृह्य॥ तत एव बहिषिः
 प्रादेशमात्रे पवित्रे द्वे उरुत॥ उषधी मंतर्गच्छिन्नति ननखेन॥ निनखव्यापारं

१ य

वृत्तं तद॥
 ॥१७॥

विना॥ पवित्रे छिनत्ति॥ अनेन प्रजापति० यजुः पवित्रे देवता॥ पवित्रे दने वि०॥ मंत्र॥
 उं पवित्रे स्तोत्रे वैष्णव्यो॥ कल्यायनः॥ एतदेव हि पिंज्रल्या लक्षणं समुदाहृतं॥ आज्यस्यो
 त्यवनार्थं यत्तदप्येतावदेव उ॥ ततः पवित्र उदके प्रोक्ष्य दनेन प्रजापति० यजुः पवि
 त्रे दे०॥ पवित्र प्रोक्षणे वि०॥ उं विष्णोर्मनसा हृते स्तुः॥ पवित्र प्रोक्षणी॥ ततो आज्यस्त्वा
 ल्यां पश्चादग्नेर्वर्हिषि निहिता या उदगग्र पवित्री तर्हि तार्यां आज्यं हित्वा॥ तथा चोक्ते॥
 गृह्यासी०॥ पवित्रमंतरे हत्वा स्त्वा ल्यामाज्यं समावपेत्॥ एतत्संश्रयनं नाम पश्चादु
 त्यवनं स्मृतं॥ ततस्ते पवित्रे उभाभ्यां पालिभ्यामंगुष्ठाभ्यां॥ उदगग्राभ्यां चोपवृत्ति
 ष्टिकाभ्यां चांगुलिभ्यामभिसंगृह्य॥ संश्रय॥ उत्पुनाति॥ उदगग्राभ्यां पवित्राभ्यामंगु

नामिका २

आभ्यां चोप क निष्ठिकाभ्यां चागुलिभ्यामभिसंगृह्य॥ प्राकशस्त्रिरुत्पुनाति॥ प्रजा
 पति० गायत्री० सवितादे०॥ आज्योत्पवनेवि०॥ मंत्रः॥ उँ देवस्त्वा सवितोत्पुनात्तु विदे
 रापवित्रेणवसोः सूर्यस्यरश्मिभिः॥ सहधनुषाद्विः स्तुतं॥ ततः पवित्रोद्वेः प्रो
 द्येत्तस्त्रीमग्नौ कृत्वा॥ आज्यसंस्कारः॥ एतानि आज्यानि॥ गृह्य॥ सर्पिस्तौ लंदधि
 पयोयवागृवा॥ घृतं वायदिवातैर्लपयोवादधियावर्क॥ आज्यस्थाने नियुक्ताना
 माज्यशब्दो विधीयते॥ आज्यानां सर्पिरादीनां संस्कारे विधिनोदिते॥ अन
 धिप्रपलंदध्नः शेषाणां प्रपणं स्मृतं॥ यथासीमंति कानारीष्ववगभेणिसंस्कारे
 स्मृताः॥ एवमाज्यस्य संस्कारः पूर्वेणैव उक्तः स्मृताः॥ ३॥ उदगुदासनं॥ पूर्वमा

ब्रह्मंतरा॥
 ॥१८॥

५ अथांष्टमः स्तवः प्रणीता भवे नवास्यादिस्तेषु ॥ १८ ॥

अमपरः स्वाली पाकः ॥ अत्र घृताज्यभेदाः ॥ तथा चोक्तं ॥ गृह्यासं ॥ अग्निना चैव मंत्रेण
पवित्रेण च चक्षुषा ॥ चतुर्भिरेव यत्सूतं तदा ज्यमितरद्वृतं ॥ इति ॥ आज्यग्रहरांतैला
दिप्रतिनिधिनामपुपलक्षणा र्थं यवाग्नं पयस्तोसु आचार्येण यजति ॥ ब्राह्मप्रश्नो
ध्या हर्यः तमेवोपबृक्षणीयाः ॥ अथ भूगतदक्षिणजानु उदक्कांजलिं प्रसिंचेदनेन ॥
अदितेनुमन्यस्वेति प्रजापतिः ॥ एवंपदा गायत्री ॥ अदितिर्दे० ॥ दक्षिणत उदक्कांजलिं प्र
सिंचने वि० ॥ उ० अदितेनुमन्यस्वः ॥ अनुमतेति । प्रजा० एवंपदा गा० ॥ अनुमतिर्दे० ॥
पश्चिमत उदक्कांजलिं प्रसिंचने वि० ॥ अनुमतेनुमन्यस्वः ॥ सरस्वत्ये प्रजा० एवंपदा ॥
सरस्वत्यो दे० ॥ वायव्य ईशानत उदक्कांजलिं ॥ उ० सरस्वत्यनुमन्यस्वः ॥ देवसवितरिति

प्रजापति० त्रिष्टुप्०॥ सवितादे०॥ पयुर्लोहो वि०॥ देव सवितः प्रसुयशं प्रसुवयशं पतिं
 भगाय॥ दिव्यो गंधर्वः वेतस्रः वेतनः पुना उवाच स्यतिर्वचनः स्वदड॥ जलेनाग्नेः
 प्रदक्षिणं॥ सह द्वा त्रिवी॥ पयुर्दृष्टा लक्षणी॥ गृह्यासी०॥ परिषेचनपरिस्तीर्णम
 त्रभूतेनवारिणा॥ हव्यवा इव रुणं दृष्ट्वा प्रत्यङ्मुख इति ध्रुवी॥ तपश्च ते जश्चेति
 दौमंत्रौ निगदोयं वसिष्ठस्त० निगदं०॥ ब्रालाग्निरूपी शौकेदे०॥ प्रपदविस्त
 पाक्षजपेवि०॥ समिधंचाक्षतउष्पान् गृहीत्वा॥ अक्षतास्तयवा प्रोक्ता तपश्च
 प्रपदंपठेत्॥ उतपते जश्चाक्षदाचकीश्च सत्यंचाक्रोधश्च त्यागश्च धृतिश्च धर्म
 श्च सत्त्वं च वाक् च मनश्चात्मा च ब्रह्म च तानि प्रपद्येता नि मामवन्तं भूभुवः स्वरोम्

२२

कर्मतर
 ॥१८॥

२तां

महांतमात्मानं प्रपद्ये । विरूपाक्षो सिदंतां जिस्तस्य तेशय्यापस्ये गृहा अंतरे द्वे विमि
तः हिरण्यं यंत देवानां हृदयान्ययस्मये उं भे अंतः सं निहितानि ता निबलभृ
च्चबलशच्चरक्षतो प्रमनी अ निमिषंतः सत्यं यते द्वादश पुत्रास्ते त्वा सर्वं वसरे स
वसरे वाम प्रेण यज्ञेन याजयित्वा पुनर्ब्रह्म चर्यमुषयं तित्वं देवेषु ब्राह्मणो स्या
हं मनुष्येषु ब्राह्मणो वै ब्राह्मणमुपधावत्यपत्वा धामि जर्पतं मामा प्रतिजाप
र्जुं कर्तं मामा प्रतिहौषीः अवं तं मामा प्रतिवर्षी स्त्री प्रपद्ये त्वया प्रसूत इदं क
र्म वरिष्यामि तन्मे राधती तन्मे समृद्धं तन्म उपपद्यतां समुद्रो मा विश्वव्यचा
ब्रह्मानुजाना उउथो मा ब्रह्मणः पुत्रो नुजाना उउथा त्रो मा प्रचेता मैत्रावरुणो नुजा

नाडु तस्मै विरूपा द्वायं दंती यै जे समुद्राय विश्वव्यच से उथाय विश्व वेद से श्वात्रा
य प्रचेत से सहस्रा द्वाय ब्रह्मणः पुत्राय नमः ॥ इत्यनेन प्रदक्षिणी हस्ते नाभिं परि
क्रम्य हस्त स्ता द्वा तपुष्यै ब्राह्मणं सं प्रज्यते नैव मार्गेण समित्तं हस्त मानीय सा
मिधमग्नौ प्रक्षिपेत् ॥ असुक्नामाग्ने इह आगच्छेति धेहि मा इयति ॥ एषा सं ग्राह ॥
अविदित्वा उयो ह्यग्निं होमयेदविचक्षणः ॥ न कुतर्तन च संस्कारेन सवर्म प्रत्न ॥ ल
भेत् ॥ दोष श्रवण भयान् अग्नेर्नाम धेया निवात्रैव वक्ष्यामः ॥ तथा चोक्तं यथा स ॥
लौकिकः पावको ह्यग्निः प्रथमः परिवृत्तितः ॥ अग्निस्तु मारुतो नाम गर्भाधाने कर्मोत्तर ॥
विधीयते ॥ १ पुंसवने चा इमसः शुंगवर्मणि शोभनः ॥ सीमंतेर्मगलो नाम प्रग ॥ २ ॥

लभो जात कर्मणि ॥ २ ॥ नाम्नी च पार्थिवो ह्यग्निः प्राशने च सुचि स्तथा ॥ सभ्यना माथ च उडुव
 तादेशे समुद्रवः ॥ ३ ॥ गोदाने सूर्यनामा उ वेशांते ह्यग्निरुच्यते ॥ वैश्वानरो विसर्गे उ विवा
 हे योऽवः स्मृतः ॥ ४ ॥ चतुर्थ्यां उ शिखीनामधृतिराग्नि स्तथा परे ॥ आपवसथ्ये भवो ज्ञेयो वैश्व
 देवे उ पावकः ॥ ५ ॥ ब्रह्मा वै गार्हपत्ये उ ईश्वरो दक्षिणे तथा ॥ विष्णु राहवनीये उ अग्नि
 होत्रे त्रयोऽन्यः ॥ ६ ॥ सप्तहोमे वक्षिर्नामको द्दिहोमे कृताशनः ॥ प्रायश्चित्ते विधिश्चैव प
 क्रयज्ञेषु साहसः ॥ ७ ॥ देवानां हव्यवाहस्तपितृणां ब्रह्मवाहनः ॥ सूर्या कृत्यामृजो नाम र्शा
 तिवे वरदस्तथा ॥ ८ ॥ पौष्टिवे व सप्तैव गोधामिश्चाभिचारवे ॥ वर्यार्थे कामदो नाम व
 नक्षत्रे उ दत्तवः ॥ ९ ॥ क्रौञ्चे उ जठराग्निश्चक्रवाको मृदभक्षणे ॥ समुदेवा उ वो ज्ञेयः क्षये

सूक्त ४

संवर्तको भवेत् ॥ एते अयः समाख्याता स्तावये ब्राह्मणः सदा ॥ १० ॥ ७ ॥ पुष्पाक्षता-ब्रह्मलोद
 द्या समिधं वाक्निमध्यतः ॥ ततः सूक्तं सूक्तं मेक्षणीं चादाय ॥ सवोपागौ निधाय ॥ दक्षिणे ह
 स्तेन संमार्गः ॥ अशाग्रैस्तु सूक्तं सूक्तं वमेक्षणीं च मूलतोऽग्रपर्यंतं सूक्तं संमार्गः ॥ अशमू
 लैरग्रादारभ्याधस्तान्मूलसंधावर्षं सूक्तं संमार्गः ॥ अशास्त्यक्त्वा उदेद्वेन पवित्राभ्यामभ्य
 क्षेत् ॥ सूक्तं मेक्षणीं चाधोमुखं प्रांचमग्नौ प्रतप्य स ह स्पृष्टेत् ॥ पुनः संमार्जनी ॥ पुनः प्रत
 पनी ॥ भूमौ दक्षिणतो निदध्यात् ॥ तथा चोर्त्तं ॥ चंदो परिशिष्टे ॥ प्राशे चैव अशैः कार्यः सं
 प्रमार्गो जुह्यते ॥ प्रतापनं च लिप्तानीं प्रक्षाल्योक्षेन वारिणा ॥ जुह्यता होमकृत्तुमिच्छते
 सार्धः ॥ सूक्तं सूक्तं लक्षणीं ॥ कृत्वा यनः ॥ रवादिरोवाथपास्त्रोवा द्विवितस्ति सूक्तं स्मृतः ॥

ज ३
 वसोतर १
 ॥ २१ ॥

स्कवाकुमात्राविज्ञेयावृत्तस्तुप्रग्रहस्तयोः॥१॥स्कवाग्रेघ्रावैणेतर्वातं द्वांगुलं षण्परिमंडलं स्था
 लं॥सर्वस्वातः स्तुनिर्वाहः स्तुचश्चाद्दृष्टं गुलं अर्थात्॥२॥०॥अग्रे धृत्वा उवैधर्म्यं मध्ये धृ
 त्वा प्रजा हार्यं॥स्तुलेचमृते होता स्तुवस्थानं कथं भवेत्॥१॥अग्निः सोमश्च सूर्यश्च विरंचि
 रनिलो यमः॥एताः षट् देवतां नीचचउरंगुलभाजनी॥२॥अग्निभागे अर्थनाशाय सूर्ये व्याधि
 करो भवेत्॥सोमे चानिः फलो धर्म विरुंचीः सर्वकामदः॥३॥कारिद्रायां॥अग्निः सोमो हविर्ब्र
 ह्म वायु ब्रीशानमेव च॥षडंगुला विभागेन स्तुचि देवा वा वास्विताः॥१॥अग्रन्मध्यस्तु यन्म
 ध्यमूलमध्यस्तु मध्यमः॥स्तुचस्तु धरये द्विद्वान् आयुरारोग्यवर्द्धनी॥२॥दंडश्च वर्तुलाः
 क्रायाच उर्विंशतिरंगुला॥चउरंगुलो ब्रूयात् स्तुला चैव षडंगुलां॥३॥अनिलो रोगमा

प्रोतियमोमृत्युः प्रजापते ॥ उत्तरायस्त्रचिस्थानी ॥ मध्ये ॥ स्त्रवेण आज्यं दत्त्वा च उर्गहीतं ॥
 सरुआ ४ पंचावतीने ५ सरुआ भरवा ॥ अग्निने मुख बूरुं ॥ गृह्यासं ॥ नवस्त्रेण धमेद
 ग्निं नश्चर्पेण न पालिना ॥ मुखे नोप धमेदग्निं मुखे धे षो ध जायते ॥ १ ॥ कृत्या यन ॥ न उ
 यदि ग्नि धम नं उर्या द्वा व्यंजनादिना ॥ मुखे नैवे धमं त्यग्निं मुखे धे षो ध जायते ॥ १ ॥
 नाग्निं मुखे नेति च यक्षौ विवे योजयंति तत् ॥ गृह्यासं ॥ वस्त्रेण उभवे द्या धिः ॥ शर्पे ध
 ननाशनी ॥ पालिना मृत्युमादत्ते मुखे न सिद्धि भाग्भवेत् ॥ च उर्गहीत होमः ॥ अग्न
 ये स्वाहा ॥ उत्तरतः ॥ तथैवाज्यं समादाय ॥ सरुआ ४ पंचावतीने ५ सोमाय स्वाहा दक्षिणतः ॥ २२ ॥
 ॥ गृह्यासं ॥ आज्या कुति सह स्त्रेण महा व्या रुति शतेन च ॥ तावत्तृप्तिं न गच्छेत्तं वै द्विप्रमुखे उतं ॥ या १

॥ स्कचि कृत्वा सुवेणाज्यं मे दुरो न चरोस्ततः ॥ मध्यतः पूर्वभागाच्च गृह्णीयात्तं यदुः स्कचि ॥ १ ॥
 ॥ आज्यसुखं सुर्वं चीते दत्ताभ्यं गंचरोस्ततः ॥ प्रधानदेवमंत्रेण होमयेद् द्वि मध्यतः ॥ २ ॥
 ॥ ध्ये प्रधानहोमः ॥ स्कचि मध्ये सुवेणाज्यं १ मे दुरो न कृत्वा चरोस्तथा ॥ अवदान २ मध्य
 ॥ त्पूर्वाद्धति ॥ ॥ आज्यसकृजो १ ॥ क्षताभ्यं गं ॥ तत्र आपो होमस्यात् ॥ यस्य निर्वपस्तस्य होमः ॥
 ॥ पश्चात् प्रायश्चिद्वोमः ॥ सकृजो ॥ भूरिति प्रजापतिस्त ॥ गायत्री ॥ अग्निर्दे ॥ महाव्याह
 ॥ ति होमे वि ॥ ॥ उभूः स्वाहा ॥ भुव रिति प्रजा ॥ ॥ उक्षि कृ ॥ वायुर्दे ॥ महाव्याहति ॥ ॥ उभुवः स्वाहा ॥
 ॥ स्वरिति प्रजा ॥ ॥ अनुष्टुप् ॥ सूर्यो दे ॥ महाव्याहति ॥ ॥ स्वः स्वाहा ॥ भूर्भुवः स्वरिति प्रजापतिस्त ॥
 ॥ बृहती ॥ प्रजापतिर्दे ॥ समस्त महाव्याहति होमे ॥ ॥ उभूभुवः स्वः स्वाहा ॥ ॥ ४ ॥ स्विष्टकृद्वोमः ॥

॥ इदं मन्त्रये ॥ १ ॥
 ॥ इदं वायवे ॥ २ ॥
 ॥ इदं सूर्याय ॥ ३ ॥
 ॥ इदं प्रजापतये ॥ ४ ॥

॥ स्विष्टकृदर्थमादद्यादज्यघ्नसर्वस्रवदस्रवि ॥ चरुं च स हृदा दद्यात्स्वाध्या ईशानदेशतः ॥ १॥
 स्रवद्वयमुपर्याज्यं नक्षत्राभ्यंजनं भवेत् ॥ वक्त्रावीशानदिग्देशे ग्रये स्विष्टकृते तिचा ॥ २ पंच
 वक्त्रिणे ॥ आज्यदस्रवद्वयं सर्वमतेचापि स्रवद्वयं ॥ होमः ॥ अग्रये स्विष्टकृते स्वाहा ॥ ईशानतः ॥
 उद्वो ॥ व्याहृतित्रयहोमः ॥ भृभुवः स्वरितित्रयाणी प्रजापति ॥ गायत्र्यक्षिगनुष्टुप्छंदोऽसि ॥
 अग्निर्वायुः सूर्यो देव ॥ महाव्याहृतिहोमे वि ॥ उंभ्रः स्वाहा ॥ उंभ्रुवः स्वाहा ॥ उंस्वः स्वाहा ॥ ३५
 ३ मेहलहोमः ॥ समित् ॥ देवसवितरिति प्रजापतिः सविता स्रष्टुप् ॥ पर्युक्षणे वि ॥ देवसावितः पूर्ववत् ॥
 पर्युक्षणी ॥ मेक्षणं चततोऽकृत्वा पर्युक्षोत्पूर्ववत्ततः ॥ ॥ अदिते च मर्त्ये स्वेति ॥ वसंति ॥
 प्रजापति ॥ एवंपहा गायत्री ॥ अदितिर्देव ॥ दक्षिणत उद्वं जलं प्रसिंचने विनियोगः ॥ ॥ २३५

रस्व

ॐ अदिते नमः स्था ॥ अनुमतेति प्रजा ॥ एवपदागा ॥ अनुमतिर्दे ॥ पश्चिमत उद्वान्जलि ॥
ॐ अनुमते नमः स्था ॥ सरस्वत्येति प्रजा ॥ एवपदागा ॥ सरस्वत्यो दे ॥ वायव्यशानत उद्वान्जलि ॥
ॐ सरस्वत्य नमः स्था ॥ दक्षिण प्रत्यगुत्तरे ॥ अशमुष्टिमादाया ग्रमधंभूलमेवच ॥ प्र
जा ॥ यजुः बर्हिर्दे ॥ बर्हिरभ्यजने विनि ॥ मंत्र ॥ ॐ अक्कु ॥ रिराणव्यं उवयः ॥ त्रिस्तुवते
क्षिपेत् ॥ अशप्रोक्षणी ॥ ततः उद्वेनप्रो ह्याग्नौ प्रक्षिपेत् ॥ अनेन वसिष्ठ ॥ उल्लिख्य ॥ स
द्रोदे ॥ बर्हिर्होमेवि ॥ उयः पशूनामधिपतिरुदस्तीति चरोष्टपा पशूनां स्मार्त्तमाहि ॥
सीरेतदस्तु कर्तव्यः स्वाहा ॥ अग्नौ दर्भाञ्जु कुर्यात् ॥ उद्वे ॥ अस्तीति होमः ॥ तथा चेत् ॥
यज्ञवास्तु क्रियां कृत्वा विधिदृष्टेन वर्मणा ॥ आज्यधारा मविच्छिन्नाञ्जु कुर्यात् सार्वदा मिदः ॥ १॥

१ तिंजुङ

॥ ततः स्ववेणः अविच्छिन्नधारया हर्षा कुंयात् ॥ अनेन प्रजापतिः ॥ यजुः वसुदेवः ॥ हर्षा कुंति
 होमेवि ॥ उवसुभ्यः स्वाहा ॥ ॥ प्रदक्षिणागमनी ॥ पात्रनिनयनी ॥ पुनः हरणं ॥ सुप्रोक्षितं ॥
 शिवा ॥ सोम ॥ अह ॥ उं दीर्घमायुरस्त्रियादि ॥ अभिषेकः ॥ अस्य अमु ब्रह्मः समृद्धा ॥ रा३
 थं ॥ यथासं पंनेनांनेन तृप्तिः ॥ त्रीन् ब्राह्मणान् अहंतर्प ॥ तेन भगवत्यः ब्रह्मा गदेवता प्री ॥
 अस्य ॥ थं ॥ तस्य मानं हर्षपात्रं ब्रह्म नृउभ्यमहंसं प्रददे ॥ मानं ॥ चतुर्मुष्टिभवेत्त्रिं चित्
 पुष्कलं च चतुर्गुणं ॥ पुष्कलानि च चत्वारि हर्षपात्रं विधीयते ॥ पाठ ॥ अष्टमुष्टिभा
 वेत्त्रिं चित्त्रिं चिदष्टं च पुष्कलं ॥ पुष्कलानि च ० पूर्ववत् प्रचक्षते ॥ २ यावता बकुभोक्त
 स्तुतृप्तिः हर्षे निविद्यते ॥ नावराध्यमितः उर्यात् हर्षपात्रमिति स्थितिः ॥ ३ वां स्यपात्रं ॥ वसंतर ॥
 ॥ २४५

दशपलं तंडुलाक्षरप्रति॥ सुवर्णः सुवर्णं च ददाति कर्म सिद्धये॥ दक्षिणा संकल्प्य भूर्यसी॥
 ॥ स्वस्तिवाचनं॥ आशीर्वादः॥ ब्रह्मोत्सर्गः॥ वामदेव्या गानं॥ चतुर्भिश्च चतुर्भिश्च॥ इति स्था
 लीपावृत्तं शं डिवा समाप्तः॥ ॥ अथ आज्यतंत्रे उ शं डिवा॥ आसादने स्था ली उत्तरखल
 मुसलकंसहविः शूर्पमेक्षणां चानी एतेषां निवृत्तिः॥ आच॥ परिसमृद्धादि॥ भू संस्कारः॥
 भूर्भुवः स्वरिति अग्निस्थाप॥ अग्निं प्रज्वाल्य समिद्धोमः॥ इदं भूमेरिति भू मिजपः॥ इमं
 स्तोममिति त्वेन परिसमृह्नी॥ अयेर्दक्षिणतः उदबधारादि उक्त विधिना ब्रह्मार्णो स्था
 पयेत्॥ ततः पूर्वादि सर्वादि क्षुस्तरणी॥ इध्मधनी॥ पवित्रोत्पादनादि उदगुद्रासनीतं
 आज्यसंस्तरणी॥ अदिते नुमन्यस्वेत्यादि पयुर्लं ह्ये॥ समिद्धता नृगहीत्वा तपः श्वेतिज
 पेदुत्वा॥ स्रवसं मार्गप्रतपनी॥ प्रोक्षणां॥ आज्यभागस्थाने व्याकृतित्रय होमः॥ अनादेशे

अनु२

प्रधानघृता कृती होमः॥ प्रायश्चित्तोमः॥४॥ अत्रस्विष्टतोनास्ति॥ व्याहृतित्रयोमः॥३॥
समित्पुष्ट्युक्षणदियज्ञवास्तवसोदारांतं सर्वकर्तव्यं॥ प्रदक्षिणागमनादि ब्राह्मणभो॥
हर्षपात्रं॥ ब्रह्मोत्सर्जनं॥ वामदेव्यगर्जनं॥ इति आज्यतंत्रेण अक्षौड्गसमाप्ताः॥ ॥

वर्मांतर॥
॥२५॥

॥ अथ विवाहकर्मः ॥ प्रवेद्यः ॥ अपरेवा ॥ मलस्नानं ॥ देव पूजा ॥ वैश्वदेवा ॥ मातृ स्थापनं ॥ वसोदारा ॥
 प्रतिष्ठा ॥ पूजा ॥ अरिष्टवर्गः ॥ तत्र वृद्धि आर्द्र ॥ अस्य विधिः पूर्व लिखितमस्ति ॥ गृह्य ॥ ॥
 पुण्येन क्षेत्रे दारान्कुर्वीत लक्षणप्रशस्तान् उलेना ॥ क्लीतवैर्यवैर्माषैर्वा कृता ॥ सुहस्र
 रोंतमेन सशरीरां त्रिर्मुर्द्धन्यभिषिंचेत् ॥ कामवेदते नाममदो नामासीतिसमानयाम्
 मिति पातिनाम गृह्णीयात्वा हाद्वारीताभिरुपस्कृमुत्र राभ्यां प्रावयेत् ॥ शान्तिवर्मैतस्याणिग्र
 हणो ॥ कामवेदते नाममदो नामासीतिसमानय ॥ वरस्य गोत्रं देवदत्तमुब्रूव शर्माणां
 सुराते अभवत् ॥ परमत्र जन्माग्नेतपसो निर्मितो सिखात्वा ॥ इमंत उपस्कृमधुना स
 सृजा मिप्रजापतेर्मुखमेतद्वितीयं ॥ तेन पुंसोभिभवा सिसर्वा नवशान्वशिन्यसि

३ प्रथममंत्रे ॥
 २ द्वितीयमंत्रे ॥

प्रजापतिस्त ० प्रस्तारपंक्तिं कुंदः कामो दे ॥ शान्तिवर्मैरिद्व्यायाः पानीयप्रावने वि ॥ कामवेदते ०
 प्रजापति ० मध्ये ज्योतिर्जगती ० कामवेदते ० शान्तिवर्मैरिद्व्याया उपस्कृप्रावने वि ॥ इमंत उपस्कृ ०

१ तृतीयमंत्रे॥

प्रजापति० उपरिष्ठाज्योतिस्त्रिष्टुभं०॥ उपस्क रूपः शमो दे०॥ शान्तिवर्मणि ब्र न्याया उपस्क प्रावने वि०॥ अग्निं क्रव्यादम०॥
राशी स्वाहा॥ अग्निं क्रव्यादम ह एव न युहा नास्त्रीणो मृषयः पुराणः॥ तेनाज्यम ह एव सुपस्क १
स्त्रैश्चंगं त्वाष्ट्रं च यित द्धुधा उ स्वाहा॥ ३ यदि सामगस्य भवति तदा त्रिर्मंत्रं मूर्धन्यभिषिं
चेत्॥ अन्यथाना॥ पश्चात् आचार्य स्कं डि ले आगत्य॥ आ०॥ प्राण०॥ प्रयोगः॥ सुतस्य वि
वाहोऽप्यववर्म प्रारंभ० त्रै॥ उशीडी वर्म वर्म हं वरिषे॥ स्कं डि ले पंच भू संस्कारः॥ अग्नि
स्थापनं॥ ब्रह्मोपवेशनं॥ सर्वतस्तरणं॥ इध्मा धमनं॥ पवित्रोत्पादनादिसर्वमाज्यतैत्रं॥
पर्युक्षणं॥ प्रपद्वै रूपाक्ष जपः॥ सुवर्षमार्गः प्रतपनं॥ व्याकृतित्रय होमः॥ पश्चात्
ब्राह्मण ४ स्वस्तिवाचक वरणं॥ ब्राह्मण हस्ते पुण्या हं दीर्घमायुरस्तु॥ शिवा० सौम० अ
हंतं॥ दीर्घमायुरस्त्वित्यादि० अस्तु अस्य स्वस्तिवाचक विप्रवरणवर्मणः प्रतिष्ठा०॥

वर्मोत्तर॥
॥२६॥

हिरण्यदक्षिणा० स्ये॥ दक्षिणाः पाँत्वित्यादि॥ मस्तु॥ रुद्रकलशसहो दंडं भस्त्रापनी॥ वस्त्रा
 गते स्वस्ति वाचनं॥ अथ मधुपर्कः॥ षडर्घ्यार्ह भवन्ति॥ दृष्ट्वा तेन ते दुःखं दुःखितो चिंतयाम
 त॥ वा॥ वस्त्रे देयामया वन्या इत्येवं चिंतितस्तदा॥ इत्येवं चिं त्यमानसापयौ नारदसत्त
 मः॥ तत्रार्घ्या विष्टरं पाद्या नारदाय महा मुनिः॥ आचार्यस्तत्त्विकस्नातको राजा विवाहः॥
 अत्र विवाहः॥ चोरीथी उत्तरभागे दानकालः॥ सर्वत्र प्राङ्मुखो दाता प्रतियाही उदङ्मुखः॥
 एष दान विधिः सम्यक् वन्या दाने विपर्यसः॥ १ तथा च संग्रहवारः॥ विवाहेय
 विधिः प्रोक्तो मंत्रादं फल्यवाचकाः॥ वरस्तु तान् रजपेशं वं नित्ति कुराजन्य वैश्ययोः॥
 अथ तत्र विधिः॥ विष्टरद्वयं पाद्यार्घ्या च मनीय मधुपर्कमुपब्रूय॥ गृह्य॥ उत्तरतो

मंत्रं सर

१ कृते त्रितायुगे चैव मधुपर्कचगेवधः॥ तस्यास्ति रुधिरं त्वर्घ्यस्ते नीयस्तस्तदुच्यते॥१॥ कलौ निषिद्धत्वात्॥

१ अर्हणेति वसिष्ठः० निचृदनुष्टुप्० गोर्देवता॥ गोरुपस्कनेवि०॥१॥

गं बद्धो पतिष्ठे रन्॥ दाता पठति मंत्रः॥ उँ अर्हण पुत्रवाससा धेनु रभवद्यमे॥ सानः पयस्वती
इहा उत रा मुतराः समी॥ पश्चाद्दरो जपति॥ ततोर्घ्य आसर्न लक्ष्मी हृत्य तिष्ठे जपेत्॥ वसि
ष्ठः०॥ यजुः विराजो दे०॥ आसर्न लक्ष्मी हृत्य जपे वि०॥ उँ इदमहमि मां पद्यां विराजर्मना द्या
या धितिष्ठा मि॥२॥ ततो यजमानो विष्टरौ गृहीत्वा॥ विष्टरौ विष्टरौ विष्टरौ॥ इत्यन्यैरुक्ते प्र
तिगृह्येतामिति यजमानेनोक्ते॥ वरः प्रतिगृह्णामीत्युक्ते॥ गृहीत्वा॥ एवं उदगग्र
मासने निदधाति॥ या उषधीति वसिष्ठः० अनुष्टुप्० उषधयो दे०॥ विष्टरा संपूजने वि०॥ उँ या
उषधीः सोमराज्ञी बद्धीः शतविचक्षणाः॥ तामह्यमस्मिन्नासने छिद्राः शर्मयच्छत॥ त
त्रोपविशेत्॥ ततो द्वितीयपादयोरधस्ताद्विद्वत्सूणीत॥ या उषधीति॥ वसिष्ठः० अनुष्टुप्०॥

वर्मांतर॥
॥२॥

३ दाता पठति

५ मंजलि

२ तथैव

उषधयो दे०॥ पादयोरधस्ताद्विष्टरदाने वि०॥ उं या उषधीः सोमराज्ञी विष्टिताः पृथिवीमनु॥
तामस्यमस्मिन्पादयोर विष्टाः शर्मयन्त॥ द्वितीयं पादतले॥ ततः पादं विष्टरवस्यं पा
दयेत्॥ पादं ३ प्रतिगृह्यतीति वरः कथ्यते॥ उं प्रतिगृह्णामि॥ वरो गृहीत्वा मंत्रवत्प्रती
क्षेत्॥ यतो देवोतिव॥ सिष्ठ० यजुः आपो दे०॥ पादो दब्रवेक्षणे वि०॥ उं यतो देवी प्रतिपश्या
म्यापस्ततो माराद्विरागच्छत॥ तडु कै देसादाय॥ सव्यं पादं प्रक्षालयेत्॥ सव्यं पादेति व
सिष्ठ० भुरिगायत्री० सव्यपादो दे०॥ सव्यपादं प्रक्षालने वि०॥ उं सव्यं पादमवने निजे स्मि
न्नाष्ट्रे म्रियं दधे॥ दक्षिणं पादं प्रक्षालयेदनेन वसिष्ठ० भुरिगायत्री० दक्षिणं पा
दो दे०॥ दक्षिणं पादं प्रक्षालने वि०॥ उं दक्षिणं पादमवने निजे स्मिन्नाष्ट्रे म्रियमावेशयामि॥

४ निवे

२९

तथा पुनरुभौ युगपत्प्रक्षालयेदनेन वसिष्ठः यजुः उभयपादौ दे० ॥ उभयपादप्रक्षाल
ने वि० ॥ उ० पूर्वमन्यमपरमन्यमुभौ पादाववने निजे ॥ राष्ट्रस्यर्धमभयस्यावरुध्वे ॥ उ
भयोः पादप्रक्षालनीं ॥ अथाक्षतपुष्पदध्ना दध्नुर्कृत्वां स्य पात्रस्य मर्धमादाय ॥ क्षताप
ठति ॥ अर्धमर्धमर्धं प्रतिगृह्यतीति ॥ इति ह्यनू० ॥ वरोमंत्रवाप्रतिगृह्णीयात् ॥ अर्धल
क्षणं ॥ दध्नाक्षतसुमनस आपश्चेति चतुष्टयं ॥ ० दध्नाक्षतसुमनसो घृतं सिद्धार्थका
यवाः ॥ पा नीयं चैव दर्भाश्च अष्टांगो ह्यर्घ उच्यते ॥ ० अहं एव कर्त्ता क्रीं स्य पात्रेण निनीय
आत्मानमञ्जुलौ प्रतिगृह्णीयात् ॥ अनेन वसिष्ठः यजुः राष्ट्रदेव ॥ अर्धग्रहणे वि० ॥
उ० अंनस्य राष्ट्रसिरा द्विस्तेभ्यसां ॥ इत्यर्घं ॥ तत्र आचमनीयं विष्टरवङ्गहोत्रा वामेन धत्वा ॥

वसं तर ॥
॥ २८ ॥

यजमानो पठति आचमनीयमाचमनीयमाचमनीयं ॥ प्रतिगृह्यती। वरं पठति प्रतिगृह्णामि ॥
 उदङ्मुखो भूत्वा आचामेदनेन वसिष्ठं ॥ भुरिक एव पदा गायत्री ॥ आचमनीयं देवा सुदोष
 वृमाचमने वि० ॥ यशोसि यशोम विधेहि ॥ सकृन्मंत्रेण द्विः स्मृत्वा ॥ यथोक्तं आचामेत् ॥
 अथ मधुपर्को दधि मधु घृत युक्तं वांस्य पात्रस्य वासेनापि हितं यजमान पुरुषैर्मधुप
 र्को मधुपर्को मधुपर्कः ॥ प्रतिगृह्यती। इति निवेदिते ॥ वरो मंत्रवत् प्रतिगृह्णीयात् ॥ वसि
 ष्ठं यजुः मधुपर्को दे० ॥ मधुपर्कं ग्रहणे किं ॥ यशसो यशोसि ॥ इति गृहीत्वा ॥ वामेन धृत्वा ॥
 उद्वाद्य ॥ सर्पिषामधुना दध्ना अर्चयेदहं यं स्पदा ॥ कर्त्तव्यं धनं कर्त्तव्यं स्वस्ति मधुपर्कं
 समर्पयेत् ॥ स्पृशं ननामि वाग्रेण वृचिदा लो वर्यं नपि ॥ मधुपर्कं तथा सोमेन सुप्राणां

तीषु च ॥ अतुष्टिष्टो भवे द्विप्रोयथावेदविदो विदुः ॥ १ ॥ प्राणकृतीषु सोमेषु मधुपर्कैस्तथैव
 च ॥ आस्यतो मेषु सर्वेषु नो छिष्टो भवति द्विजः ॥ भक्तं ॥ दक्षिणपाणिं कनिष्ठिकां गुष्ठा
 भ्यां गृहीत्वा वसिष्ठं यजुः मधुपर्कदे ॥ मधुपर्कं भक्त एवे ॥ उं यशो सोमहो ॥ सोम
 ह सोमहो ॥ सि श्रीमहो ॥ सि श्रियं मयि धेहि प्रथमं ॥ अनेनैव मंत्रेण अनामिकां गुष्ठाभ्यां
 द्वितीयं ॥ अनेनैव मध्यामां गुष्ठाभ्यां तृतीयं ॥ चतुर्थं बकुलद्वयं पिबेत् ॥ शेषमुच्छिष्टमा
 ब्रा गिने प्राहरणाय दद्यात् ॥ दिराश्च मन ॥ अथ नापितो गौरिति त्रिब्रूयात् ॥ गौ गौ गौः ॥ ततो ध्यः ॥
 उं वसिष्ठं ॥ भुरिगृह्णीतुं ॥ गौर्दे ॥ गोमोक्ष एवे नि ॥ उं मुं च गां वरुणपाशाद्विषंतं मे
 भि धेहि ॥ अत्र विशेषः ॥ तं जुहिता तातुं गोत्रस्य देवदत्तशर्मणः ॥ मम च ॥ उभयोक्तस्य

कर्मतर ॥
 ॥ २२ ॥

जगाम त्रुल्लण निपिबद्धद्वं ॥ इति मोक्षयेत् ॥ अथानुमंत्रयेत् ॥ अनेन वसिष्ठं त्रिष्टुप् ॥
जौर्देवता ॥ जोरनुमंत्रणे विनि ॥ उमाता रुद्राणां उहिता वसूनां स्वसा हित्यानाम
मृतस्य नाभिः ॥ प्रनुवोर्चं विचिउषे जनायमा गामनागामदितिं वधिष्ठ ॥ ७ ॥
इति मधुपर्वः ॥ ततो मधुपर्वव्रीणां पाद्योदकमाचमनीयं मधुपर्वपात्रवासो हिरण्या
गुलियव्राहिउभ्यमहं संप्रददेति दद्यात् ॥ अस्मिन् मधुपर्ववर्मणि व्रांस्यपात्रयंत्रे
तां प्रपात्रद्वयं वाससी उपानहौ प्रजापतिरूपिणे वराय उभ्यमहं ॥ दक्षिणाः पां
त्वित्यादि ॥ अस्य मधुपर्वकर्मणो वरप्रसादात्तृणेशो विब्रयोः प्र० आदित्यादि ॥
मस्तु ॥ गृहे वृद्धिस्तु ॥ इति मधुपर्वः वधूदक्षिणयोः ॥ अथ वृन्त्यादानं ॥ आच० प्राणा ॥

30
 सोम साम ॥ वन्या दान निमित्तं वर एतत्ते पाद्यं । एष वोऽर्घ्यः । पूजा स्वस्ति न ईदो ॥ पूजा पाद
 प्रक्षालनं आचमनं ॥ वन्या दानं तं वन्ये एतत्ते पाद्यं । एष वोऽर्घ्यः । पूजा स्वस्ति ॥ पूजा ॥ आच ॥
 स्वः पादप्रक्ष ॥ आच ॥ प्राण ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ३ ॥ अपवित्रः ० बालज्ञानं ॥
 सप्तव्याधः ० नमः स्वाहायै स्वाहायै ० भूमौ गयी ध्यात्वा ० देव रूपे ० देशकालपात्र इव्यं
 स्तु ॥ वन्या दानोपाहाराणां पवित्रता स्तु ॥ भूरादि ० उपास्यै ० ३ बभवे ० २ मधु ३ ॥
 अत्राद्यं ० वन्या दानमहं वू ॥ वरहस्ते इदमत्रादि ० पूजा ॥ ॐ उलमु दिवा वस्त्रव
 रने समर्पणं ॥ यथा दत्तं चंदनं ० चर्चनं प्रणवा द्युक्ते देवते उपवीते च बार्हस्पत्ये वा
 सांसि आग्नेयसौवर्षे ॐ उल्ले आग्नेयं सौवर्षं मुद्रिवा राजती च प्रजापतिरूपिणे

वसंतर ॥
 ॥ ३० ॥

वरायुभ्यं हं॥ इमानि अर्चिता निज्योतीषि अर्चविधेः॥ आच॥ हं नमीमदंत॥ हरी॥ यथादा
 स्यमानं तद्विपर्यंतं भोजनं॥ वृत्तिचिद्विद्वसानि भोजनानि सर्वदेवमय ब्रा० महं संतर्प
 यिष्ये॥ वरकन्या हस्ते दर्भाक्षतो दक्षपुष्पाणि दत्त्वा सुप्रोहितादि० शिवा० सौ० अ०॥ दाता
 स्वहस्ते गृहीत्वा॥ हाथे वा एतेन सह॥ हेमादिप्रयोग उच्यते समाप्ते श्रीलक्ष्मीनारायणः
 प्रीतिकामः॥ वारत्रयं पठित्वा॥ गोत्राचारः॥ वरनुं॥ गोत्रस्य अमुका अमुकशर्मणः प्रपौ
 त्राय॥ गोत्रस्य अमुका अमु० शर्मणः पौत्राय॥ गोत्रस्य अमु० पुत्राय॥ गोत्राय अमुका
 अमुकशर्मणः प्रजापतिरूपिणे वरायुभ्यं॥ वन्या नंदं गोत्रस्य अमुका अमुकशर्मणः
 प्रपौत्रं॥ अमु० गोत्रस्य अमु० एः पौत्रं॥ गोत्रस्य अमु० एः पुत्रं॥ अ० गोत्रं अमुकीना

मन्त्रीवर्ग्यापंचेन्द्रियनिरूपहतशरीरिणी सोपानक्रीसवस्त्रां यथाशक्ति सुवस्त्रैर्जतसु
 क्ताप्लवप्रवालाद्यलङ्कृतं प्रजापतिदेवतां गौरवस्त्रीं ज्ञानंद्वारिणीं सर्वसौख्यादि
 सौभाग्यदायिनीं पुत्रपौत्रउलवर्द्धिनीं श्रौतस्मार्तधर्मसहायिनीं वेदशास्त्रोक्तपुण्यं
 र्थं प्रजापतिरूपिणे वरायभ्ये उमहं ॥ वरं पठति ॥ उं स्वस्ति ॥ ज्योतिष्ठो मोक्षिरात्रवा
 जपेयपूजप्राप्तिव्रामेनयजमानभार्यात्वेन उभयमयापि दत्ता इति व्रन्यापाणि वरहसे
 ददाति उद्वंददाति मयापि दत्ताः ॥ वर स्वस्तीति ब्रूयात् ॥ ॥ पुण्याहं दीर्घमायुरित्यादि ॥
 अस्य व्रन्यादानवर्मणः प्रतिष्ठा ० र्थं ॥ दास्यमानां गां रुद्रदेवती यथोपप्रजापतिरूपं ददे ॥
 सुवस्त्रैश्च गजरथपृष्ठा दने व्रदानः ॥ महिषी दानः ॥ व्रन्या रत्नमिदं दानं मया दत्तं तव गृहे ॥
 ३५ दत्तानुं गोत्रस्य अमुका अमुकशर्मणः प्रपौत्रः ॥ गोत्रस्य अमुका अशर्मणः पौत्रः ॥ गोत्रस्य अमुका अशर्मणः पुत्रः ॥
 गोत्रस्य अमुका अशर्मणः पुत्रः ॥ गोत्रस्य अमुका अशर्मणः पुत्रः ॥ गोत्रस्य अमुका अशर्मणः पुत्रः ॥

व्रमंतिर ॥
 ॥ ३१ ॥

३५ दत्तानुं

स्वदेशे जलदेशे च जलमनंजलोद्भवः ॥ १ ॥ गौरीव्यामिमी विप्रयथाशक्तिरत्यं कृती ॥ गोत्राय
 शर्मणे उभयं दत्तां वरसमाश्रितः ॥ २ ॥ अयं वन्याचसौ भाग्यावर्द्धितांशुः ॥ वार्षिणी ॥ उभयं ६२
 वरमया दत्तां पुत्रपौत्रप्रवर्द्धिनी ॥ ३ ॥ अस्मत्तामधुतीर्देवताता समगच्छत् ॥ प्रदातारं ३
 माविशत् ॥ दक्षिणां संप्रत्य ॥ अर्यसी ॥ दक्षिणाः पांत्वित्यादि ॥ अभिषेकः ॥ शीः ॥ वन्या
 दानकर्मवर्मणो ॥ वरप्रसादात् सर्वपरिः ॥ इति वन्यादानः ॥ अथ वौ उवाच ॥ स्त्रीयोऽप्या
 नयतिहास्यविनोदवैतलहलं करोति ॥ अंजने नेत्रं परस्परं वरव्यां करोति ॥ अंजते वी
 जते ॥ १ ॥ अंजदृशः ॥ मंत्रः ॥ अर्षा सोमद्युमत्तमो ॥ १ ॥ हारजोपेहेरावी एमंत्र ॥ हरीत
 इंदरमश्रुति ॥ १ ॥ वं वृणामी ठलबंधनं ॥ मंत्रः ॥ वं व्राः सुपत्नी ॥ १ ॥ तीव्रलभकृणी ॥

32

छोटं नमो श्रीरसिमयिरमस्व॥ अधरीयं वस्त्रं छेडा छेठ पंचगोर तिलमोद वसीयुक्तं तुलिकांटे॥
 वस्त्रमंत्रः॥ दक्षः० विराड्गती छं० वन्यादे०॥ वासः परिधाने वि०॥ उं या हंतं नवयज्ञोऽग्नि २
 तन्वतयाश्च देवो अंतान भितो तर्तय॥ तास्त्वा देवो जरसा संव्ययं त्वायुष्मती दं परिधस्व
 वासः॥ ततोत्तरीयं वासः॥ यज्ञोपवीतवस्त्र परिधापयेदनेन॥ दक्षः० निचृदनुष्टुप्० वन्या०॥
 उत्तरीयं वस्त्र परिधाने वि०॥ उं परिधत्त धत्त वाससैनां शितायुषी ह्युत दीर्घमायुः॥
 शतं च जीवशरैरेः सुवर्चा वस्त्रा निचार्ये विभृजाः॥ सि जीवन्॥ छेडा छेठ बाधवी॥ दक्षः॥
 निचृदनुष्टुप्०॥ सोमो दे०॥ जपे वि०॥ उं सोमो ददद्दं धर्वाय गंधर्वो ददद्दग्नेये॥ रयिं च पु
 त्राः॥ आदादग्निर्मथ्यमथो इमां॥ ततः वन्यावरयोः समग्निं हृत्स्नी प्रदक्षिणी हृत्या॥ दक्षि

ब्रह्मंतरा॥
 ॥३२॥

२ पत्रः कन्या नय
 न

राचरणेन वृट्वां निरैदैवतौ उपवेशनार्थं बर्हिपर्यंतं प्रशा रणयंती च वरये ॥ गृह्य ॥ पश्चा
 यं दग्नेः संवेष्टितं वृट्मेवंजाती वा न्यस्पदा प्रवर्तयंती वाचयेदनेन ॥ अनुर्मत्रः ॥ दक्ष ० निचृद्धि
 पाञ्चगती ० पतियानः पंथादे ॥ जपे वि ॥ उं प्रमे पतियानः पंथा ० वृत्पता ० शिवा अरिष्टाप
 तिलो वृंगमेयं ॥ यदा प्रपद्य पंथानं पतिर्यो सजयेद्बधूः ॥ वरो वात्र जपे न्मंत्रमावृतांता
 दिति स्थितिः ॥ पश्चाद्बधूजपः ॥ अजपत्यां प्रास्या इति वरो जपेदनेन ॥ दक्ष ० निचृद्धि
 पाञ्चगती ॥ पतियानः पंथादे ॥ जपे विनियो ॥ उं प्रास्याः पतियानः पंथाः वृत्पता ० शि
 वा अरिष्टापतिलो वृंगम्याः ॥ ततः वृट्स्य सर्वं ते वधू वरस्य दक्षिणे उपविशति ॥
 जामाता चोत्तरतः ॥ ततो वधू दक्षिण हस्तेन पत्युर्दक्षिण स्तं धं स्पृष्ट्वा ॥ आचार्यं स्तुतिं
 १ दक्षिणेन पाणिना दक्षिण म ० समन्वारञ्जयाः प्रजाप्या कुतीर्जुहोति ॥ १

उपविश्या॥०॥ ततः लाहसो हाशानि पुत्रवती हो एने उदरने विषे गर्भनो हो एते पोतानो पुक
 षस्त्रीथैने लाहभुंजे॥ अथ षडज्या कृतीर्जु होति॥ ६ दक्ष० भुरिकृत्तुष्टु० अग्निर्दे०॥ आ
 ज्यहोमेवि०॥ ॐ अग्निरेउ प्रथमो देवताभ्यः सोस्यै प्रजा मुंचउ मृत्यु पाशात्॥ तदयं
 राजा वरुणो नुमन्यतीयथेयं स्त्रीपौत्रमर्घं नरोदास्वाहा॥ १६ दक्ष० उपरिष्ठाद्भुरिगा
 यत्री० अग्नि०॥ आज्यहोमेवि०॥ ॐ इमामग्निस्त्रायतीगर्हपत्यः प्रजामस्यैजरदष्टिंस्त्र
 णोऽबु॥ अश्विन्योपस्काजीवतामस्तु मातापौत्रमानंदमभिविबुधतामियं स्वाहा॥ १६ दक्ष०॥
 भुरिर्जगती० ध्रुवाश्चिसवित्रे बृहस्पतिर्विश्वे देवादे०॥ आज्यहो०॥ ॐ द्यौस्तेष्टु रक्षते
 वायुस्तु अश्विनौ च॥ स्तनंधयस्ते पुत्रींस्सविता भिरक्षत्वा वाससः परिधाना बृहस्प

वर्मांतर॥
 ॥३३॥

तिर्विश्वे देवा अभिरक्षन्तु पश्चात् स्वाहा ॥ ३६ ॥ शङ्खरी० वधूर्दे० ॥ आज्यहो० ॥ उमा ते गृहेषु निशि
घोष उच्छादन्यत्र त्वदुदन्यः संविशन्तु ॥ मा त्वं रुदत्युर आवधिषा जीवपत्नी पति लोके
विराज पश्यती प्रजाः सुमनस्यमानाः स्वाहा ॥ ३७ ॥ उपरिष्ठा हृती० अग्निर्दे० ॥ आज्य० ॥
उं अ प्रजस्यं पौत्रमत्यं पाप्मानमुतवा अर्घ्यं ॥ शीर्षः स्रजमिवोन्मुच्य द्विषद्भ्यः प्रतिभुं चा
मिपाशः स्वाहा ॥ ३८ ॥ त्रिष्टुप्० वैतस्वतो दे० ॥ आज्यहो० ॥ उपरै उमत्य रमृतं मन्ना गावै
व स्वतो नो अभयं कृणोत ॥ परं मृत्यो अनुपरे हि पंथी यत्र नो अन्य इतरो देवयानात् ॥ च
क्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमिमानः प्रजाः ॥ ३९ ॥ रिषो मोतवीरां स्वाहा ॥ ४० ॥ ततो व्याकृतिभिर्भुंकोति ॥
प्रजापति० गायत्र्यस्तु गन्तु बृहती छंदं सि ॥ अग्निर्वीर्युः सूर्य प्रजापतिर्दे० ॥ महा व्याकृतिहो ॥

३५
 उंभ्रः स्वाहा॥ उंभ्रुवः स्वाहा उंस्वः स्वाहा॥ उंभ्रुवः स्वः स्वाहा॥ ४॥ पछे लाहे वत्स्री पुरुषयैने
 हथेवालोवाटे वरव्रन्याने हाथे खरडेवेशी रहे वरव्रन्याना हाथ २ वचे भै जो सेर १२ खे॥
 पछे समेवत्रेः समय। पुण्याहं। ३३। सनी सेरवाढी नाखी ए॥ वरव्रन्या उभांथा ए॥ सां गुष्ठं
 हस्ती गृह्णाति॥ ततो वरव्रन्याना पश्चिमेनागत्या॥ दक्षिणतः उद्गुः मुखो वतिष्ठते॥ वध्वंज
 लिंगं गृहीत्वा दक्षिण हस्ते तिष्ठते अनुष्टुभं ततः पूर्वस्यां दिशि माता भ्राता वा वामहस्ते ला
 जाश्च पंगु गृहीत्वा दक्षिण हस्ते वध्वं दक्षिणं पादं गृहीत्वा शिलामारो ह्येत॥ सर्वमाता लाजा
 नादाय भ्राता वा॥ लाजांश्च उरंजलिमात्रां चूर्पेणोपसादयति॥ अष्टास्तु ब्रूहयो लाजा॥ ब्रूमंतरा॥
 शमीपलाशमिश्राणां लाजानामभिधारणं॥ पूर्वाणां घृतमिश्राणामाचार्यैः ब्रूयितीयथा॥ ३४॥

५२

सद्यसंगृहीतं लाजानामंजलिं वरं जलिलेखे ॥ वधूमाक्रमयेदश्मानं दक्षिणेन
 प्रपदेन पाणिग्राहोजपति ॥ वरं पठितेनमंत्रेण ॥ दक्ष० अनुष्टुप्० अश्मा देवता ॥ शिल्पामा
 व३ रोहणे वि० ॥ उ० इममश्मानमारोहाश्मे त्वं स्थिरा भव ॥ द्विषंतमपबाधस्य माचर्त्तुं द्विषता
 मधः ॥ ऋग्वेदीसूर्यपाठभरणे ॥ प्राजनग्राहप्राणे साहे ॥ उदगग्राहमाथ वस्त्रवीटीने उ
 दवृजं भल्येने दक्षिणे भौ उरहे ॥ ततोश्मा स्थितवधूं जलाचरुमुपस्तीर्य माता भ्राता
 वससंगृहीतं लाजानामंजलिं वरं जलिलेखे ॥ वधूं जलौ प्रक्षिप्य प्रत्यभिधारयेत् ॥
 भ० तुंजले स्वांजलिमवाच्छिंदति वरं पठितेनमंत्रेण जुहोति ॥ अनेन दक्ष० पथ्या पंक्तिं ॥
 अग्निर्दे० ॥ लाजा हो ॥ इयं नार्युपब्रूते गौ लाजाना वपंती ॥ दीर्घीयु रस्तु मे पतिः शतं
 दृतसरू १ ॥ आचार्यमूत्रे पसली मध्या लाजा पसली १ पोषी याति मूत्रे ॥ पठे सरू १ ॥ उपेर मूत्रे ॥ उगरत्वं टव कं रूपमा
 हे मूत्रे ॥

35

वर्षाणि जीवत्वे धंता न्यातयो मम स्वाहा ॥ जुहोति ॥ अग्नौ प्रदक्षिणा ॥ ब्रूयं भृता प्रदक्षिणा ॥
 लाजा नाज्य ॥ सुबुधं भं प्राजना श्मानमेव च । प्रदक्षिणा नि अवी तदपती उ विनाग्र
 हा ॥ १ प्राजग्राहमुदगग्राहं ब्रह्मणमृत्विजं तथा ॥ एता निवाह्यतः दत्त्वा शेषाणां उपदक्षि
 णां ॥ २ वन्याग्रं च वरं वन्या न्या न दद्याद्विलोहितः ॥ विधवा जायते नारी निषद्वस्तत्र वारणात् ॥
 आग्नेयब्रूणेथी वन्याने आगत्य वरी एवायव्यब्रूणापर्यंत ॥ पष्ठे वर आगेत्यथा ॥ कुत्ते प
 तिर्यथा गतमगत्यं अंजलिं प्रत्यक्षं अग्रदक्षिणयति ॥ लाजा ज्वाश्मस्तु व ब्रह्म प्राजग्रा
 ग ॥ हो उ दग्राहा बहिस्तत्तामंत्रवा आप्रणः परिभ्रामयेदनेना दक्ष ० त्रिष्टुप् ० वन्या दे ० परि
 णयने वि ० ॥ वरं पठति ॥ उ वन्य लापितभ्यः पतिलो वूयती यमपदी द्वा मयष्टा ॥ वन्या
 ४ अमोघै असुरै बलै प्रहारै रिति दारुणैः ॥ यावदग्रगता वन्यास्तावद्वाणैर्न शंस्ये शत्रुः ॥ १॥ ४

वसंतर ॥ ॥ ३५ ॥

उतत्तयावयं धरा उदन्या इवातिगाहेमहिदिषः॥ ततः अनुष्टुप्प्रागमनादि एवमेव द्विर
 परं अंजलिहोमे विनियोगः॥०॥ इममश्मानमारोहेति॥०॥ उं दक्ष० बृहदनुष्टुप्० अर्यमाहे॥
 लाजाहोमे॥०॥ उं अर्यमाणं नु देवं ब्रूया अग्निमयस्त॥ स इमां देवो अर्यमा प्रेतो मुंचा उ
 मा मुतः स्वाहा॥२ जुहोति॥ ततः ब्रूयया पितृभ्यः॥०॥ प्र दक्षिणा पूर्ववत्॥ पुनः एवं इम
 मश्मानमारो॥०॥ दक्ष० अनुष्टुप्० अर्यमाहे॥ लाजाहोमे॥०॥ उं अरणं नु देवं ब्रूया अग्निमयस्त ५
 त॥ स इमां देवः अर्यमा प्रेतो मुंचा उ मा मुतः स्वाहा॥३ जुहोति॥ ततः ब्रूयया पितृभ्यः॥०॥
 प्र दक्षिणा पूर्ववत्॥ तथैवावतिष्ठते तथा काम तितथा जपूति तथा वपूति तथा जुहोति॥
 ॥ एवं त्रिः॥ चतुर्थं तृष्णं सर्वं॥ सूर्येण शेषमग्रावोप्य॥ तथा अंजलिर्बद्धा कृत्यते गुलि

१ अग्रे च विधवा नारी कोष्ठे चैव अपुत्रकाः ॥ जुहुयादूर्ध्व कोष्ठे उन्नचायेन च कोणयोः ॥ १

36 पर्वभिः ॥ एवं सा जाहविः शेषं होतव्यं श्रृपं जिह्वया ॥ ७ ॥ ततश्च उर्ध्वावेलायाम्
नुष्टुङ्गत्वा श्रृपेव देशे एव उपस्तीर्य तत्र एव शेषं लाजं हत्वा भिधार्य त्रैजं त्यो
त्रपरिश्रृपं धत्वा तेनैव तस्मां जुहोति ॥ तस्मिन् परिणयावस्थापिती गृहीत्वां जुहोति
क्रां × प्रागुदीची मभ्युक्ता मयंति ॥ एवमिष्टं पदं तिष्ठति ह्येन प्रक्रम्य सव्येनानुक्रमेण
मासव्येन दक्षिण मति क्रामेति ब्रूयात् ॥ सप्तपदी ॥ चौषां नापुंज ७ ते उपेरफो फल ७ ॥
प्रागुदीची दिशि सप्तपदानि दापयेति ज्ञातव्यः ॥ सा च दक्षिण या दमुच्छाप्य ददाति स
प्तसुमंडलेषु मासव्येन दक्षिण मति क्रामेति तां वनां ब्रूयात् ॥ ततः सप्तमंत्रं जपेत् ॥
सप्तानी दक्षशं ॥ यजुः वृन्त्यै दै ॥ वधूपादक्रमणे वि ॥ ३ ॥ एवमिष्टे विष्णुस्नानयजुः ॥ ३ ॥

त्रीहि ४

वृमं तर ॥
॥ ३ ॥

द्वेऽर्जे विष्णु स्नानयउ। त्रीणि व्रताय विष्णु०॥ चत्वारि मायो भवाय विष्णु०॥ पंचपशभ्यो
 वि०॥ षड्राय स्पोषाय वि०॥ सप्तसप्तभ्यो होत्राभ्यो वि०॥ वधूं दक्षिण पादां गुष्ठं गृहीत्वा॥
 ततः परष्टमंत्रं जपेत्॥ इह०॥ पंक्तिं वृन्त्या दे०॥ आशा सने वि०॥ उंसखा सप्तपदी भ
 वसख्यं ते गमेय० सख्यं ते मायोषाः सख्यं ते मायोद्याः॥ अथ वरस्तत्रैव स्थितः ईक्ष्वां
 प्रतिमंत्रयेत्॥ इह० बृहदनुष्टुप्० वधू दे०॥ ईक्ष्वा प्रतिमंत्रणे वि०॥ उंसुमंगली रिय
 वधू रिमा० समेत पश्यत्॥ सौभाग्यमस्यै दत्त्वा याथास्ती विपरेतन॥ अत्र समावारात्
 सिंदूरवचनमिति॥ अथ गृहीतो द्रव्यं भो विप्रेणाग्निपश्चिमेनागत्य वधूवरयोः
 पुरस्तां स्थित प्रत्यङ्मुखः स्थित्वा कूलशोद्वेन वरं मूर्द्धन्यभिषिंचेत्॥ वरं पठितेन

मंत्रेण। दक्ष० अनुष्टुप्० विश्वेदेवा दे०॥ वरस्य मूर्धाभिषेचने वि०॥ उंसमंजं उ० वि
 श्वेदेवाः समापो हृदया निनौ। संमातरिश्वासी धाता समुदेषी दधन्तमौ॥ पश्चादने
 नमंत्रेण वधूमभिषिंचेत्॥ ततो वरः वध्वांजलिं सव्येन हस्तेन मणिबंधं देशो गृही
 त्वा दक्षिणेन वध्वांजलिं हस्तं सौगुष्ठं गृहीत्वा॥ षड्भुजो जपति॥ सव्येन पाणि
 नांजलिमुपोऽह्य दक्षिणेन पाणिना दक्षिणं पाणिं सौगुष्ठमुत्तानं गृहीत्वैताः
 षड्पाणिग्रहणीया जपति गृभ्ता मितशक्ति॥ षड्भुजो दक्ष० त्रिष्टु० भगो दयो दे०॥ ज
 पे वि०॥ उंग्र भग मिते सौ भूत्वा य हस्तं मया पत्या जरदष्टिर्यथा सः। भगो अर्यमा स
 विता पुरंधिर्मह्यं त्वा दुर्गार्ह पत्या य देवाः॥ दक्ष० उपरिष्ठा जगती० वध्वांज० जपे वि०॥

कूर्मांतरा॥
 ॥३७॥

ॐ अघोरचक्षुरपतिघ्नो धिशिवापशुभः सुमनाः सुवर्चाः ॥ वीरसूजीवसूदेववामा
 स्यो नानाशं नो भवद्विपदेशं च उषदे ॥ दक्ष० निचु द्विपा जगती० व० धूर्दे० ॥ जपे वि० ॥
 ॐ आनः प्रजां जनयत प्रजापति राजरसाय समानं ह्वय मा ॥ अडुमं गी
 लीः पति लोवमा विशशं नो भवद्विपदेशं च उषदे ॥ दक्ष० अनुष्टुप् ॥ इंदो दे० जपे०
 ॐ इमां त्वमिंदमीदूः सुपुत्रा ॥ सुभगी ह्यधि ॥ दशास्यां पुत्रानां धेहि पति मे
 ब्राह्मणं उरु ॥ दक्ष० अनुष्टुप् ॥ वधूर्दे० ॥ जपे विनि० ॥ ॐ सम्राज्ञी श्वसुरे भवसं
 म्राज्ञी श्वश्रां भव ॥ ननां दरिसं म्राज्ञी भव सम्राज्ञी अधिदेष्टु ॥ दक्ष० त्रिष्टुप् ॥
 वधूर्दे० ॥ जपे वि० ॥ ॐ मम व्रते ते हृदयं धृष्टममचित्तमनुचितं ते अस्तु ॥ मम वा

38

चमेवेमना जुषस्व बृहस्पतिस्त्वा नियुनक्तुमद्यं॥ समाप्तास्तद्वहन्ती॥ तथैवाव्रज्या॥
 अपरेणाग्निमान्दुहरो हितं चर्मप्राग्ग्रीवमुत्तरलोमास्तीर्णं भवति॥ तस्मिन्ने
 नां वाग्यतामुपवेशयन्ति॥ इंपत्योः विचिद्वाग्वा दः॥ तत्रोत्तरं विवाहार्थं सर्व
 प्रायश्चित्तं कृत्वा॥ परं उवाहति त्रय होमः॥ अथ ब्रह्मा प्रायश्चित्तं होमं कुर्यात्॥
 स्वयंचतस्रो भिव्याहतिभिर्कृत्वा समिदा धाना दिवामदेव्यं नानां तं तं त्रसमापयेत्॥
 अथोत्तरविवाहः॥ उं भूः स्वाहा॥ उं भुवः स्वाहा॥ उं स्वः स्वाहा॥ उं भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥
 ततः व्याहतित्रय होमः॥ अथ षडङ्गाङ्गीतीर्तुं होति॥ शस्तु श्रोत्रं जग्राह एण
 हं वन्यामुपनीय लक्ष्मणं पूर्ववद्मग्निप्रणीय अग्रे पश्चात्पुनः॥ शस्तु॥ पश्चात्

वृमंतिर॥

॥३८॥

यदि दिवा भागे विवाहस्तदा न ह्यङ्गादयं यावतिष्ठेत्॥ अथोदितेन ह्यत्रे वृषभस्य लोहितं चर्मप्राग्ग्रीवमासीर्य रोमदृष्टेव धू
 वाग्यतामुपवेश्य॥ शुक्लं

दानदुहेलोहितं चर्मप्राग्निवसुत्ररत्नो म्मास्तीर्षं प्रसार्य तत्र वाग्यतां वधसुपवेशयति॥ सा
 ध्रुवदर्शनं यावदास्ते रात्रौ चेद्विवाहस्तदानप्रती हेतुन ह्यत्र प्रवचनं श्रवणमात्रं प्रोक्ते
 न ह्यत्रैषद्राज्यर्तत्र समिदाध्वाना योजयन्मग्निमावाह्य दक्षिणी समत्वात् त्रविरोधश्च
 वति॥ रध्मयां पत्न्यां स्त्रवेण लेखासंधिष्वित्येतत्प्रभृतिभिषडाज्याकृतीर्जुहोति॥ उ
 पं नामपि दक्षिणस्त० अनुष्टुप्० वधूद्वे०॥ आज्यहोमे०॥ उ० लेखासंधिषु पद्मस्वाव
 र्तेषु च यानिते॥ तानितेष्टस्माकृत्या सर्वाणि शमयाम्यहं स्वाहा॥ १० उ० ब्रेशेषु यच्च पाप
 व्रमीहिते रुदिते च यत्॥ तानि० हं स्वाहा॥ २० उ० शीले यच्च पापव्रं भाषिते हसिते च यत्॥
 तानिते० म्यहं स्वाहा॥ ३० उ० आरोवेषु च दंतेषु हस्तयोः पादयोश्च यत्॥ तानि० हं स्वाहा॥ ४॥

39

ॐ नमो नृपस्यै जं घयोः संधानेषु च यानिते । तानि० ह० स्वाहा॥ प्या नि वृ० नि घो राणि स
 र्वीं जेषु तवा भवन् ॥ तस्मात्कृतिभिराज्यस्य सर्वाणि तान्यशीशम० स्वाहा॥ ६९ तासां
 षडाकृतीनां सैस्त्रयं वधूः सूक्ष्मा निप्रक्षिपेत् ॥ लेखा सैधि ध्रियेत तत्र भृतिभिराकृते
 राकृते स्तृप्तं पातं सूक्ष्मं निवध्मन्नवनयेत् ॥ वधूः सत्त्वे त्याग इत्यर्थः ॥ ऊचोपो छायो
 र्शिपुः पतिश्च मय ध्रुवं दयति ध्रुवमसि ध्रुवा हं पतिः अलेभ्यः या सममुष्मा साविति पतिना
 मगृह्णायात् ॥ आत्मनश्च ॥ अरुंधती च रुद्राहमस्मीति ॥ एनामामंत्रयते ॥ यथोक्तं ध्रु
 वदर्शनी ॥ अथोत्थाय मंडपाद्वहिर्गत्वा वरवधूः ॥ ध्रुवदर्शयेत् ॥ ध्रुवं पश्येति वरस्य
 ध्रुवं मंत्रं पाठयेत् ॥ वरं व्रथयति ध्रुवं पश्य ॥ वधूः व्रथयति प्रजापति० यजुः वधूदे० ॥

वरं पश्य ॥
 ॥ ३९ ॥

ध्रुवदर्शने वि०॥ उ० ध्रुवमसि॥ ध्रुवाहं पतिउत्ते भूयासी॥ वरन्तं गोत्रस्य देवदत्तशर्मणः॥
 वृन्त्यान्तं गोत्रा अमुदीदा॥ पुनः एव॥ वरवृहे॥ अरुंधती पश्य॥ वृन्त्या० ततो अरुंधती द
 र्शयेदनेन॥ प्रजा० यजुः वधूद्वे॥ अरुंधती दर्शने वि०॥ उ० अरुंधत्यसि॥ रुद्राहमस्मि॥
 अमु० गोत्रेण देवदत्तशर्मणा॥ गोत्रा अमुदीदा॥ अथैनामनुमंत्रयते॥ ध्रुवाद्यौरि
 त्येतयर्चा॥ स्पृशं ननामिवा इति वचनात्॥ वरवधू अमुमंत्रयते॥ दक्ष० भरिगनुष्टुप०॥
 वधूद्वे॥ अनुमंत्रणे वि०॥ उ० ध्रुवाद्यौ ध्रुवाद्यथिवी ध्रुवं विश्वमिदं जगत्॥ ध्रुवासः
 पर्वता इमे ध्रुवास्त्री पतिउत्ते इयं॥ गुरुं गोत्रेण मिवादयते॥ वरस्य गोत्रं देवदत्त
 शर्मणं पतिं॥ गोत्रा अमुदीदा॥ अहं भो अमिवाहयामि॥ अथ वधूपतिचरणौ दक्षि

५०
 ऐ नहस्तेन दक्षिणं पादं वामेन वामं स्पृश्य भर्ता गोत्रेण असुब्र प्रवरायते अहं भोऽः
 भिवा द्यामि॥ नमस्सुरैर्वृत्तव्यो॥ सो स्यावाग्वि सर्गः॥ ० ततो अग्निसमीपे आगत्य॥
 सर्वप्रायश्चित्तो मादिवामदेव गानां तर्तत्र समापयेत्॥ इत्युत्तरविवाहसमाप्तं॥ ०॥
 त्रिरात्रमक्षरा लवणा शिनौ ब्रह्मचारिणौ भूमौ सह शयीयातां॥ यदा सार्धं प्रहरौ व्या रात्रि ४
 द्वा द्विंशत क्षरात्रा वेव ऊर्वा॥ हविष्यमनं प्रथमं परिजपितं भुञ्जीत॥ पात्रे परिवेष
 णी॥ ६ ॥ ० अनुष्टुप् ० अं नंदे॥ हविष्यां न भोजने वि०॥ ३ अं नपाशेन मणिना प्रा
 णस्तत्रेण पृथिना ब्रह्ममिसत्यग्रं धिना मनश्च हृदयं च दे॥ यदेतद् हृदयं तव तद वसंतिरा॥
 स्तु हृदयं मम॥ यदि दृष्टं हृदयं मम तदस्तु हृदयं तव॥ अं नंप्राणस्य पट्वरी शस्तेन ॥ ४०॥

बध्ना मित्वा सो इति असाविति स्थाने वधूनामप्रक्षिपेत् ॥ मित्वा गोत्रे असुब्रीदेतृषिपर्यं
 तं भोजनं ॥ यत्पारिजयति मनंत सतिः ॥ स्वयं भुंजीत ॥ ततो भुक्तौ छिष्टं वधू प्रदाय रितं धौ
 जायाया प्रदाया च म्य ॥ भूः स्वाहा भुवः स्वाहा स्वः स्वाहा ॥ भूर्भुवः स्वः स्वाहा ॥ वामदेव्यं गी-
 त्वा समापयेत् ॥ यदि विवाहदिनमहा निशायां भोजनं नोपपद्यते तदा प्रभाते समशनी
 पापयत्पृथक् स्वालीकं कृत्वा ॥ पक्षादिवच्चरुतं त्रं अवीत ॥ तस्य विधिः ॥ श्रो भूते वा सम-
 शनीयं ॥ स्वालीपावूं अवीत ॥ आच० प्राणा० ॥ स्कंडिले भूस्संस्कारादि० ब्रह्मोपवेशनी
 तं कृत्वा ॥ चरुधर्मं एव चरुः ॥ तस्य देवता निर्वपिः ॥ अग्नयेत्वा जुष्टं निर्वपामि ॥ प्रजा
 पतयेत्वा ॥ विश्वेभ्यो देवेभ्यस्त्वा जु० ॥ अनुमते त्वा० ॥ द्विः स्तु० ॥ अन्यत्सर्वं चरुतं त्रवत् ॥

चरौ समशनीयेतु पितृयज्ञे चरौ तथा ॥ हेतव्यं मे दक्षणेनान्य उपस्तीर्णीभिर्घारितौ ॥ १॥

० अथ चक्रतंत्रे विशेषः ॥ नाज्यभागौ न स्विष्टकृत् ॥ मे दक्षणे नैव होमः ॥ स्क्रवमे दक्षणे सीमा
हिरर्जनीते कृत्वा ॥ स्वासीपादौ आज्यं निष्पमे दक्षणे अवदानं कृत्वा ॥ पुनः चरौः संपातं कृत्वा ॥
निवीपदेवताभ्यः क्रमेण प्रत्येवं प्रत्येवं जुहुयात् ॥ प्रधान होमः ॥ अग्नये स्वाहा ॥ प्र
जापतये स्वाहा ॥ विश्वेभ्यो देवेभ्यः ॥ अनुमते ॥ सर्वप्रायश्चित्तादिनाम देव्यगानीतौ
समाप्य ॥ ततः शेषं भुंजीत ॥ अन्नपाशेनेति सर्वं पूर्ववत् ॥ ० ॥ परं बुधव्या ॥ आचम्य ॥
कर्म समापनी ॥ ० ॥ इति समशनीचक्रः ॥ अथ गृहगमनार्थं रथाश्चारोहणी ॥ यानं आरो
हंति ॥ पतिर्जुपेत् ॥ दक्ष ० निचृदुष्टुष्टु ० वधूद्वे ॥ रथादीयानमारोहणे वि ॥ उंसुकि ॥
सुवर् ॥ शालिं विश्वरूप ॥ सुवर्षवर्ष ॥ सुकृत ॥ सुचक्रं ॥ आरोहसूर्ये अमृतस्य
पालिनामे दक्षणेनाथ स्क्रवमे वतुयद्विः ॥ कृत्यते वा उपस्तीर्य उपधातः स उच्यते ॥ १ ॥
यदुपधातं जुहुयाच्च रावाज्यं समापयेत् ॥ मे दक्षणे नैव हेतव्यं नाज्यभागौ न स्विष्टकृत् ॥ २ ॥

कर्मंतर ॥
॥ ४१ ॥

नाभिः स्योनं पत्ये बहजं न एषुषः॥ अध्वनि च उष्यथ नदीः श्व विषम प्रवाहमहावृक्षश्मशा
 नेषु यत्यश्वति तत्प्रत्येकमनुमंत्रयेत्॥ दक्ष० अनुष्टुप्० वधूद्वे०॥ अनुमंत्रणे वि०॥ उमा
 ३य विद्वन्परिपंथिनो आसीदंति दंपती॥ सुगेभिर्दुर्गमतीतामपशं त्वरातयः॥ इति रा
 थांगभंगप्रभृत्यापसु संजाता सुलहा एष्वर्च्य विवाहाग्निप्रणीतप्रज्वाल्यवाज्यं सं
 स्मृत्य ह्यिप्रहोमान्यायेन च तस्मिन्निर्व्याहृतिभिः प्रायः चित्रं कृत्वा नूतनं रथांगमा
 ६ प्रजापति हृत्याज्यशेषेणाभ्यज्यदग्नेना॥ दक्ष० बहती० मघवादे०॥ अभ्यंजने वि०॥ उयः स्तते चि
 श्रिषः पुराजनुभ्य आतदः॥ संधातासंधिं मघवा पुरुवसुर्निष्कर्त्ता विकृतं पुनः॥
 ततो वामदेव्यंगीत्वा वधूमा रोहयेत्॥ गृहद्वारजाप्यपुनः वामदेव्यंगीत्वा॥ रथाङ्ग
 * त्तार्यमंडपदेशमानयंति॥ तत्र वधूवरौ मुपवेशयंति॥ अनेन दक्ष० अनुष्टुप्० गवादे०॥
 १५ तत्र सर्वाननुहंचर्मप्रसार्य पतिपुत्रशीलवत्यो ब्राह्मणः॥ १

उपेवि॥ आनडुहे चर्म एष पवेशयंति॥ वरोजपः॥ उं इह गावः प्रयधमिहाश्वा इह मरुषाः॥
 इहो सरस्वदक्षिणे पिष्टपा निषीदता॥ ततः वध्मश्च ब्रूवन् ब्राह्मणं जटिलं उमारमु
 पवेश्यास्तस्य हस्ते प्रलानिदत्वा मुच्छापर्येति॥ अथ वरः अग्निप्रणयनादिविरूपाक्षां
 तं आज्यतंत्रं कृत्वा धृतिमग्निमावाह्यस्त्रवेणाज्याकृत्याष्टवृजुः कृयात्॥ तद्यथा॥ वध्मश्च
 गे उमारमुपस्था आदध्मः॥ तस्मै शब्रलोयानं जलावावपेयुः॥ प्रलानिवोच्छाप्य उ
 मारं आज्याकृतीर्जुहोति॥ अष्टा विरुधतिरिति अष्टसुमंत्रेषु दहो यजुः गृहदे॥
 धृतिहोमे॥ उं इह धृतिः स्वाहा॥ उं इह स्वधृतिः स्वाहा॥ इह रंतिः स्वाहा॥ इह रमः स्वः स्वा॥ ॥ कर्मोत्तरा ॥
 मयि धृतिः स्वा॥ मयि स्वधृतिः स्वाहा॥ मयि रमः स्वाहा॥ मयि रमः स्वस्वाहा॥ ॥ सर्व प्रा ॥ ४२॥
 यश्चितादि कर्म समापनं॥ वामदेवगानं॥ ब्रह्मणे दक्षिणा दानं॥ इति धृतिहोमः॥ विवाहकर्म
 समाप्तः॥ ॥

६ अग्नेस्त्वने वायुचंरसूर्यबहुवद्व्यच। समस्य पंचमीऽस्त्रे च उश्च उरिति क्रतेः ॥१॥ प्रथमे पंचवे पापी लक्ष्मी रिति पदं
भवेत् ॥ अपि पंचसुमंत्रे षितिय रुविहो विडः ॥२॥ द्वितीये उपति घ्रास्या दपु येति तृतीयवे ॥ चतुर्थे त्वपशव्ये ती दमा कृतिविं
शवं ॥३॥

॥ अथ चतुर्थी कर्मः ॥ तत्र विवाह दिवस हारभ्य चतुर्थ दिने प्रातस्नानादि वृं कृत्वा ॥ मलस्ना
नं ॥ वरगुरु कनकादस्नानं कृत्वा ॥ वधूस्नानं न ॥ आज्यतंत्रयै न्यो नाग्निमुपसमाधा
य ॥ ब्रह्मोपवेशनादि स्क्रवसंमार्जनां तं कृत्वा आज्यतंत्रं ॥ आसादनकाले आसादि
नीपात्राणां मुत्रस्तः ॥ उदपात्रोपवृत्त्य ॥ शिखीनामामग्निमावाह्य ॥ सूवेणोपहृत्य
पहृत्य आज्याकृतिः विंशवं जुकृति विंशवं जुकृतात् ॥ तद्यथा ॥ व्याहृतित्रय होमः ॥
उं भूः स्वाहा ॥ उं भुवः स्वाहा ॥ उं स्वः स्वाहा ॥ व्याहृति घृताकृती ॥ सर्वेषु मंत्रेषु दक्षं यजुः
अग्निवीयुचंरसूर्यक्रमेण पंचसर्वी दे० ॥ प्रायश्चित्त होमे वि० ॥ उं अग्ने प्रायश्चित्ते त्वं दे
१३३ वानां प्रायश्चित्ते रसि ब्राह्मणस्त्वानाथ दाम उपधावामियास्याः पापी लक्ष्मी स्तामस्या

५३
 अपज हि स्वाहा ॥ १ ॥ वायो प्रायश्चित्ते त्वं देवानी प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उप
 धामि यास्याः पापी लक्ष्मी ० ज हि स्वाहा ॥ २ ॥ चंद्र प्रायश्चित्ते त्वं देवानी प्रायश्चित्तिरसि ०
 यास्याः पापी लक्ष्मी ० हि स्वाहा ॥ ३ ॥ सूर्य प्रायश्चित्ते ० यास्याः पापी लक्ष्मी ० हि स्वाहा ॥ ४ ॥ अग्नि वायु
 चंद्र सूर्य प्रायश्चित्तयो द्युयं देवानी प्रायश्चित्तयस्त्व ब्राह्मणे वो नाथकाम उप धामि यास्याः
 पापी लक्ष्मी ० अपहत स्वाहा ॥ ५ ॥ पुनः अग्ने प्रायश्चित्ते ० यास्याः पति घ्नीत नृस्ताम स्या
 अपज हि स्वाहा ॥ १ ॥ वायो प्रायश्चित्ते ० यास्याः पति घ्नीत नृ ० हि स्वाहा ॥ २ ॥ चंद्र प्रायश्चित्ते ० या
 स्याः पति घ्नीत नृ ० हि स्वाहा ॥ ३ ॥ सूर्य प्रायश्चित्ते ० यास्याः पति घ्नी ० हि स्वाहा ॥ ४ ॥ अग्नि वायु
 चंद्र सूर्य ० यास्याः पति घ्नीत नृस्ताम स्या अपहत स्वाहा ॥ ५ ॥ पुनः अग्ने प्रायश्चित्ते ० या
 स्या अपुत्र्या त नृस्ताम स्या अपज हि स्वाहा ॥ १ ॥ वायो प्राय ० यास्या अपुत्र्या त नृ ० हि स्वाहा ॥ २ ॥

वसंत ॥
 ॥ ४३ ॥

चंद्रप्रायः० यास्याः अपुः आतन्तः० हि स्वाहा॥३॥ सूर्यप्रायः० यास्याः अपुः आ० हि स्वाहा॥४॥ अग्नि
 वायुचंद्रसूर्या० यास्याः अपुः आतन्तः० अपहतस्वाहा॥५॥ पुनः अग्ने प्रायश्चित्ते० यास्याः अप
 पशव्यातन्तः० जहि स्वाहा॥१॥ वायो० यास्याः अपशव्यातन्तः० हि स्वाहा॥२॥ चंद्रप्रायः० यास्याः अप
 पशव्या० हि स्वाहा॥३॥ सूर्यप्रा० यास्याः अपशव्या० जहि स्वाहा॥४॥ अग्निवायुचंद्रसूर्या प्रायः
 यास्याः अपशव्यातन्तः० अपहतस्वाहा॥५॥ २०॥ एवं प्रकारेण मंत्र विंश होमः॥ विहारेण
 कृत्तिकृतशेषविंदु उदपात्रे निनयनं॥ आकृतिः २ ॥ प्रायश्चित्तं कृत्वा॥ व्याकृति ४॥
 ततः व्याकृतित्रयहोमादिभोजनसंबन्धः॥ सूर्यपात्रब्रह्मोत्सर्जनी॥ आचार्यायर्गादद्यात्
 वामदेवगानं॥ उदपात्राज्येन तत्र स्था एव वध्वा अभ्यंजनं अन्यत्र नीत्वा दध्नेन स्नपनी॥

तेनैना ६. सव्रेशनखामभ्यज्य फासयित्वा प्रावयंत्सुर्ध्वं त्रिरात्रा संभव इत्येके यदर्थं म
तीभवत्परतशोणितातदा संभवकालः ॥ ॥०॥ इति चतुर्थः कर्मसमाप्तः ॥०॥ ॥

वर्मंतर ॥
॥४४॥

ॐ मांडववेसारवो॥वर्द्धयनी॥आशीर्वादः॥वेदचत्वार्यस्यप्रतिष्ठा मंत्रः॥सर्वेदः॥प्रथमोक्त
 मेमदत्यो॥प्रतिष्ठित्यै॥सर्वं॥उगटांमणी॥भोभोश्रूयतांवरंपाउरहउलदेव्यारुउ
 वरगलभेली॥भो॥२श्रूयतांबेटीमातामहीप्रत्यक्षपरिधन॥मीउपहेठेहिरण्यनिष्क
 तेबेसेएवोत्तरसो॥३॥बेटीमाउलसुख्याश्चत्रयस्तेमाहमाउलाः॥पितृमाउलएवा
 श्रचउर्थंवन्यव्रापिता॥१॥उगटक्रमः॥उलदेव्यमाहमद्यापितृमह्यमहमाउला॥
 पितृव्यव्रतथाभ्रातःउकटश्चवन्यव्रापिता॥२॥मंत्राशीर्वादः॥वरूपेउउपविशति॥स्यर्धा
 आचमनं प्राणायामः॥उपब्रल्यितादिइहेत्यादिप्रयोगः॥ब्रह्मणेआचार्यस्त्विज्जापकाः
 प्रतिष्ठापाठकाःतथाउपविष्टब्राह्मणानामर्चनमहंवरिष्ये॥गंधादिसंवृत्यइदमर्चि
 १६ तादिर्भयवग्गहीत्वाप्रयोगः॥अस्मत्सुतस्यविवाहादिदुर्मगणप्रतिष्ठासिध्यर्थंवन्या

५५
 प्रतिग्रह दोष निरासार्थं इदं द्रव्यमग्निदेवतं गंधपुष्पाद्यर्चितं ब्राह्मविवाहपूजप्राप्त्यर्थं
 नानागोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो हंसं प्रदास्ये ॥ तिलद्रुमंत्राशीः ॥ ततः प्रदक्षिणा ॥ अथ दक्षिणा ॥
 आचम्य प्राणा ॥ उपवृत्तितादिप्रयोगः ॥ अस्मत्सुतायाः ॥ विवाहादि कर्मण प्र० व
 रवधौः अर्चनमहं ॥ गंधादिसंबूत्यः ॥ सुप्रोक्षितादिदर्मयवगृहीत्वा प्रयोगः ॥ ७ ॥
 अस्यां अंतर्वेद्यां उं उमा रुणैः शमीमयैश्च उर्भिः सतोरणैः सहोज्वलैः नवीग
 सहितैश्च उर्भिः कूलशैः सस्वरैर्वेदपाठकैर्मंगलशब्दसंयुताभिर्नारीभिरलंक
 तायां श्रौतस्मार्तनिष्पत्यर्थीं निःसंनिधौ एवोत्तरशतसंख्याकैः शीखचक्रगदालं
 कृतैः सौवर्ण्यैः ग्रंथितायाः पुष्पमालायाः रत्नाकरेण लक्ष्मीपाणिग्रहणसमये

कर्मंतरा ॥
 ॥४५॥

सर्वसौभाग्यनलस्यनारायणस्यप्रदत्तायाः प्रतिहतौल्लोत्तरशतआंशनीनिःकृये
 इहंउर्व्यंअग्निदेवतंडुग्धजलप्रहालितंगंधपुष्पांतब्राह्मविवाहपलप्राप्त्यर्थंअ
 मुब्रसगोत्रायअमुब्रअमुब्रेतित्रिःप्रवरायअमुब्रदेवस्यअमुब्रीशाखाध्यायिमे
 अमुब्रशर्मणेप्रजापतिरूपिणेवरायसपत्नीवायउभयमहंसंप्रददे॥अनुवचनं
 अस्तस्वस्ति॥पुनरपिदर्मयवगृहीत्वाप्रयोगः॥अस्यांअंतर्वेद्यांवंशपात्रस्थित
 तिलगुडबद्धगौरीशिषिरनंदपुलावारद्वतंडुर्व्यंतथासुक्कब्रालिद्व्यंगंधवांस्पर्श
 देवतंवस्त्रखंडनालिवेरेरुणीपलसंहितंतथावरस्यमातृपितृसहायाःबहुकुं
 दंबानीभक्तभोज्यलेह्यचोष्यपेयआस्वाद्यषडरससंपन्नंभोजनंवरस्यमातृउरुं

५७
 वपित्ठुं वसहितानी पट्टसूत्राई सूत्रमां जिष्ठकौ सुंभ रंगरंजिता निवासां सिद्ध
 हस्पातिदेवतानि गंध पुष्पाद्य चिंता निवेदशास्त्रोक्तं धं गोत्राय असुवनामेति मि
 प्रवराय सपत्नी वाय उभयमहं संप्रददे ॥ अनुवचनं अस्तु स्वस्ति ॥ अस्य व्रम स
 मृध्यर्थं ब्रह्मणे आचार्याय प्रतिष्ठापाठव्रनामर्चनं मङ्गं गंधादिसंवृत्यः ॥ दक्षिणा
 संवृत्यः ॥ मंत्राशीः ॥ ७॥ ॥ इति विवाहव्रम समाप्तः ॥ ७॥ त्रास्तरजी सुमाधवजी लि॥ ॥

विवाहव्रत चूडा सुवर्ष मईत दई वूं ॥ अतिलंतपेरां अया ब्राह्मं अया दपिं ड वूं ॥ १॥

व्रमंतर ॥
 ॥ ४६ ॥

॥ अथ गर्भाधानविधिः ॥ अथ मूलनिषिद्धानिवर्जयेत् ॥ चंद्रबलमित्यां रात्रौ समतिथि
 पुसमागमनकाले सूत्राम एमिति मंत्रस्य गयद्या तस्य षिः ॥ जगती छं ॥ विश्वे देवा दे ॥
 शयनार्थं जपे वि ॥ ततः स्त्रीणीं स्नानं वस्त्रा लंकास्त्राभूषण तिलव्रज्जल उं व्रमच
 चितां वकु शृंगार हृती पुष्पमाला तैल तां ब्रूल सहितां शय्यासने आगम्य तीभर्ता स्म
 त् भोग हृत संपूर्ण मनोरथ क्रीडा चुंबन हास्य विनोदं कृत्वा भर्ता स्नानं आचम्य उं व्र
 म तिल व्रं स्वस्त्ययनं मांगल्यं ॥ प्रयोग मुच्चार्य मम समागमन कालातिक्रम निमि
 त्तं गणेश शैरी प्रजर्न ॥ मम स्त्रीणीं भोग रुतु दान निमित्तं उत्तम पुत्र जीवत प्राप्त्यर्थं रु
 उदानमहं करिष्ये ॥ ततः स्त्रीयोनिं प्रक्षाल्य मंत्रः योनिष्टुं इत्यनेन अकारि सूत्रा ए ॥
 मा

॥ सज्वेदे ॥ आपद्वा ० स१ यो नि प्र द्यायेत् ॥ चंदन लेपनी ॥ पुरुषेण इंदी प्र द्या ल्यमंत्रः ॥ त्वं नो
 अग्ने अग्नि मि ० स१ चंदन लेपनं ॥ स्त्रीय सिं हूर तिल वृं हृत्वा ॥ पुष्प मा ला लं हृतं
 तां ब्रूत मिष्टां न नैवेद्यं हृतं ॥ यो नि हस्ताभ्यां दश ० अनया स्तन युग्मु पस्पृश्य ॥ रुद्र उ
 चीते च या ० स१ यस्मै त्वं सुद्र वि एो ददा शेति लिंग प्रवेशनी ॥ अनया सद्य ॥ तां घृषं निति
 लिंग वारं वारं प्रवेशनं हृत्वा सैष्ट भोग रुद्र उघर्षनं हृत्वा ॥ शौ चं ऊर्यात् ॥ यथा भू मि
 रग्नि ० मिते ॥ अयं मंत्रं जपेत् ॥ साम गाः त्वं न श्रित्र ऋत्या ० अयं त इंद सोमो ० त्वं नो अ
 ग्ने अग्नि मिः ॥ पुनः पूजनं ॥ तस्मिं दिने स ह देव गच्छेत् ॥ यो नि प्र द्या लना दिसर्वं
 रुतौ प्रथम गमने भवति ॥ त ऊर्मा धनं पुरुष संस्काराय विशायते ॥ श्री हलायनमः ॥ ॥ ४७ ॥

॥ देवव्रीहस्तु त गोविंद वासुदेवज गत्यते ॥ देहिमेत नयं हृत्स्वामहं शरणं गतः ॥ इति मंत्रः ॥
 पुण्याहं दीर्घमायुरस्त्विति अस्य त्रयस्त्रयस्त्रीणां पुत्रप्राप्त्यर्थं संवत्सरीस्तुत दानभोगचक्रं
 न ब्रह्मणः तद्दोषपरिहाराय यथाशक्ति पंचब्राह्मणभोजनसंवत्सः ॥ दक्षिणासंस्तु
 तु दानब्रह्मब्रह्मणो गृहे हृदि शतानि मस्तु ॥ नित्यस्त्रीणां पुरुषेण भोगस्तुत दानं
 दद्यात् ॥ तद्दोषो नास्ति ॥ अभिषेकप्राशः ॥ अनुस्नातार्या भार्यायां च उत्तरे क्रिस्तु भदि
 ने वा प्रातस्नानादिकं कृत्वा ॥ निशायां सुचौ देशे उपविष्ट्वा नृदक्षिणेन पाणिनोपस्क
 मभिमुखोत्तरे ॥ द्वयोरपि दक्ष ॥ अनुष्टुप् ॥ विष्म्यादयो दे ॥ उपस्कामभिमुखोत्तरे वि ॥ उं विष्म
 यो निर्वृत्य यत्तु त्वष्टा रूपाणि पि शिषु ॥ आसिं चतुप्रजापतिर्धर्मागर्भं दधतु ते ॥ १॥

ॐ गर्भं धेहि सिनीवा । लिगर्भं धेहि सरस्वति ॥ गर्भं ते अश्विनौ देवा वाधन्तौ पुष्करस्त्रजौ ॥ २ ॥
 अत्र २ समाप्य चैव संभवतः ॥ १० ॥ द्रेचित्रुः अग्निस्त्वापनं उर्वीति ॥ हो प्र हो मन्या येन व्याहृति होमः ॥
 ५४ गर्भाधानं द्वालाति क्रमनिमित्तं प्रायश्चित्तमहं ॥ भूः स्वाहा । भुवः स्वाहा । स्वः स्वाहा ॥
 ॐ भूर्भुवः स्वः स्वाहा ॥ १० ॥ पुनरुपस्त्वमभि मर्शनं उर्वीति ॥ इति गर्भाधानं समाप्तः ॥ ॥
 अथ पुष्टिसवनी ॥ तृतीयस्य गर्भमासस्य दिसदशेषु पुष्टिसवनस्य कालः ॥ तृतीयस्य
 गर्भमासस्य दैवज्ञ निरीहते शुभे दिने मातृ पूजा वसो धारा पूर्ववत् माभ्युदयि वृं क
 त्वा ॥ शालायां पुरस्तात् प्रातरे वोदय समीपे उदगग्रेषु दर्भेषु पश्चादग्ने रुदगग्रेषु
 दर्भेषु प्राच्यपविशति पश्चात्पतिरवस्त्वय ॥ उपविश्या ॥ स शिरस्त्र्यं अभ्यंगस्नानी उर्यात् ॥

वृमंतिर ॥
 ॥ ४८ ॥

ततः पतिरुच्चाय

वधूततोभर्ता अग्निं प्रणय ब्रह्मोपवेशना दिसमित्प्रक्षेपांतमाज्यतंत्रं हत्वा ॥ अग्नेः पश्चा
दुदगग्रेषु दर्भेषु पत्युर्दक्षिणतः प्राञ्जुखीवधूतपवेश्या ॥ चांद्रमसमग्निमावाह्या ॥ म
हाव्याहृतिभिर्हुत्वा ॥ ० ॥ पुंसवनवालातित्रमनिमित्तं प्रायश्चित्तमहं ॥ उं भूः स्वाहा ॥
सरुआव्याहृतिहोमः ॥ ० ॥ वधूः पश्चिमतः पतिप्राञ्जुखीवस्थित्वा ॥ दक्षिणवृत्ते
वधूदक्षिणस्वर्धं स्तूयन्ती मभिमृश्य वस्त्राद्यनंतर्हितं नाभिदेशमभिमृशेत् ॥
दक्षिणेन पाणिना दक्षिणमंसमन्ववमृश्या नंतर्हितं नाभिदेशमभिमृशेत् ॥
अनेन दक्ष ० अनुष्टुप् ० मित्रावरुणादयो दे ॥ नाभिदेशाभिदेशमभिमर्शने वि ॥
उं पुमांसौ मित्रावरुणौ पुमांसौ वायुश्च पुमान्नाभ

स्तवोदरे॥ ततः प्रायश्चित्तहोमादिवामदेव्यगानांतंतंत्रं समापयेत्॥ यथाशक्तिब्र
 ह्मणाभोजयेत्॥ इति पुष्टिसवनं॥ ॥ अथ शृंगावर्मः ॥ ततः पुष्टिसवनानंतरं शु
 भेदिने प्रातरे वएव विष्टिशतियवान्माषान्वाहस्तं गृहीत्वा॥ प्रागुदीचीदिस्त्वं
 वटवृक्षसमीपंगत्वा॥ तत्र प्राशुखोपविश्य॥ वटमूले बीजानि निक्षिप्य॥ गृह्यान्व
 यो धशृंगाभुभयतः फलामस्त्रामामन्त्रिमिपरिस्पर्शान्त्रिः सप्तैर्यवैर्मघैर्वापरिक्रीयो
 छापयेत्॥ सप्तानां प्रजापति० यजुः सोमवरुण वसुरुद्रादित्यामरुद्विश्वेदेवादे०
 शृंगावरुणे वि०॥ उयद्यसि सौमी सोमायत्वारो ह्येपरिक्रीणामि॥ उयद्यसि वारुणी व
 रुणायत्वारो ह्ये० मि॥ उयद्यसि वसुभ्यो वसुभ्यस्त्वारो ह्ये० मि॥ उयद्यसि रुद्रेभ्यो रुद्रे

कर्मतर॥
 ॥ ४८ ॥

भ्यस्त्वापरिक्रीणमि॥^३यद्यस्यादित्येभ्यः आदित्येभ्यस्त्वापरि० मि॥^३यद्यसिमरुद्भ्यो मरु
 द्यस्त्वापरि० मि॥^३यद्यसि विश्वेभ्यो देवेभ्यो विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः परिक्रीणमि॥ एभिः
 सप्तमंत्रैः वटमूले प्रक्षेपः॥० ततः क्रीतां वटशृंगामनेन मंत्रेण वृक्षादाहरेत्॥०॥ ततः
 शृंगग्रहणं॥० प्रजापति० यजुः उषधो दे०॥ न्यग्रो शृंगा छेदने वि॥^३उषधयः सुमन
 सोभूत्वा स्यां वीर्यं समाधत्तेयी॥ ततः शृंगानुच्छाद्य॥ ततः संवेष्टु समनीयां तरि हं स्थाप
 येत्॥ ततः मातृहजननां दासुखश्राद्धं कृत्वा॥ अग्निमुपसमाधाय शोभनमग्निमावाह्य॥
 व्याहृति होमं विधाय॥ ततः शृंगावर्मवात्सतिक्रमनिमित्तं प्रायश्चित्तमहं॥^३भूः स्वाहा॥
 व्याहृतिसकृत् आ४ होमः॥०॥ प्रक्षालितदृषडपलोपरिशृंगामाधाय॥ ब्रह्मचारिवा व्रत
 पुंसवनमपरेष्टु सस्मिन्वा तंत्रेण॥ तंत्रं चेन्नष्टथ कुरुवधूः स्रपनमातृहजा वृद्धिश्चाद्धं न भवति॥३

कृतः

१ अग्रे कृतः

३

समुत्तानी ३

पस्त्वा वासगर्भाय स्त्रिया वा अपतितेन मूर्खे ब्राह्मणेन वा उमाया वा उपलप्रत्याहारं वज्रं
यन्ये पेषयेत् ॥ ततः सुपिष्टं कारयेत् ॥ प्रातरुदगग्रेषु दर्भेषु ॥ स्नातवर्धं ॥ पश्चादग्रे
रुदगग्रेषु दर्भेषु ॥ प्राक्किराः संविशति पश्चात्संतिरवस्काय ॥ पतिपश्चाद्भूत्वा दक्षिणे
वृसंगुष्ठानामिकाभ्यां वस्त्रादिनां शृंगार्द्धं सर्वमभिसंगृह्य ॥ गृह्य ॥ दक्षिणेन स्यात्पाणे
रंगुष्ठेनोपरि निष्ठेयं चांगुल्याभिसंगृह्य ॥ दक्षिणेनासिंवा स्रोतः स्य वनयेत् ॥
वधूदक्षिणेनासिंवा स्रोतसी गर्भदेशं प्रापयन् वनयेत् ॥ उदहः रनुष्टुप् गर्भरूपः वृमंतरे ॥
पुत्रो देवः ॥ न्यग्रोधशृंगारसस्य दाने वि० ॥ उं पुमानग्निः पुमानिंद्रः पुमान्देवो बृहस्पतिः ॥ ॥ ५० ॥
मां संपुत्रं विंदस्व तं पुमाननुजायती ॥ ततः सर्वप्रायश्चित्तादि तत्र समापयेत् ॥ इति शृंगारवर्मः ॥ ॥ ॥
३ लताग्रपक्षवो बुधः शृंगेति परिब्रूयते ॥ पतिव्रता ब्रूतवती ब्रह्मबंधुस्तथाश्रुतः ॥ १५३

पत्न्यग्रे वं तरा
पतिरवस्काय ॥

॥ अथ सीमंतोन्नयनं ॥ अथ सीमंतव्रणं प्रथमं गर्भे चतुर्थे मासि षष्ठेऽष्टमे वा ॥ दैवज्ञव्रथि
 तेषु भेदनिमातृपूजा सर्वदेवाभ्युदयिवं कृत्वा ॥ अग्निमुपसमाधाय मंगलमग्निमावाह्या
 व्याहृतिभिर्कृत्वा ॥ अथ प्रातरे वोदगग्रेषु दर्भेषु परिसशिरः स्नात्वा पश्चादग्रे रुदगग्रे
 षु दर्भेषु गर्भवतीमुपवेश्य ॥ गृह्य ॥ प्रातः सशिरस्नात्वा कृतोदगग्रेषु दर्भेषु पश्चादग्रे रुद
 गग्रेषु प्राच्युपविशति ॥ पश्चात्पतिरवस्थाया ॥ युग्मंतमौडंबरं शलाकुग्रथमावध्नाति ॥
 ततः सूत्रगाथितः ॥ अडंबरं प्लवगुगलबंधने वि॥ ३ ॥ अयमृज्जवितो वृक्षज्ज्वल्लिनी पुरुषगर्भवती
 भव ॥ पसंवनस्पतेनुत्वा नुत्वा सूर्यता रयिः ॥ अनेन वधुर्वदेददाति ॥ अथ संहितामि पाञ्चलरहीने
 स्तिस्त्रिभिर्दर्भपिंज्रालिभिर्मूलदेशेन सीमंतो उडुंबरनो हार उपदेशवे
 र्दमुन्नयेत् ॥ अनेन ॥ अथ सीमंतम्
 उडुंबरं शलाकुग्रथमावध्नाति ॥ अनेन दहं अनुष्टुपं गर्भवती दे॥ ४ ॥ उडुंबर उडु

सेवाएपिंजुली
३५ अजी ९

धूमं नयति॥ भूरिति दर्मपिंजुली भिरेव प्रथमं॥ भुवरिति द्वितीयं॥ स्वरिति तृतीयं॥ ॥ ततो
दर्मपिंजुली त्रयंग्रहात्वा॥ प्रजापतिः गायत्री० अग्निर्दे०॥ दर्मपिंजुली मिः सीमंतो नयने वि०॥
ॐ भूः उन्नयामि॥ तत्रैव स्थापयेत्॥ ततः परदर्मपिंजुली त्रयंग्रहात्वा॥ प्रजा० उस्मिक्० वायु०॥
दर्मपिंजुली मिः सीमंतो०॥ ॐ भुवः उन्नयामि॥ तत्रैव स्थापयेत्॥ ततः दर्मपिंजुली त्रयंग्र०
प्रजा० अनुष्टुप्० सूर्योदे०॥ दर्मपिंजुली मिः०॥ ॐ स्वः उन्नयामि॥ तत्रैव दर्मपिंजुली स्थापयेत्॥
दर्मपिंजुली शब्देन प्रादेशप्रमाणं अशपत्रद्वयं अशपत्रांतरेण वेष्टितमुच्यते॥ अथ वा
रतरेण॥ तीर॥ ततः शरेण सीमंतो दत्तं नमुं नयेदनेन॥ दक्ष० त्रिष्टुप्० सीमंतो दे०॥ शरेण
सीमंतो नयने वि०॥ ॐ येनादितेः सीमानं नयति प्रजापतिर्मीहते सो भगाय॥ तेनैमस्यै

कर्मंतर॥
॥ ५१ ॥

१ शलाकु नीलमित्तं यश्च सववृत्तचते ॥ वृत्तमित्राभितः वेशान्मूर्ध्नि पश्चात्कुरु कलां ॥ यावि कुरुवाशालती तथा
वीरतरः शरः ॥

सीमानं नया मिप्रजामस्यै नरदष्टिं हलो मि ॥ अथ प्रसू च त्रेण ॥ ततः सूत्र प्रसू नु
णासीमंतमुन्नयेदनेन ॥ त्रा ॥ दक्ष ॥ विराड्जगती ॥ रात्रादे प्रसू तर्कु ॥ नासीमंतो यनेने
वि ॥ ॐ रात्रामहं सुहवा सुष्टुती ऊवेष्टणे उनः सुभगा बोधउत्तमा ॥ सीवत्वपः सू
चा विद्यमानया ददाउवीरः शतदायुसुख्यं ॥ ततः त्रिः श्वेतया च शालव्या सीमंतमुन्न
येदनेन ॥ शी सो ली ॥ त्रा एषां मध्ये ॥ दक्ष ॥ जगती ॥ रात्रादे ॥ त्रि श्वेतया शालव्या
सीमंतो नयने वि ॥ ॐ यास्ते रात्रे सुमतयः सुपेश सो या भिर्द्ददासि दाशुषे वस्तु नि ॥
तामिनो अद्य सुमना उपागहि सहस्रपोषः सुभगे रराणा ॥ अथ हशरस्त्वा ली पात्रं प्र
ति विष दर्शन क्षमप्रक्षि सप्रचूर घृतं वधू रशी यित्वा पतिः पृष्ठे दनेन ॥ हशरस्त्वा
तिलतंडुलसंपन्नः हशरः सोमि धायते ॥ २

ली पाव उत्तर घृतस्तमवे क्षयेत् ॥ वथापक्व ॥ प्रजापति० यजुः स्त्रीदे० ॥ प्रश्नेवि० ॥ उं किं पश्यसि ॥
 ॥ ततः पत्नीवाचयेत् ॥ अनेन प्रजा० यजुः स्त्रीदेव० ॥ स्वा ली पावा वेक्षणे वि० ॥ उं प्रजा
 पश्यंसौ भाग्यं मद्यं दीर्घायुष्ट्वं पत्युः ॥ ततो व्या हति होमादि वामदेव्यं गानांतं तं त्रंसमा
 पयेत् ॥ सा च ह सरस्वयमेव भुंजीता ॥ विं पश्यस्तीत्यत्वा प्रजामिति वाचयेत् ॥ सा स्व
 यं भुंजीता तां च भुंजानामनेन यजुषा ब्राह्मण्याः समुपासीत ॥ प्रजापति० यजुः स्त्रीदे०
 आशीर्वचने वि० ॥ वीरस्त्वर्भवे ॥ जीवस्त्वर्भवे ॥ जीवपत्नी भव ॥ इति आशीर्वादः ॥ वीरस्त्वर्ज
 वस्त्वर्ज वपत्नी भवति ॥ एवमन्यादपि मांगल्यं जीतादिर्वृज्यु रिति ॥ इति ब्राह्मण्यो मांगल्य
 भिर्वाग्भिर्रूपासी रन् ॥ प्रायश्चित्तादि वामदेव्यं गानांतं समापनं ॥ भोजनसं० ॥ दक्षिणा०
 ॥ इति सीमंतोन्नयनं समाप्तं ॥ ॥

वृर्मांतर ॥
 ॥ ५२ ॥

॥ अथ सोष्यंती होमः ॥ अथ सोष्यंती होमः प्रतिष्ठितेव सौपरिस्तीर्याग्निमाज्याकृती जुहोति ॥
 बस्तिदेशमागते गर्भेऽग्निमुपसमाधाय पावैवेमग्निमावाह्य ॥ व्याहृति होमं विधा-
 य ॥ ततः सोष्यंती कूर्मव्राताति क्रमनिमित्तं प्रायश्चित्तमहं ॥ उंभूः स्वाहा ॥ व्याहृति ॥ ॥ ॥
 सर्वकूर्मसुव्रातातिरिक्तेषु उपनयनव्रातात्सर्वं प्रायश्चित्तं भवति ॥ न तु स्वव्राते प्रा-
 यश्चित्तं ॥ यस्मात् कूर्मव्रातातिरिक्तेषु कूर्मसुमातृ पूजाद्विप्रादं भवति ॥ अथ
 सोष्यंती कूर्मस्वव्राते भवति ॥ यदि दैवादहते प्रसवां भवेत्तदा प्रयोजनाभावात्सुख
 प्रसवार्थमेतदिति विष्णुपद्धतिः ॥ अत्र स्वव्रातेऽपि मातृ पूजाद्विप्रादं न भवति ॥ अ-
 ग्निं परिस्तीर्या ज्यसंस्कृत्य सुवेणाज्ये होमः ॥ ॥ मंत्रद्वयेनाकृतिद्वयं जुहुयात् ॥ दक्ष ॥

पंक्तिं॥ संराधनी दे॥ सोषंती होमे वि॥ उ॥ याति रश्मि निपद्यते अहं विधरणी इति॥ तां
 त्वाद्यतस्य धारया यजे सः राधनी मनं॥ सः राधं न्ये देव्ये देष्टु स्वाहा॥ उ॥ दक्ष० स्वरा
 उलुपु० पुमान् दे॥ सोषंती हो॥ उ॥ विपश्चि सुष्ठमभरत्तधाता पुनराहरत्॥ परे हित्व
 विपश्चित्पुमानयं जनिष्यते सौजामः स्वाहा॥ असाविति स्ताने जनिष्यमाणस्य नाम
 प्रयोज्यं॥ गोत्रं अमुकशर्मणामस्वाहा॥ इदं कर्म ह्यिहोमं न्यायेन॥ अयत्पि रिस्तार
 णाज्य संस्कारा वैव अत्राधिदै॥ ०॥ ततो व्याहृति होमा दिवाम देव्य गानां तं तं त्रं समा
 पयेत्॥ इति सोषंती॥ अथ जातकर्म॥ तत्र यावज्जातकर्म न क्रियते तावंनाभिनालं हं
 तनस्तनदानं च न विधेयः॥ अथ पिताशौघमेव स्नानं कृत्वा शतोदकेन॥ शुचिपीठे दा
 १॥ ०॥ षडदेव त्वं देव सर्वं हि राण्यस ब्रह्म अर्चयिष्ये॥ ग्रह एवत्॥ मातृशजा वृद्धि आर्धं नास्ति॥ ०॥ १

कर्मोत्तरं
 ॥ ५३ ॥

वक्षतपुंजेषु मातृपूजा पूर्ववत्माभ्युदयिर्वृत्त्वा ॥ अग्निस्त्वापनदिर्वर्मवा ॥ यदावालातिक्रं
 तजातवर्म ॥ तदा प्रायश्चित्ताज्या कुतीर्जु होति ॥ जातवर्मवालातिक्रमनिमित्तं प्रायश्चित्त
 महं ॥ भूः स्वाहा ॥ व्याहृति ४ ॥ ० ॥ न्यग्रोधशुंगा प्रक्रियाया व्रीहियवौ पेषयित्वा ॥ दक्षि
 णस्य पाणेरंगुष्ठेनोपनिष्ठिकया चांगुल्याभिसंगृह्य ॥ उमारस्यजिकायां निमाष्टि ॥ ० ॥
 अनेन ॥ दक्ष ० यजुः ॥ अं नंदे ॥ व्रीहियवचूस्तेन उमारस्यजिकामार्जनेवि ॥ उं इयमाज्ञे
 दमं नमिदमायुरिदममृते ॥ १ ॥ इति जातवर्म ॥ अथ मेधाजन ॥ मेधाजनवृत्ति क्रमनिमि र्मवासा द
 तं प्रायश्चित्तं ॥ भूः स्वाहा ॥ व्याहृति ४ ॥ यदा एव तंत्रेण वृत्तिव्यंतदा प्रायश्चित्तं न भवति ॥ ० ॥
 तथैव मेधाजननं सर्पिः प्राशयेज्जातरूपेण वा हाय ॥ उमारस्यसुरवेजु होति ॥ सुवर्ष

मुदिवायां कृत्वा सुखे घृतं जुहोति ॥ ततो मेधजननवामस्ताभ्यमेव हिरण्येन वा स पिण्डही
 त्वा ॥ उमारस्य मुखे जुहोति ॥ दक्ष० अनुष्टुप्० मेधदे० ॥ उमारस्य सर्पिः प्राशने वि० ॥ ॐ मे
 धं मित्रावरुणौ मेधमग्निर्देध उते ॥ मेधं अश्विनौ देवा वाधतां पुष्करस्त्रजौ ॥ पुनः ॥
 सुवैर्सेन घृतं गृहीत्वा ॥ प्रजापति० गायत्री० मेधदे० ॥ उमारस्य सर्पिः प्राशने वि० ॥ ॐ स
 दसस्य तिमद्भुतं प्रियमिं इत्यब्रुवन् ॥ सनिं मेधमया सिषठि स्वाहा ॥ ततः घृतं तना
 भिनालं स्तनं च प्रतिधत्ते व्युत्का ॥ वामदेवं गायेत् ॥ ततः ब्राह्मणे दद्यात् दानं ॥ यावन्
 हं हो ग परिशिष्टेन ॥ सोष्यंती जातवूर्मनां दिमुख आध्वना स्ति ॥ तत्पारव आह परं ॥ म
 न्वादि रपि पुत्रादि मुख दशनिं हृद्मनां दी मुख त ॥ पितृं नित्यदिवा क्वा नु सारा जात

वर्मंतर ॥
 ॥५४॥

ब्रह्मणि नांदिमुख आहामाचां न भवत्येव ॥ यत्तु प्रग भोजात ब्रह्मणीति संग्रह वारवच
 नाहत्राभिस्त्वापनं वेचिदिष्टंति ॥ तत्कालातिक्रमे सत्यदा क्रियमाणे जात ब्रह्मण्याज्य
 तंत्रेण व्याहृति होम रूपतया प्रायश्चित्त विषयं ॥ ॥ इति मे धम जन ब्रह्म ॥ अथ ज्यौः स्त ब्रह्म ॥
 ॥ तत्र यदि शुक्ल पक्षं जन्मस्तदा पंचम पक्षं तृतीयायां ॥ कृष्ण पक्षं जन्मस्तदा षष्ठम पक्षं
 स्य तृतीयायां ॥ ततः प्रातरेव स शिरस्त्रं उमारं स्नापयेत् ॥ ततो मातृ प्रजा सर्व ब्रह्माभ्युद
 यि वं आहं ॥ अथास्तमिते रवौ विगते संध्या भागे पिता हतां जलिः चंद्रमुपतिष्ठतौ ततौ
 माता शुचिनावसने न मुखवर्जं उमारमाद्या दक्षिणतः स्थित्वोदक शिरसं उमारं
 पित्रे प्रदाय ॥ पृष्ठतः परिक्रम्योत्तरतः श्रंशुभिमुख्या वतिष्ठते ॥ तथा च स्थितः पिता मंत्रं त्रयं जपेत् ॥

१ पति

॥ त्रय धमपि दह० अलुष्टुष्ट० चं जो दे० ॥ उमारस्य चं दर्शने वि० ॥ उयत्ते सुसीमे दहय०
 हितमंतः प्रजापतौ ॥ वेदा हं मये त द्रष्टव्यामा हं पौत्रमघं निर्गा ॥ १ यत्तु धिया अनामृतं दि
 विचं रमसि त्रिती ॥ वेदा मृतस्या हं नाममा हं पौत्रमघं रिषं ॥ २ इन्द्रा ग्रीशर्मय च
 तं प्रजायै मे प्रजापती ॥ यथायं न प्रमायेत पुत्रो जनित्रा अधि ॥ ३ ॥ तत उदक शिरस मे
 व मात्रे उमारमर्पयित्वा ॥ वामदेवं गायेत् ॥ ॥ इति ज्योत्स्न दर्मः ॥ ॥ अथ चं दर्श
 नं ॥ ॥ अथ अर्घु संवत्सरं यावाद्ये सुक्लृपक्ष द्वादशतेषु द्वितीयायां प्रथमप्रयोगे
 मातृ पूजा द्वा माभ्युदयि कं कृत्वा ॥ सोमा निमुखः प्रवासे वा गृहे वा शुचौ दे
 से पुष्पचंदनाक्षत मिश्रेणोदवेनां जलं पूरयित्वा पितोप तिष्ठते पा मंजलिं

वर्मांतर ॥
 ५५५ ॥

प्ररयित्वा अभिसुखम् अमसी ॥ अनेन । दक्षः ० अनुष्टुप् ० चण्डोदे ० चण्डोपस्थानेवि ॥
 उं यददम् अमसि हस्तं पृथिव्या हृदयं त्रितं ॥ तदहं विद्वांस्तत्पश्यन्माहं यौ
 त्रमघं रुदं ॥ १ सकृद्यजुषा द्विस्तृतीमुत्सृज्य ॥ एवं द्वादशवारं कृत्वा ॥ अंज
 लि ३६ ॥ एवं द्वादशसु द्वितीया सु ऊमार निरपेक्षः पितैर्वज्रया दत्ते सर्वत्र वा
 मदेव्यगानां वेचिदेवस्यां द्वितीयायां द्वादशां जलिन्मंत्रेणोत्सृज्य द्विस्तृतीं उ
 त्सृज्यंतीति ॥ ॥ इति चण्डदर्शनी ॥ ॥ अथ नाम वारणी ॥ जननाद्दशरात्रे व्यष्टेश
 तरात्रे सर्वस्य रेवानामधेय वारणी ॥ मनुः ॥ नामधेयदशम्यं उद्वादश्यां वास्य
 वारयेत् ॥ पुण्येतिथिमुद्गते वानहत्रे वा गुणान्वित इति ॥ यदा सर्व उल्लेख्य प्रश

56

स्तत्रालः॥ तदा एकादश एव दिने कुर्यात्॥ तत्र हतमातृ पूजा सर्वव्रमाभ्युदयिर्दृष्ट्वा॥
 वृत्तीं जिनमुपसमाधाय॥ पार्थिवमग्निमावाह्य॥ पश्चादग्नेरुदगग्रेषु दर्भेषु॥ प्रातु
 ख उपविश्य दक्षिणतस्त्रिताया ऊमारमातुः शुचिवस्त्रावृतं ऊमारमुदकशिरसम
 र्पयन्त्याः सवशाङ्गुली त्वोसंगे निधायानुष्टुपं वृत्तीरं परिक्लम्योदगग्रे
 पुदर्भेषु॥ तत्रतः ऊमारमातयुपविष्टायां गृहीत्वा ऊमार एवां वृत्ती व्याहृती कृत्वा॥३॥
 अथ जुहोति॥ नामवरणकालातिक्लम निमित्तं प्रायश्चित्तमहं वृष्टिष्ये॥ उभरः स्वाहा॥
 व्याहृतिः॥ अथ माता शुचिनावसनेन ऊमारमाता दक्षिणत ऊर्ध्वं वृत्तीं प्रयच्छत्यु वृत्तीतर॥
 दकशिरसमनुष्टुपं परिक्लम्योत्तरत उपविशत्कदगग्रेष्वेव दर्भेषु॥ अथ जुहोति॥ ॥५॥
 ततो माता शुचिनावस्त्रेण ऊमारमाता दध्नुर्दक्षितः स्त्रित्वा उत्तरशिरसं ऊमारं पित्रे समर्पयति॥ ततो माता
 दध्नुः पृष्ठदेशेनोत्तरस्यां दिशि गत्वा दध्नुर्वीमपास्ते उत्तराग्रेषु उभेषु प्राङ्मुखी उपविशति॥

२ होमं

विष्णवे०

हरये०

पौर्णमास्यै

॥ आ ज्येन होमः ॥ ॐ प्रजापतये स्वाहा ॥ इति स ह्यहोमं कृतिं दत्वा ॥ उमारस्य जन्मतिथिदे
वता जन्मनक्षत्रदेवता होमं च उर्यात् ॥ यदि प्रतिपददि जातस्तदा ॥ ॐ प्रतिपदे
स्वाहा ॥ ब्रह्मणे स्वाहा ॥ यदि द्वितीयायां जातस्तदा ॥ ॐ द्वितीयायै स्वाहा ॥ ॐ तृतीयायै स्वाहा ॥
तृतीयायै० जनार्दनाय० चतुर्थ्यै० यमाय० पंचम्यै० सोमाय० षष्ठ्यै० उमाराय० सप्त
म्यै० मुनिभ्यः० अष्टम्यै० वसुभ्यः० नवम्यै० पिशाचेभ्यः० दशम्यै० धर्माय० एका
दश्यै० रुद्रेभ्यः० द्वादश्यै० रविभ्यः० त्रयोदश्यै० विंशत्याय० चतुर्दश्यै० यज्ञाय०
पंचदश्यै० विश्वेभ्यो देवेभ्यः० अमावास्यायै० ॐ पितृभ्यः ॥ इति प्रतिपददिति
थि देवता होमः ॥ अथ नक्षत्रदेवता होमः ॥ अश्विन्यै स्वाहा ॥ अश्विनी उमाराभ्यां स्वाहा ॥

ब्रामाय०

मरुत्यै स्वाहा ॥ यमाय ० कृत्तिराभ्यः ० अग्नये ० रोहिणीभ्यः ० प्रजापतये ० मृगशिर
 से ० सोमाय ० आर्द्रायै ० रुद्राय ० पुनर्वसवे ० अदितये ० पुष्यायै ० बृहस्पतये ० अश्वे
 षाभ्यः ० सर्पेभ्यः ० मघाभ्यः ० पितृभ्यः ० पूर्वफाल्गुणीभ्यः ० भगाय ० उत्तराफाल्गुणी
 भ्यः ० अर्घ्यमभ्यः ० हस्ताभ्यः ० सवितृभ्यः ० चित्रायै ० त्वष्ट्रे ० स्वात्यै ० वायवे ० विशा
 खाभ्यः ० इंद्राग्नीभ्यो ० अनुराधाभ्यः ० मित्राय ० ज्येष्ठायै ० इंद्राय ० मूलाय ० निर्वृत्त
 ये ० पूर्वषाढाभ्यः ० अश्विनो ० उत्तराषाढाभ्यः ० विश्वेभ्यो देवेभ्यः ० अवणायै ० विश्ववे ०
 धनिष्ठायै ० बसुभ्यः ० शतमिखाभ्यः ० वरुणाभ्यः ० पूर्वभाद्रपदाभ्यः ० अजैर्ब्रह्मदे
 व्यः ० उत्तराभाद्रपदाभ्यः ० अहिर्बुध्न्यै ० देवत्यै ० इत्ये ॥ इति नक्षत्रदेवताहोमः ॥

ब्रह्मतर
 ॥ ५७ ॥

आपाय०

॥ रत्नमाख्यायां ॥ तिथिपाश्वर्तुर्मुखविधातुविष्णुवोयमशीतदीधितिर्विशाषवज्जि
 लाः ॥ वसुनागधर्मशिवतिग्मरश्मयोमदनः कलिस्तदनुविश्वइत्यपि ॥ ११ ॥ वज्रि
 विरंचिर्गिरिजागणेशः पूणिर्विशाखोदिनहन्महेशः ॥ दुर्गातरोविश्वहरि
 स्मराश्चशर्वशिशिचेतिपुराणदृष्टाः ॥ रतिथौहिदर्शसप्तरेपितृनुशंत्यधीश्व
 रान् ॥ त्रयोदशीतृतीययोस्मृतस्तुवित्तपोपरैः ॥ शानहन्त्रदेवतावेदस्यांगज्यो
 तिषेप्रसिद्धः ॥ अग्निः प्रजापतिः सोमो रुद्रोऽदितिर्बृहस्पतिः ॥ ० ॥ इति ॥ ततः पि
 ता उमारस्य मुख्या नृप्राणा नृसंमशान् ॥ मुखनासिवाश्रोत्रालिस्पृशान् जपति ॥
 द्वयोरपि दक्षसं यजुः उमारो देनामवरणे वि० ॥ उर्वो सिवूतमोस्येषोस्यमृतोसि ॥

५४
 आह स्पृत्यं मासं प्रविशासौ। असाविति स्थाने गोत्रविष्णुदत्तशर्मनिति नाम प्रयोक्तव्यं॥
 सत्वाङ्गे परिददात्वहस्त्वा रात्रौ परिददन्तु रात्रिस्था होरात्राभ्यां परिददात्र होरात्रौ
 त्वाद्दमासेभ्यः परिदत्ता मर्द्धमासास्त्वा मासेभ्यः परिददन्तु मासास्त्वर्तुभ्यः परि
 ददत्तु तव स्त्वा संवत्सराय परिददन्तु संवत्सर स्त्वा युषेजसायै परिददात्वसौ। अ
 साविति स्थाने गोत्रविष्णुदत्तशर्मनिति उमारस्य नाम प्रयोक्तव्यं॥ ततः पिता उमार
 स्य मातुः वृर्से अमुं शर्मायं ते पुत्र इति दक्षिण वृर्से नाम व्रथायित्वा॥ उमारस्य
 वृर्से अमुं शर्मासीति नाम व्रथयति॥ ततो मात्रे उमारं दत्वा॥ नाम प्रवृत्तयेत्॥ घोष
 वदाद्यन्तरं तस्त्वं दीर्घाभिनिष्ठानां तं वृत्तं नाम दध्म देत दत्त दित मयुग्दां तं स्त्रीणां

वृर्मातर॥
 ॥५८॥

मात्रे चैव प्रथमं नाम धेयमाख्याययथार्थं ॥ व्याहृति होमादि कामदेवगानां तं विधिं समा-
 प्य गौर्दक्षिणा ब्राह्मणभोजयेदिति ॥ ॥ इति नाम वृत्तं ॥ ॥ अथ वसंतः ॥ ॥ अथ
 कुमारस्य जन्म तिथौ ॥ कुमारस्य मासि मासि संवत्सरे सांवत्स्ये स्त्रिषु वा पर्वसु ॥ वा-
 र्ति वीणा लुण्ठ्याषाढ्यां पौर्णमासि पर्वसु ॥ सूक्तं पौष्टि वृत्तं मज्जयति ॥ तत्र प्रथमं गो-
 मातृशजननां दीमुखे दत्त्वा ॥ अग्निमुपसमाधाय ॥ बलदनामानमग्निमावाह्य ॥
 व्याहृति त्रय होमः ॥ ब्रह्माति क्रमः ॥ प्रायश्चित्तं ॥ भूः स्वाहा ॥ व्याहृति ४ ॥ ततः अग्नीडा-
 न्यां स्वाहा ॥ द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहा ॥ विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा ॥ इत्याज्याहृति त्रयं दद्यात् ॥
 इष्टा तिथिः ॥ जन्म समये यति तिथिः ॥ इष्ट नक्षत्रं ॥ जन्म समये यं नक्षत्रं ॥ जन्म पत्री वि-

59
 लोका लोमयेत् ॥ नामवरण विपर्ययेत् ॥ इष्टातिथिं ॥ तदेवतायै ॥ इष्टनक्षत्रं तदेवतायै ॥
 प्रथमं तिथिदेवतायै ततस्तिथये ॥ ततो नक्षत्रदेवतायै ॥ पश्चात् नक्षत्रहोमः ॥ यदि प्र
 तिपदि जातस्तदा ॥ ब्रह्मणे स्वाहा ॥ प्रतिपदे स्वाहा ॥ यद्यश्विन्यां जातस्तदा ॥ अश्विनी ऊ
 मारभ्यां स्वाहा ॥ अश्विन्यै स्वाहा ॥ इत्याज्या कुंतिं जुहुयात् ॥ एवमन्यद्गृहीयमिति ॥ प्र
 त्येवं प्रवृत्तिं लिखितं चेत् ॥ ततो व्याहृतिहोमादि वामदेवगानां तं वृत्तं समापनं कुर्यादिति ॥
 ॥ इति वर्सगठिः ॥ ॥ अथ प्रवासदागतः ॥ पिता स्वपितृत्वे जनं व्रजानत उपनीत वा पुत्र
 स्वस्वहस्ताभ्यां मूर्ध्नि न परिगृह्य मंत्रत्रयं जपेत् ॥ ऊमारस्य ॥ उभाभ्यां पाणिभ्यां मूर्ध्नि
 न परिगृह्य जपेत् ॥ मंत्र ॥ त्रयाणामपि दक्षः ० अनुष्टुप् ० ऊमारो दे ० हस्ताभ्यां मूर्ध्नि

वृत्तंतर ॥
 ॥ ५५ ॥

परिगृह्य जपेवि०॥ उं अंगदंगाश्च ऽश्वसि हृदया दधि जायसे॥ प्राणं ते प्राणेन सं दध्म
मि जीवसे याव दायुषं॥ अंगदंगाश्च भवसि हृदया दधि जायसे॥ वेदे वै पुत्रनामासि स
जीव शरदः शतं॥ २॥ अश्मा भव परशु भव हिरण्यमस्तु तं भव॥ आत्मासि पुत्रमामृथाः
स जीव शरदः शतं॥ ३॥ ततो मूर्द्धानमा जिघ्रनेन॥ दह रुं यजुः कुमारो दे॥
पुत्रमूर्द्धा प्राणे वि०॥ उं पशूनां त्वा हिं द्रा रेण जिघ्राम्यसौ॥ असाविति स्थाने गोत्र वि
स्तु दत्त शर्मन्॥ कुमारस्य मस्तकं पशुवर्द्धिं द्वा रं कृत्वा॥ आघ्राणी ऊर्वन्॥ तू स्ती माता च
ऊर्यात्॥ एवं दुहित्रु रपितृ स्तं॥ एतच्च सप्त कृतिः होमादि ब्रह्म पौष्टि ब्रह्म न उ सं स्कार मिति॥
वामदेव्य गानां तं ब्रह्म समाप्तं॥ इति प्रवासविधिः॥ ॥ अथान्न प्राशनं॥ आद्यां न प्राशने

60
 प्रवर्षायां वरुणो यमः ॥ नक्षत्रे च परित्याज्या वारे भौमा वरुणो ॥ १ ॥ द्वादशी सप्तमी रि
 क्ता पर्व नक्षत्रा च वर्जिताः ॥ ज्येष्ठे च ऋषो ग्राह्यो वृषः वन्या च मन्मथः ॥ २ ॥ शुक्ल पक्षः शुभो यो
 गः सं ग्राह्यः शुभ चंद्रमाः ॥ मासौ षष्ठा ऽष्टमौ पुंसां स्त्रीणां मासश्च पंचमः ॥ ३ ॥ अत्र च रुद्रमः ॥
 एव तत्रेणो वा ॥ एतद्वा ॥ तदा स्कंदिले पंचभूतसंस्कारादि ब्रह्मोपवेशनीं कृत्वा ॥ खंडस्त
 रणी ॥ निर्वीपः ॥ प्राणायत्वा जुष्टं नि ॥ अपानायत्वा जु ० च ह्रुषेत्वा ० श्रोत्रायत्वा जु ॥ द्विः
 स्तूली ॥ च रुद्रमेण च रुद्रपणी ॥ उदयुद्वासनी ॥ सवितस्तरी ॥ इध्मा धनं ॥ पवित्रोत्पा
 दनादि आज्य संस्तरणी ॥ आज्यभागां तं कृत्वा ॥ आज्या कृती द्वयं जु कृत्वा ॥ उं देवी
 वाचमजनयंत देवास्तां विश्वरूपाः पशवो वदंति ॥ सानो मं ऽपमृजं दुहाना धेनुर्वाणि

ब्रह्मतिर ॥
 ॥ देवी ॥

१द्वितीयाष्टकं येन॥ देवीं वा च सुष्टु तैत्ति॥ वाजो नो१

स्मानुप सुष्टु तैत्ति स्वाहा॥१॥ वाजो नो अद्य प्रसुवाति दानं वाजो देवाः सुष्टुभिः ब्रह्मयाति॥ वा
जो हि मासर्ववीरं जज्ञान विश्वा आशा वाजपतिर्यये यः स्वाहा॥२॥ प्रधानहोमः॥ चतुर्ग
हीतं स्रज्या कृत्वा होमयेत्॥ प्राणेनान्नमशीय स्वाहा॥ अपानेन गंधं नशीय॥ चक्षुषा
रूपाण्यशीय॥ श्रोत्रेण यशो यशीय स्वाहा॥४॥ देवीं वाचमजनयंत॥१॥ वाजो नो अद्य॥२॥
वेचित्य आदो मो वक्तव्यः॥ प्रायश्चित्तं च स्विष्टकृतं॥ व्याकृति होमा दिवाम देव्यां तं स
माप्य॥ ब्रह्म समापनं॥॥ सामगस्य स्वं शाखोक्तान्न प्राशनविधिः॥ तत्र वेचि द्विप्र
तिपत्तिवदति॥ जातवर्मणि यद्ग्रीहियवयोरसदानं॥ तदेवांन प्राशनं॥ अकृत्वा दन्य
त्र हि॥ प्राशने तु तुचिस्तथेति गृह्यसंग्रहेण ग्रेः पृथक् भवति॥ गौतमेऽपि गर्भाधानादि

संस्कारांगत्रमेण पृथगेवांनप्राशनमस्ति॥ तस्मान्नायेकृतेतत्र शुभेहनिचंशवलोपेते मंत्रा १
 दिनेशुभनक्षत्रे प्रातरेवंस्नानादिब्रं विधाय मातृपूजापूर्वब्रं आभूदयि ब्रं कृत्वा॥ क्ष
 क्षणपूर्वब्रमग्निप्रणीवाशुचिनाममग्नेऽवाहय॥ तिसृभिर्विद्वत्तिर्कुत्वा॥ पंचभि मि ३
 मंत्रैः पंचाज्याकुतीर्जुं कृयात्॥ तस्य प्रजापतिस्त० गायत्री० आदित्योदे० पुरुषाधि
 पत्यन्नामस्य चतुष्पथेऽग्नावादित्याभिमुखस्याज्यहोमे विनियोगः॥ ॐ अन्नं वा ए ब्रवं
 ३६ दस्यमन्नं दित्ये ब्रं भूतेभ्यश्चैत्यतिस्वाहा॥ १ प्रजापति० यजुः० आदित्योदे० पुरुषाधि०
 स्याज्यहोमेवि०॥ ॐ श्रीर्वा एषाय सत्त्वानो विरोचनो मयि सत्त्वमवदध्मातु स्वाहा॥ २
 प्रजा० बृहती० आदित्यो० पुरुषाधि० स्याज्यहोमेवि०॥ ॐ अन्नस्य घृतमेवरसस्तेजः

ब्रमोतरा॥
 ॥६१॥

संपत्त्रामो जुहोमि स्वाहा ॥३॥ प्रजापति० यजुः क्षु देवता ॥ वृत्त्य विहित्ति कामस्य सायं प्रा
तः क्षु क्षोमे वि० ॥ उं क्षु धे स्वाहा ॥ प्रजा० यजुः क्षु त्पि पासे देवते ॥ वृत्त्य विहित्ति कामस्य
सायं प्रातः क्षु क्षु क्षोमे वि नियो गः ॥ उं क्षु त्पि पासा भ्यां स्वाहा ॥ २ ततः प्राणा दिपं चाज्या
कृती जु कृयात् ॥ उं प्राणाय स्वाहा ॥ अं पानाय स्वाहा ॥ व्यानाय स्वाहा ॥ समानाय स्वाहा ॥
उदानाय स्वाहा ॥ ५ ॥ व्या हति होमा दिवाम देव गानी तं कृत्वा ॥ सर्वमं न मे व्री कृत्वा ॥ सु
वर्षा दिना ज्य ऊमारस्य मुखे दद्यात् ॥ अनेन ॥ ६ क्ष० यजुः अन्नं देवता ॥ सुवर्षा ज्य
न्न प्राशने वि० ॥ उं इ यमाक्षे दमं न मिदमायु रिदममृ तं ॥ प्रजापति० बृहती० अं
नपति दे० ॥ अं न प्राशने वि० ॥ अं न पतेन्नस्य नो धेत्य नमीवस्य शु श्रिणः ॥ प्रदातारं

तार्षजर्जनो धेहि द्विपदेशं च उष्णदेवि श्वर्मेणो स्वाहा ॥ प्राणाय स्वाहा ॥ अपानाय स्वाहा ॥
 व्योनाय ० समानाय ० उदानाय ॥ ततो ब्राह्मणभोजनं दक्षिणादानमिति ॥ इति अन्नप्रा-
 शनः ॥ ॥ अथ चूडावरणी ॥ ॥ चूडावर्म द्विजातीनां सर्वेषामेव धर्मतः ॥ प्रथमे ह्येतत्ती-
 ये वा कर्तव्यं विधि नो ह्युरी ॥ १ ॥ अथातस्तृतीये वर्षे चूडावरणी ॥ तत्र पूर्वेषुः जटाधिवा-
 सनं कर्तव्यं ॥ नागराणी विशेषः ॥ रात्रौ माणववृक्षे तैलेन ऊँ उमेन कृत्वा पूजयेत् ॥
 गणेशं विब्रूयोः पूजनं ॥ कृपुण्ड्रार्या विंचिह्नो हं बंधनं ॥ अभिषेक आशीर्वादः ॥
 ॥ एवं ॥ शोभते मलस्नानी ॥ संध्यातर्पणं ॥ वैश्वदेवमातृपूजा वसोद्धारा वृद्धिप्राप्तिः ॥
 ॥ ॥ जन्मतस्तृतीये वर्षे उदगयनपुण्यविधिना कुत्रवारलग्नादियुक्तदिनस्य

वृषांतर ॥ ॥
 ॥ ६२ ॥

पूर्वोदिक्रससार्यसमये मंगलसमेतं उरुसुमस्त्रकसुगंधिसहितरक्तसूत्रं डोरवेन
 नामधृत्वा प्रदक्षिणं प्रदित्वा त्रयं वधीयात् ॥ उं वृमु श्रिवा सि ॥ उं वृपु वृला सि ॥ उं
 वृपु श्रिवा सि ॥ वृव्राट्तिवा ग्रीवा पश्चाद्वा गोवा ॥ ततः प्रातरेव वृत्तं सुस्नातः कृतं
 मातृ ॥ जननीं दीमुखं श्राद्धः ॥ पुरस्तात् लोको या उपलिप्तेर्मंडलप्रदेशे ग्निमुप
 समाधाय आज्यं तत्र न्यायेन उ शंडि व्रां उर्यात् ॥ स्तरणात् सर्वं बर्हिध्मा ज्यं आज्यं
 स्वात्नी समिद्धयसी मार्जु शसुवानुगुप्तजलस्य पात्रं त्रमेणे तत्र तः प्रांचं प्रांचं
 मासादयेत् ॥ अग्नेर्दक्षिणतः उदगग्राणि एव विंशतिर्दभं पिंडुली सप्तसप्तभिरे
 व्रीकस्य उ शान्तरेण वेष्टिता पिंडुली त्रय उल्लोदवृत्तं पात्रं ताम्रमयं क्षुरं

४ वक्रैः पूर्वतो

तदभावेचादर्शवाहुरहस्तं च नापि तमित्येता प्रत्यक् संस्थान्युपब्रूययेत्॥ अरुं ज्ञेयं
रतः आनन्दुहगोमयं कशरस्का लीपाकं वृथापक्व इत्येता प्राक्संस्थान्युपब्रूययेत्॥
वृथापक्वा निर्वीपरहितत्वी॥ त्रीहियवैस्तिलैर्मधैश्च प्रत्येकं चत्वारि पात्राणि पुर
यित्वा यथाक्रमं दक्षिण संस्थानि मंगलार्थं उपब्रूययेत्॥ ततो माता अमारं शुचि
नावस्त्रेणाढ्याद्यन्त्रोडे निधाय अग्नेः पश्चिमतो भर्तुर्वीमपात्रे उन्नयन्नेषु उन्नयन्नेषु प्रा
उ० मुरवी उपविशति॥ ततः प्राङ्मुखः ब्रह्मास्तरणादि विरूपाक्षं जप समित्प्रहो
पांतं कृत्वा सभ्यनामाग्नेमग्निमावाह्य॥ व्याहृतिभिर्हुत्वा॥ ३॥ ब्राह्मणं क्रमनिमि
त्रं प्रायश्चित्तं॥ अः स्वाहा व्याहृतिः॥ पश्चात्प्राउ० वतिष्ठते॥ सवितारं मनसा ध्यायं

वर्मंतरः॥
॥ ६३ ॥

क्षुरहस्तं च नापितं प्रेक्ष्य मा लो जपेदनेन । दक्ष० यजुः सविता दे० क्षुरहस्तं च नापितं
 लो वि० ॥ आयमगा सविता क्षुरेण ॥ ततो वायुं मनसा ध्यायं ब्रां स्य पात्रस्थ मुक्षो द्रवं
 पश्यानु जपेदनेन । दक्ष० यजुः वायुर्दे० उक्षो द्रवप्रेक्ष लो वि० ॥ उक्षेन वा य उ द्रवे
 ने धि ॥ ततः ब्रां स्य पात्र स्थितो क्षात्रपो दक्षिणेन पाणिना ग्रहीत्वा दक्षिणां जूटिवा
 पुष्तिवा संक्षं भद्राय त्सर्व दिनं प्रदोषे रक्त सूत्रे बद्धमा सिंचेत् ॥ अनेन दक्ष० एव
 पदा गायत्री० आपो दे० ब्रह्म पुष्तिवा क्लेदने वि० ॥ आप उ दं उ जीवसे ॥ ततस्ता मं क्षुरमा
 दर्शवा प्रेक्ष्य मा लो जपेदनेन ॥ दक्ष० यजुः विष्णुर्दे० ॥ क्षुरा दर्श प्रेक्ष लो वि० ॥ विष्णो र्दे
 प्रो सि ॥ ततः सप्त दर्भ पिंजुलीः शिरो भिमुखाग्र उर्ध्व मूलाग्र पुष्तिव्यानि दध्यात् ॥ दक्षिणा

॥ दक्ष० यजुः उषधीर्दे० दर्भपिंजुलीनिधनेवि० ॥ उषधेत्रायस्वैन० ॥ ततो वामरुस्तेन व
 पुष्पिब्रया सह दर्भपिंजुलीधत्वा ॥ दक्षिणपाणिग्रहीतेन ताम्रहुरेणादर्शेन वा नि
 दध्मादनेन ॥ दक्ष० यजुः स्वधितिर्दे० वृपुष्पिब्रयां ताम्रहुरस्यादर्शस्य वा निधनेवि० ॥
 ॥ स्वधितेमैनं हिंसीः ॥ ततः वेशष्ठे दोयथानभवतितथा ताम्रहुरमादर्शं वा तत्रै
 व वृपुष्पिब्रादेशेऽनेन मंत्रेण प्राञ्जुखं सह यजुषादिस्तूष्णीं प्रेरयेत् ॥ दक्ष० यजुः
 हृषादे० ताम्रहुरस्यादर्शं वा प्रेरणेवि० ॥ उयेन श्रुषा बृहस्पतेर्वा योरिंद्रस्य चावपत् ॥
 तेन ते वपामि ब्रह्मणा जीवा तवे जीवनाय दीर्घायुष्टाय वंर्चसे ॥ ततो कौहहुरेण व
 पुष्पिब्रादेशे स्थितं वेशं छित्वा दर्भपिंजुलीभिः सह चारतो वा क्षमित्रविधृतपात्र
 त्रिः प्रांचं प्रोहति ॥ सह यजुषादिस्तूष्णीं वेशष्ठे दनमत्र वर्द्ध ॥ २

वर्मंतरा ॥
 ॥ ६४ ॥

॥ अथ कृत्वा टिबोपरि द्वितीयज्जुटिब्रया वृपुष्ठल संशयां प्रापुं
 दंडजीवस इत्यादि मंत्रैः क्लेदनादिविधानमारभ्य जुटिबेदन गोमयनिधनपर्यंतं वृ
 र्मपुनः सर्ववत्कृत्वा ॥ तदुत्तरस्यां तृतीयज्जुटिब्रया वृपुष्ठिराख्यायामेवं कृतो ह्यज
 लक्लेदनादिगोमयनिधनपर्यंतं सर्ववत् पुनरपि उर्यात् ॥ एवं त्रिः ॥ सर्ववृपुष्ठला
 हस्तीमेव ॥ वाससीपरिक्षय ॥

॥ उभाभ्यां पालिभ्यां मूर्ध्नि नं परिगृह्य जपेदनेन ॥ दक्ष० उल्लिक्क० जमदग्नि
 वृश्यपागस्त्यादयो देवता ॥ हस्तद्वयेन उमारस्य मूर्ध्नि नं परिगृह्य जपे वि० ॥ उ० आ
 युषं जमदग्नेः वृश्यपस्य आयुषमगस्त्यस्य आयुषं यदेवानां आयुषं तत्तैः अस्तु आयुषं ॥

त्रियास्तु स्त्री॥ ततस्तेनैव नापितेनाग्नेरुत्तरतः त्रिं चि दत्तरेण कुल गोत्रा वारानुसारे
 तदहर्भोजयंति एमुं डनं जूटां वा वारयेत्॥ अशली वारयंति। कृशरो नापिताय दद्यात्॥ सर्वमेव वरे
 शं वृष गोमयोपरिनिधायारण्ये निखनेत्॥ वंशविठपे वा स्थापयेत्॥ एतच्चायम
 गादित्यादि मंत्राष्टावर्जं युस्त्रियामपि उर्यात्॥ होमां गमंत्रसुभवंत्येति॥
 ततः प्रायश्चित्तार्थं व्याकृतिहोमादिगोर्दहिणं कामदेव्यगानां तं विधिं समापयेत्॥
 ततः ब्रेशम्यारंण्यभूमिनिखननत्वा गच्छामास्तिनां नादौ पथाव्यवर्निधेयः॥ हरं ३
 कृशरं ब्रीहियवादैर्बन्धौ रवूर्ध्वेनापिताय दद्यात्॥ ॥ इति चूडा वरुणसमाप्ती॥ ॥ वृर्मातरा॥
 ॥ अथोपनयनं॥ ॥ गर्भाष्टमे पुत्राणि एमुपयैने कर्मेन्द्रादशेषु ह त्रियंगमर्द्धादशेषु ॥ दुप॥

वैश्यमाषोडशा दृषी ब्राह्मणस्यानतीतः ब्रालोभवति ॥०॥ तत्र गर्भाष्टमवर्षेऽष्टमे देवश्रवणि
 तं चंत्तारा उरु लेखु मेरु निघातः स्नानादिव निर्वर्त्ये सात् प्रजापूर्व ब्रमाभ्य दयि
 वं विधाना ॥ ततः माणव ब्रस्य सशिख्यपनं ॥ स्नानं मांगल्यं भोजनं च आभरणं अर्चनं
 रं हत्वा एवं ब्रश्चित्कारयित्वा ॥ अर्द्धं पतित सावित्रि ब्रामर्षि नैना नुपनयेयुः ॥ यदा पु
 यकृत ददृष्टि आद्दिर्वृत्तं ॥ एव तं त्रेण नुनवा ॥ स्नानं वस्त्रा लं ब्राह्मण उर्यात् ॥ हो
 मः शर्णवावसनं ब्राह्मणस्य वार्पासं ह त्रियस्या विर्वं वैश्यस्य सर्वाणि वा सर्वेषां ॥
 ततः आचार्यो मंडपमध्ये अप्रणीय ब्रह्मण मुपवेश्य ॥ अग्नेरुत्तरतः पात्राण्यसाद
 यति ॥ तद्यथा ॥ ऊशबर्हि रिध्म आज्य आज्य स्वाती स मिदयं संमार्ग ऊशास्त्रव अमु

66
 युक्तो दद्रेभवस्तु यशोपवीतमेखलादंडं अजिनमिक्षापात्रसर्षपात्रमिति॥ ततो माणवक
 महत वाससः परिधाय उंडलादिना मलं दारं कृत्वा॥ आचार्यदक्षिणतः उदेंग्र उशो ग२
 तरे आसने उपवेशयति॥ ततो भूजपादिविरूपाक्षांतं कृत्वा समुद्रवमग्निमावाह्य॥
 ततः आचार्यमाणवर्गयशोपवीतपरिधाययेत्॥ ०॥ गृह्यासंग्रह॥ अजिनं सर्वदैव
 त्यमैंद्रोदंड इति स्मृतः॥ सावित्रीमेखलामाकुस्तस्मात्सर्वालिधं रयेत्॥ १॥ मेख
 लामंजिनंदंडमुपवीतं वर्म उलुं॥ अक्षुप्राशविनष्टानि गृहीतान्यानि मंत्रतः॥ २॥
 यशोपवीतं उर्वीतस्तत्रेण नवर्ततवः॥ देवतास्तत्र वक्ष्यामि आनुष्टुप् एवा स्मृताः॥ ३॥
 उंकारः प्रथमस्तंडुर्द्वितीयश्चाग्निदेवतः॥ तृतीयो नागदेवत्यश्चतुर्थः सोमदेवतः॥ ४॥ वर्मंतर॥
 ॥ ६६ ॥

पंचमः पितृदेवत्यः षष्ठश्चैव प्रजापतिः॥ सप्तमो वायुदेवत्योऽष्टमो यमदैवतः॥ ५॥
 नमैवेः सर्वदेवत्य इत्येतेन वतंतवः॥ द्विगुणं त्रिगुणं वापि एव ग्रंथि कृत्तं विदुः॥ ६॥
 वेनैवोत्पादितं स्त्रिंशं वेन वा त्रिगुणं कृतं॥ वेन वास्य कृतो ग्रंथिं वेन मंत्रेण मंत्रितं॥ ७॥
 ब्रह्मणोत्पादितं स्त्रिंशं विष्णुना त्रिगुणं कृतं॥ रुद्रेण तु कृतो ग्रंथिः सावित्र्या त्वभिर्म
 त्रितं॥ ८॥ स्तनाद्दुर्ध्वं मध्येनाभेन वृत्तं व्यंशं च न॥ स्तनाद्दुर्ध्वं श्रियं हंति नाभ्य
 धस्तात्तपक्षयः॥ ९॥ १०॥ माणवब्रुं पठितेन मंत्रेण॥ प्रजापतिः यजुः उपवीतं दे॥
 यज्ञोपवीतपरिधाने वि॥ परशार्योक्तं॥ यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं प्रजापतेर्यस्य हजं
 पुरस्तात्॥ आयुष्यमग्रं प्रतिमुंचुभ्रं यज्ञोपवीतं बलमस्तु तेजः॥ यज्ञोपवीतमसि

३ ६० समिद्धं॥

67

यशस्यत्वा उपवीते नोपनह्यामि॥ आचमनं॥ द्वा मतौ वृक्षमृगजोरमृग॥ ततोऽजिनमुत्तरी
यपरिधपयेदनेन॥ दक्ष० यजुः॥ अजिनंदे०॥ उत्तरीयाऽजिनं परिधपनेवि०॥ उमित्रस्य
चक्षुर्धरलंबस्त्रियस्ते जोयशस्यं स्ववीर्यं॥ अनाहनस्यं वस० नंजैरिष्णुः परिदं वाज्य
जिनंदधेयं॥ ततो माणव वं तृष्णी द्विराचामेत्॥ अथ पंचसुमंत्रेषु आचार्यस्तु वेणो
पहृत्या पहृत्य पंचाज्या ऊतीर्जुं ऊयात्॥ माणव वं पठितैर्मंत्रैः॥ पंचसुमंत्रेषु दक्ष० य
जुः॥ अग्निर्वायुः सूर्यचंद्रव्रतपतिर्दे०॥ आज्यहोमेवि०॥ उमित्रे व्रतपते व्रतं चरिष्यामि
तत्रे प्रब्रवीमि तच्छ्रेयं तेन ह्यसि मिदमहमन्तास्यत्यमुपैमि स्वाहा॥ उवायो व्रतप
ते व्रतं चरिष्यामि॥ सूर्यव्रतपते व्रतं चरिष्यामि॥ चंद्रव्रतपते व्रतं चरिष्यामि॥ ४॥
व्रतानी व्रतपते व्रतं चरिष्यामि तत्रे प्रब्रवीमि तच्छ्रेयं तेन ह्यसि मिदमहमन्तास्य
त्यमुपैमि स्वाहा॥ ५॥

अष्टवार्षि वंसा
सा वित्रव्रतं च
रिष्यामि
व्रतं तद॥
॥ ६७॥
त्यमुपैमि स्वाहा॥ ५॥

व्याहृतीनां छंदस्य दैवतं सर्ववत् ॥ उभूः स्वाहा ॥ भुवः स्वाहा ॥ स्वः स्वाहा ॥ भूर्भुवः स्वः स्वाहा ॥ ४ ॥
 ततः आचार्यः प्रश्नेः पश्चादङ्गग्रेषु दर्भेषु प्राञ्जुस्वो वतिष्ठते ॥ अग्नं वर्ययो मध्ये मा
 एव ब्रूः कृतीं जलि उदङ्गग्रेषु दर्भेषु प्रत्यञ्जुस्वस्तिष्ठेत् ॥ मा एव ब्रू दक्षिणस्यो दिशि
 अध्ययनयुक्तो ब्राह्मण उदञ्जुस्वः स्विता ॥ अग्निर्मा एव ब्रूयां जलिं प्ररयति ॥ ततो
 मा एव ब्रू जलिरुपरि आचार्यं जलिं प्ररयेत् ॥ आचार्य मा एव ब्रू प्रेक्षमाणो जपति ॥ ५ ॥
 अग्नि आचार्य मध्ये मा एव ब्रूस्तिष्ठति ॥ मा एव ब्रू जलि कृतोऽभिमुख आचार्य मुद
 ङ्गग्रेषु दर्भेषु ॥ तस्य दक्षिणतो वस्त्राय ॥ मैत्रवान् ब्राह्मणो पार्श्वजलिं प्ररयति ॥ उपरि
 षाञ्चाचार्यस्य प्रेक्षमाणो जपति ॥ अस्यार्थः ॥ आचार्य नीअं जलि उपरि मा एव ब्रू नी

६८
 अंजलीमूत्रे॥ एव ब्राह्मणदक्षिणस्त्रो उद्वेनां जसि प्रयेत्॥ जो तो थवो भरो॥ ०॥ दह०
 न च दनुष्युप्युत्तरादी निक्षपंक्तिष्ठं॥ मा एवो दे०॥ उपनयने आचार्यस्य मा एव
 वप्रेक्षणस्य जपे वि०॥ उ० आगं त्रासमगन्महि प्रसुमत्यं युयोतन॥ अरिष्टाः संचरे
 महिस्वस्ति चरता दयं॥ अग्निष्टे हस्तमग्रही सविता हस्तमग्रही दयं मा हस्तमग्र
 ही मित्रस्वमसि ब्रमण्णिराचार्यस्तव॥ २॥ ततः आचार्यो मा एव व्रं वाचयेदने॥
 दह० रनुष्युप्युत्तरादी निक्षपंक्तिष्ठं॥ मा एवो दे०॥ मा एव व्रं वाचने वि०॥ उ० ब्रह्मचर्यमागमुपमानयस्व॥
 ततः आचार्यो मा एव व्रं नाम धेयं पृच्छति॥ दह० यजुः मा एव व्रं दे०॥ मा एव व्रं प्रश्ने वि० नाम २
 उ० व्रं नामासि॥ अथ मा एव व्रं स्वनाम व्रथयति॥ दह० यजुः मा एव व्रं दे०॥ मा एव व्रं प्रश्ने वि० ब्रमंतर॥
 ॥ ६८ ॥

अनेनमंत्रेण

कृत्स्नामकथनेवि॥ गोत्रविष्णुदत्तशर्मनामास्मि॥ नामधेयं ब्रह्मयित्वा देवताश्रयं वा
नक्षत्राश्रयं वा गोत्राश्रयं॥ ततो जलं स्यात्॥ उष्ट्रज्यापामंजलिं॥ आचार्यो दक्षिणेन
पालिना दक्षिणं पालिं संयुष्मंग् क्लृप्ति॥ ततः आचार्यो दक्षिणहस्तेन मालावत्
दक्षिणहस्तं संयुष्मंग् गृहीत्वा॥ दक्ष० यजुः सवित्रशिवपूषानोदे॥ आचार्यस्ये माला
वत् हस्तग्रहणे वि॥ उदेवस्य ते सवित्रः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूषो हस्ताभ्यां दिह
स्तंग् क्लृप्सौ॥ असौ इति स्नाने गोत्रविष्णुदत्तशर्मन्॥ ततो मालावत् आचार्योऽ
नेनमंत्रेण प्रदक्षिणेन भ्रामयित्वा प्राशुस्वंबरोति॥ तस्य दक्ष० यजुः मालावत् नोदे॥
प्रदक्षिणमावर्तने वि॥ उस्तूर्यस्यावृतमन्वावर्तस्व॥ गोत्रविष्णुदत्तशर्मन्॥ अथ

69
 आचार्यो दक्षिण हस्तेन माणवकस्य दक्षिणमन्वः समन्वा लभ्यन्तर्हितां नाभिमभिमु
 शेदनेन॥ दक्ष० यजुः नाभ्यंतर्हौ देवते माणवकनाभिस्यर्शने वि०॥ उंप्राणानी ग्रथिरसि
 मा विस्त्रसोतव इदं ते परिददाम्यमुं॥ अमुमिति स्थाने गोत्रं विष्णुदत्तशर्माणी॥ नाभि
 देशं त्यक्त्वा॥ उदरमा लभ्यं जपेदनेन॥ दक्ष० यजुः अऊरौ देवता॥ उदरा लभ्य जपे वि०॥
 उंप्रऊर इदं ते परिददामि॥ गोत्रं विष्णुदत्तशर्माणी॥ उदरं त्यक्त्वा॥ हृदयं लभ्य ज
 पेदनेन॥ दक्ष० यजुः कृश नो दे० हृदया लभ्य जपे वि०॥ उंप्रकृश न इदं ते परिददामि॥
 गोत्रं विष्णुदत्तशर्माणी॥ हृदयं त्यक्त्वा॥ तत आचार्यो दक्षिण हस्ते माणवक दक्षिण स्तं
 धमा लभ्य जपेदनेन॥ दक्ष० यजुः प्रजापति दे०॥ दक्षिण स्तं धस्यर्श जपे विनियोगः॥ ॥ दृष्टुं॥

२ व

ॐ प्रजापतयेत्वापरिददामि॥ गोत्रविष्णुदत्तशर्मन्॥ सव्येनसव्यं॥ ततोवामेनपालिना
 आचार्योमाणंब्रूयस्ववामंस्त्र्यं धं स्पृशन्प्रजपति॥ दक्ष० यजुः सवितादे० वामंस्त्र्यं धं स्पर्श
 जपेवि०॥ देवायत्वासवित्रेपरिददामि॥ गोत्रविष्णुदत्तशर्मन्॥ अथाचार्योमाणवक्रम
 नेनमंत्रेणसंबोधयति॥ दक्ष० यजुः ब्रह्मचारीदे०॥ उपनयनेब्रह्मचारिसंबोधनेवि०॥
 ॐ ब्रह्मचार्यसि॥ गोत्रविष्णुदत्तशर्मन्॥ अथसंबोधितंमाणवब्रूआचार्यः प्रेषयति॥
 प्रजापति० यजुः ब्रह्मचारीदे०॥ उपनयनेब्रह्मचारिप्रैषेवि०॥ समिधमाधेहि॥ बाढ
 मितिमाणवब्रूयस्वसर्वत्र॥ अपोशान॥ बाढं॥ वृर्मऊरु॥ बाढं॥ मादिवास्वाप्सीः॥ बाढं॥
 ततोऽग्रेरुत्तरतोगत्वाआचार्यउदगग्रेषुऊशेषु॥ प्राङ्मुखउपविशति॥ ततःमाण

70
 वदोऽन्नाचार्योऽभिमुखः पातितदक्षिणजानु रुदगग्रेषु उशेषु प्रत्यङ्मुख उपविशति॥
 तथैनं माणव वृमाचार्यस्त्रिप्रदक्षिणीं त्रिवृतीं मुंजमेखलां परिधाय नमंत्रद्वयं वा
 चयति॥ द्यो रपि दक्ष० त्रिष्टुप्० मेखलादे०॥ मेखला परिधायने माणव वृवाचने वि०॥
 उद्दयं दुक्तात्परिबाधमाना वलं पवित्रं पुन तीमन्नागात्॥ प्राणापानाभ्यां बलमा
 हंती स्वसादेवी सुभगा मेखलेयं॥ सतस्य गोप्नीतपसः परस्वी घृती रक्षः सहमा
 ना अरातीः॥ सामा समंतमभिपर्येहि भजे धत्ती रस्ते मेखले मारिषाम॥ रत्न थक्क
 तां जलिनाचार्ये समीपं चतुर्माणववृः॥ अधीहि भोः सावित्री मे भवाननुब्रवीतां
 त्याह॥ आचार्यस्य सावित्री मन्वाह॥ आच०॥ प्रयोगः॥ मासे पक्षे तिथौ वारे सावित्री

वृमीतर॥
 ॥७०॥

प्रहानमिनिर्नैः सरस्वतैः प्रजनमहं वरिषे ॥ सरस्वती प्रज्जीकृत्वा ॥ ततो वाचयेत् ॥ ॐ
 यत्रा विश्वामित्रस्य ० गायत्री ० सविता देव ॥ सा वित्री वाचने वि ॥ प्रथमं पादं ॥ द्वितीयं मर्द्ध
 मर्द्धत्तृतीयं सर्वं ॥ ॐ तस्य विउर्वरेण्यं ॥ ॐ भर्गो देवस्य धीमहि ॥ ॐ धियो यो नः प्रचोद
 यात् ॥ १ ॐ तस्य विउर्वरेण्यं भर्गो देवस्य ॐ धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात् ॥ २ ॐ तस्य
 विउर्वरेण्यं ० दयात् ॥ ३ ॥ अथाचार्यो माणवकं महा व्याकृतीः पृथक् कृत्वा उद्गार प्रविष्टा
 अध्यापयेत् ॥ भर्भुवः स्वरिति व्याकृतीनां विश्वामित्रजमदग्निर्भरद्वाजः ऋषिः ॥ गायत्र्य
 स्मिन्नुष्टुपुंसां सि अग्निर्वाद्यादित्यो देव ॥ महा व्याकृति वाचने वि ॥ ॐ भूरोम् ॥ ॐ भुव
 रोम् ॥ ॐ स्वरोम् ॥ ततो बैल्वं पालाशं वामाणवकं परिमार्णं दंडं माणवकं यप्रयच्छं नाना

पादं २

१वा

यो मा एव वचयति॥ प्रजापति० पंक्तिर्बृहदः॥ दंजग्रीदेवते। उपनयने मा एव वृ दंजार्पणे वि०॥
 उंसुश्रवः सुश्रवसमा उरु यथा त्व० सुश्रवः सुश्रवा देवे धेवमह० सुश्रवः सुश्रवा
 ब्राह्मणेषु भूयासं॥ पाठः॥ अजिनं प्रयच्छति ऐलोयसौरवाजिनान्यजिनानि॥ कृष्ण मृ
 गः॥ गौरमृगः॥ अजा॥ द्वौ मतौ॥ मित्रस्य च हृद् रणी०॥ व्रत॥ अथाचार्याधीनो भवान्य
 त्रा धर्मचरणत्वात्॥ बाढमिति सर्वत्र॥ क्रोधनते वर्जय॥ मैथुनं वर्जय॥ उपरिशयं वर्जय॥
 द्वौ शीलवगंधं जनानि वर्जय॥ स्नानं वर्जय॥ अवलेखनं दंतप्रक्षालनपादप्रक्षाल
 नानि वर्जय॥ दुरवृत्त्यं वर्जय॥ मधुमांसं वर्जय॥ गोयुक्ता रोहणी वर्जय॥ अंतर्ग्राम
 उपानहो धर्मं वर्जय॥ स्वयमिंद्रमोचनं वर्जय॥ मेखला धारण॥ भिक्षाचर्य॥ दंडधारण॥

वर्मोत्तर॥
 ॥७१॥

समिदाधानं॥ एतेषु प्रैषे वाढमिति प्रतिप्रैषेषु॥ उमितिच॥ उद्वोपस्यर्शनं॥ प्रातरभिवा
नार दाइत्येतेनित्यधर्माः॥ गोदां निव्रत॥ आदित्यव्रत॥ उपनिषद्व्रत॥ ज्येष्ठसामव्रत॥ स
वश्यरास्तेषां॥ आचरति॥ ततः स्तूस्त्री आदित्योपस्नानं अग्निप्रदक्षिणीं कृत्वा॥ ७॥ ॥
अथ गृहीतदंडो ब्रह्मचारी भिक्षां प्रार्थयति॥ तत्र प्रथमं मातरमेव प्रार्थयेत्॥ उभवति
भिक्षां देहीति लुब्धुभिहः सर्वत्र स्वस्तीति ब्रूयात्॥ तथा मातृबन्धुस्त्रियः॥ ततः पितरं
भवन्भिक्षां देहीति प्रार्थयेत्॥ ततो न्यांश्च प्रार्थयेत्॥ पुर्बधभैक्ष्यमाचार्याय निवेदयेत्॥
आचार्यदत्तं प्रतिगृह्णीयात्॥ ततः प्रायश्चित्तादिगोदक्षिणी वामदेवगानां तैर्तृत्रसमा
पयेत्॥ ततो ब्रह्मचारिवाग्यतः स्तिष्ठेदास्ते समयस्त्वः॥ अथ संध्यामुपास्य भूञ्ज

पादि तृष्णीपरिसमूहर्न परिषेचनपर्युक्त एवमिहा धनपावब्रूमाग्निमग्निमावाद्य॥
 प्रधानसमिधं दद्यात् तत्र प्रादेशप्रमालीधृताक्तं समिन्नयमादाय आद्यं तयोस्तृतीयं॥
 मध्ये॥ दक्ष० यजुः अग्निर्दे० अग्नौ समिहा धने वि० उ० अयमेव समिधमाहर्षं दहते
 जातवेदसे। यथा त्वमग्ने समिधसमिधस्येव महमायुषामेधया वर्चसा प्रजया
 पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन धनेनां नाद्येन स मे धिषीय स्वाहा॥ इति जुहुयात्॥ सहदा त्रिवो॥
 ततः समिहा धनपर्युक्त एव परिषेचन अग्निप्रदक्षिणादा नमुदपनिर्सेव्रतपात्र
 सरणानि दत्त्वा पूर्वोक्तमस्मवंदना निदत्त्वा आयुरारोग्यादि अग्निप्रार्थ्य अग्निमभि
 वादयेत्॥ अमुब्रू गोत्रो हं अमुब्रूः मुब्रू प्रवरो हं अमुब्रू शर्मा अहं भो अग्ने त्वामभिवा

कर्मतर॥
 ॥७२॥

दयेत्॥ ततएववरुणं एवमाचार्यदीनीं विप्रेभ्यो पितामाताज्येष्ठभ्रातास्वसावृद्धीं सर्वत्रा
 दीनामभिवादयेत्॥ आयुष्मान्भवासौ इति प्रतिवचनी॥०॥ हमस्वेत्यग्निं विसृज्य॥
 अतीतायां संध्यायां भिक्षालब्धमन्नं द्वा रलवणवर्जितं सघृतं उदकेनाभ्युक्ष्य उं
 अमृतोपस्तरणमसिस्वाहा॥ इत्यापोशानं कृत्वा मध्यमानामित्रीं गुष्ठत्रिपर्वागृहीतं उं
 प्राणाय स्वाहा॥ उं व्यानाय०॥ उं अपानाय०॥ उं समानाय०॥ उं उदानाय स्वाहा॥ पंचाङ्गतीर
 भ्यवहृत्य वामहस्तविधृतभोजनपात्रो वाग्यतो भुंजीत॥ भोजनावसाने च॥ उं अमृतमपि
 धनमसिस्वाहा॥ इति पुनरापोशानं कृत्वा आचमेत्॥ एतच्चाग्निं कायं समावर्त्तनपर्यंतं
 सार्यं प्रातः प्रत्यहं कर्त्तव्यं॥ भोजनं चानेन क्रमेण यावज्जीवं कर्त्तव्यं॥०॥ ततो ब्रह्मचारी उ
 पनयनादरभ्य त्रिरात्रमद्वा रलवणाशी भवति॥ इति उपनयनकर्म समाप्तं॥०॥०॥॥

॥ अथ चतुर्थे हनि सा वित्रश्चरुः ॥ यत्रोपनयनी गत्वेन तत्र मातृपूजा वृद्धिः प्राद्व्यं च न
 भवति विवाहं चतुर्थे वत् ॥ अथाग्निस्त्वापनी ॥ समिधं दत्त्वा ब्राह्मणमुपवेश्य ॥ अग्नेः
 पश्चात्खंडस्तरेण उद्वृचं च रुक्मां पवित्रमेहोर्णं कृत्वा ॥ सुप्रक्षालितो वस्त्रस्वल्पमु
 सलेवं सहविः श्रुपं चासा दयति ॥ प्रोक्षति ॥ अग्रे रुतरतोऽपि खंडस्तरेणोपनिउद
 वं आज्यस्त्वाली बर्हिर्दिध्याविंशतिमाज्यसमिधं चाक्षतां स्यामां गंडुशान्द्रस्कवः
 स्कचं क्षुण्णपात्रं चासा दयति प्रोक्षयति च चतुर्मुं दिग्यस्तिं ब्रीहियवान्नासा दयति ॥
 अथ मादितान् ब्रीहियवान् गृहीत्वा ॥ उंस वित्रेत्वा जुष्टं निर्वपा मीतिसकं निरूप्य
 द्विस्तृतीं निर्वपेत् ॥ निर्वपस्तु प्रजापतेन तीर्थेन मुष्टौ विति ॥ ततस्तीडुलानु वस्त्रस्वले
 कृत्वा प्राञ्जुस्वो भूत्वोपर्यध स्थित दक्षिण वाम पाणिभुसलेन किंचिद्वहत्यशेष

वृमं तर ॥
 ॥ ७३ ॥

यदृच्छया अवहत्यात्॥ ततो विरूषी भूतिषु त्रिः वृं उर्नं कृत्वा॥ त्रिः सूर्येण त्रिः प्रया त्रिः प्रह्ला
 त्य प्रागग्रे पवित्रे चरु स्था ल्या उपरि दत्वा तर्हि ता स्तु दुर्ला चरौ क्षिप्त्वा हत मे हलेन प्रदक्षि
 ए मु निस्त्रयत्॥ स्था ली पादं अपयित्वा॥ पवित्रे दत्वा स्कवे ण ज्ये नाभि धार्यो द युत्तार्यो
 पुनः पवित्रे दत्वा भि धारयेत्॥ ततो भू परि समूह न स्तर ण स्था ली पाद स्थापने ध्मा धाना पवि
 त्रौ त्या दनं क्षा लना अ स पवना त्पवन पवित्राग्नि प्रक्षे पा ज्वा धि अपलो द युद्वा सन स्कृ कृ स्क
 व मे ह ण ऊ श प्रा कृ सं मार्ग प्रोक्षे ण प्रतपनाग्नि पश्चि मे पूर्वो प रा ज्य च र्वा सा दन मु द द्वां ज
 वि प्र से क पयुं क्षे ण समि द् पुष्पा द्धूत स्त प्रपद विरूपा क्ष ज प त दत्त ब्रह्म पूजन रुस्त प्रत्या
 वर्तन समि त्प्रक्षे पं कृत्वा॥ सूर्य नाम नामग्नि मावाह्य॥ च उर्गृहीत मा ज्यं पृथक् पृथक् सु

चिगृहीत्वा पंचगृहीत्वा पंचगृहीतं त्वात् ॥ प्रज्वलिते ग्रावुत्तरदक्षिणयोर्भागयोः प्राच्याध
 रायाग्नेयसौम्यावाज्यभागौ च जुहुयात् ॥ उं अग्नये स्वाहा उत्तरतः ॥ उं सोमाय स्वाहा दक्षि
 णतः ॥ ततः स्थावीपावृत्राज्यं प्रसिध्यदक्षिणोत्तररेखाद्वयमेक्षणेन कृत्वा ॥ सुवेणसू
 चिधृतमुपस्तीर्य मध्यात्पूर्वार्द्धमेक्षणेन हविरवहाय पेशवेत्तिना उं पश्चाद्भागादप्यव
 हाय सूचिनिक्षिप्य सूवेणाज्येनाभिघार्य वैदानस्तानानि वाभिघार्या उं सवित्रे स्वाहेति
 सकृत् त्रिवाग्नेमध्यभागे जुहुयात् ॥ उपघातपक्षे स्थावीपावृत्राज्यं प्रसिध्य मध्यान्मे
 क्षणेन हविराहाय ॥ उं सवित्रे स्वाहेति त्रिसकृद्वा जुहुयात् ॥ हतमनभिघारयेति विशे
 षः ॥ एवं सूवाप्रधानाकृतिं कृत्वा पंचापि व्रतवती विपरिणमंत्रैर्जुहुयात् ॥ दक्षयजुः ॥

दूर्ध्वतरा ॥
 ॥१४॥

अग्निवायुसूर्यचंद्रव्रतपतिर्दे०॥ आज्यहोमेवि०॥ उं अग्नेव्रतपतेव्रतमचारिषं अष्टवार्षिकसावित्रव्रतम
 तत्रेप्रब्रवीमितदशर्वं तेनारासमिदमहमन्तास्यमुपागी स्वाहा॥१॥ वायोव्रतपते
 व्रतमचारिषंतत्रेप्रब्रवीमितदशर्वं तेनारासमिदमहमन्तास्यमुपागी स्वाहा॥२॥
 सूर्यव्रतपतेव्रतमचारिषंतत्रेप्रब्रवीमितदशर्वं तेनारासमिदमहमन्तास्य
 मुपागी स्वाहा॥३॥ चंद्रव्रतपतेव्रतमचारिषंतत्रेप्रब्रवीमितदशर्वं तेनारासमिदमह
 मन्तास्यमुपागी स्वाहा॥४॥ व्रतानां व्रतपतेव्रतमचारिषंतत्रेप्रब्रवीमितदशर्वं
 तेनारासमिदमहमन्तास्यमुपागी स्वाहा॥५॥ ततस्तृतीमधस्तामौज्याविमोक्षो
 दण्डस्यच अत्रमौज्जीदण्डयज्ञोपवीतवस्त्रकृष्णाजिनानि नूतनानि भवन्ति शिष्टा
 वारा॥

75

उं

ततो व्याहृति च तस्यः प्रायश्चित्तार्थं कृत्वा ॥ पुनः सूवेण सूचि आज्यमुपस्तीर्य ऐशान्यं भू-
 यिष्ठं मेह एन चरो रव हय द्विरभिघार्य हतमनभिघार्य ॥ उं अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा ॥
 इत्यैशान्यं ॥ प्रधानाकृत्या संसृष्टां जुहुयापंचावत्तपहे द्विरुपस्तरणमपि ॥ ततो
 व्यस्तसमस्ताभिव्याहृतिभिस्तिस्त्राज्याकृतीकृत्वा मेहणमग्नौ ह्वयेत् ॥ स्वयं ब्रह्म
 त्वपहे उनाग्नौ प्रक्षेपः ॥ द्विभुभोजनबाले प्रक्षाल्य मेहणी तेनैव स्वालोपावृशेषं
 पुंजीत ॥ ततः समिस्त्रक्षेपानुपयुहणोदव्रांजलिप्रसेचनयज्ञवास्तवरणवसोद्धीराः
 कृत्वा हविः शेषं ब्राह्मणे दत्त्वा ऋषिपात्रं दक्षिणीं दत्त्वा वामदेवं गीत्वा समापयेत् ॥ ॥
 इति सावित्रश्रुतः ॥ ॥ अथ ब्रह्मचारी सावित्रव्रतादिदर्मक्रमविचारः ॥ आठाम्य ब्रह्म
 चारीने अष्टव्रतवर्ह्यां छेते अहीयां त्यक्त्वा नथि ॥ ॥

दुर्मतिरा ॥
 ॥ ७५ ॥

॥ ७५ ॥

॥ अथ समावर्तनी ॥ कृतवेदाध्ययनमाचार्यनुमर्तमाणवर्गसमावर्तयेत् ॥ ॥ तत्र विधिः ॥
तत्र दैवज्ञ निरीक्षते शुभे दिने प्रथमं प्रातः कृतस्नानकृतमाह्वयजापुर्व्वं माभ्युदयिवृंह
त्वा ॥ तत आचार्यो मंडपमध्ये अग्निप्रणीय ब्रह्माणमुपवेश्य अग्नेरुत्तरतः पात्राण्यासा
दयति ॥ तद्यथा ॥ कुशवर्हि रिध्म आज्यस्त्राली समिद्वयसंमार्ग ऊशस्त्रवः ॥ अनुत्तमे

भिमिन्त्रिता

७६
द्वृक्षस्यपात्रमिति॥ आसादितानीपात्राणीन्युत्तरतः॥ ब्रीहयः शालयो मुद्रा गोधूमाः सं
र्षपास्तिलाः यवाश्चेतिसर्वौषधीभिः शीतोष्णामिरद्भिः कृताकूरैरादिगंधयुक्त
मुदकं पात्रांतरस्थिताभिः उपवृष्येत्॥ वस्त्रा लंकारं चंदनस्त्रजउपानहौ वैरावदं
जघ्नपवृष्येत्॥ ततो भूजपादिविरूपा हांतं कृत्वा॥ पावराग्निमावाह्य॥ ततः व्याक
तिभिर्कृत्वा॥ ततो माणवब्रह्महिले निक्षय॥ ॥ अग्ने ब्रतपतेत्यादिपंचाज्या ऊती कृत्वा॥
पंचसुमंत्रेषु दक्ष० यजुः० अग्निवायु सूर्य चंद्र ब्रतपतिर्दे०॥ समावर्तने प्राज्यहोमे वि०॥
उं अग्ने ब्रतपते ब्रतमचारिष्यंतत्ते प्रब्रवीमि तदश्वं ते नाराक्ष्यमिदमहमनृतास्यत्यमु
पागां स्वाहा॥ १ एवं वायो एवं सूर्य एवं चंद्र एवं ब्रतपतयः॥ इत्याज्यहोमः॥ ततोऽग्नेरुत्त

अष्टवार्षिकसावि
त्रब्रतमचारिषं

ब्रमंतर॥
॥७६॥

१ आचार्य

रतः प्रागग्रेषु दर्भेषु उदङ्मुखोऽपविशति॥ ब्रह्मचारी च आचार्यसंनिधौ उदगग्रजशो
परिप्राङ्मुखोऽपविष्टोऽञ्जलिना गंधवदद्वंद्वं गृहीत्वा भस्मादसृज्यदनेन दहत्त० यजुः
अग्न्यादयो दे०॥ समावर्तने ब्रह्मचार्युद्वंजलित्यागे वि०॥ उं ये अस्वंतरग्नयः प्रविष्टा
गोह्य उपगोह्यो मरुद्वो मनोहाः॥ स्वलो विकजस्तन्तू दूषिरिंदय हा अतितां सृजामि॥
अनेन मंत्रेण भूमौ त्यजेत्॥ पुनस्तथैवोद्वंजलिंगं गृहीत्वा॥ दहत्त० यजुः अपां घोरं क्रूरा
शक्तिरूपा देवताः॥ समावर्तने ब्रह्मचार्युद्वंजलित्यागे वि०॥ उं यदपीं घोरं यदपीं क्रूरं य
दपामशान्तमतित सृजामि॥ भूमौ त्यजेत्॥ ततः पुनरपि ब्रह्मचारी तामिरद्भिः स्वांजलिं
हरयित्वाऽनेन मंत्रेण॥ दहत्त० यजुः रोचनो दे०॥ समावर्तने ब्रह्मचार्युद्वंजलिरात्मा मि
षे चने वि०॥

इत्यात्मन
भिषिंचेत्॥

७१
उं योरोचनस्तमिह गृह्णामि तेनाहं मामभिषिंचामि॥ ततः पुनरपि पूर्ववदेव स्वांजलिं पू
रयित्वाऽनेन मंत्रेण दक्ष० यजुः रोचनो दे०॥ समाव० ब्रह्म० जलिरात्माभिषेचने वि०॥
उं यशसे तेजसे ब्रह्मवर्चसाय बलायें द्रियाय वीर्याय नां यशस्योषाय त्विष्याऽपचि
त्यै॥ इत्यात्मन भिषिंचेत्॥ पुनस्तथैवोद्वीजलिङ्गहीत्वा॥ दक्ष० षडष्टकमहापंक्तीकुण्डः॥
अश्विनो दे०॥ समावर्तने ब्रह्मचार्योद्वीजलिरात्माभिषेचने वि०॥ उं येन स्त्रियमवृणुतं
येनापामृशतं सुरी॥ येनाक्षानभ्यषिंचतं येनेमीष्टयिवां महं॥ यद्वांतदश्विनायश
स्तेन मामभिषिंचतं॥ इत्यात्ममभिषिंचति॥ ततस्तूष्णीं चतुर्थमभिषेचने॥ ततोभिषे
चतुर्भिर्मंत्रैः॥ वानंतरं आदित्याभिमुख उत्थाय ब्रह्मचार्यादित्यमुपतिष्ठेत्॥ दक्ष० यजुः इंदो दे०॥

द्या ४३

द्वितीया
११७७॥

आदित्योपस्थाने वि०॥ उ० उद्यन् भ्राज भृष्टिभि रित्ते मरुद्भिर स्थात्प्रात र्याव भिर स्थात् ॥ द
 शसनिरसि दशसनिं मा ऊर्वात्वा विशाम्यामा विश ॥ उ० चक्षुरसि चक्षुष्ट्व मस्य वमेपा
 प्रानं ज हि सोमस्त्वारजा वउ नमस्ते स्तु मा मा हि ऽ सीः ॥ उ० उद्यन् भ्राज भृष्टिभि रित्ते
 मरुद्भिर स्थात्प्रात र्याव भिर स्थात् ॥ शतस निरसि शतसनिं मा ऊर्वात्वा विशाम्यामा
 विश ॥ उ० चक्षुरसि चक्षुष्ट्व मस्य वमे० हि ऽ सीः ॥ उ० उद्यन् भ्राज भृष्टिभि रित्ते० स्थात्प्रा
 र्याव भिर स्थात् ॥ सहस्रस निरसि सहस्रसनिं मा ऊर्वात्वा विशाम्यामा विश ॥ उ० च
 क्षुरसि चक्षुष्ट्व० हि ऽ सीः ॥ इत्थ पस्थाय ॥ ततो ब्रह्मचारी मेखलाऽधो मार्गे लानेन मंत्रे
 ण मोचयेत् ॥ उ० उ० ममिति शुनः शेपरुषिः ॥ त्रिष्टुपू० वरुणो दे० ॥ मेखलामोचने वि०॥

७४
 उं उडु त्तमं वरुण पाशमस्म दवाधमं विमधमं ॥ अथाय ॥ अथादित्य व्रते वर्यं तवानाग
 सोऽदितये स्याम ॥ अत्रैव दंडाजिनयोः तृष्णीत्यागः वृत्तव्यः ॥ ततो ब्रह्मचारी त्रीन् ब्रा
 ह्मणान् भोजयित्वा स्वयं भुक्त्वा ॥ शिरवावर्जयन् खलोमानि वापयिष्यति ॥ ततः स्नानं कुं
 उलादिना नूतन शुष्कं वाससी परिधायैव मुत्तरीयं द्वितीयमधरं ॥ ततः श्वेतपुष्पमा
 लं वंशेषिष्यासां वा मूर्द्ध्नि बध्नीयात् ॥ दक्ष० एव पदा गायत्री० श्रीर्देव० ॥ सृग्विधने वि० ॥
 उं श्रीरसिमयिरमस्व ॥ ततोऽनेन मंत्रेण उपानहौ परिदध्मत् ॥ दक्ष० यजुः उपानहौ
 देव० ॥ उपानहौ परिधने वि० ॥ उं नेत्रौ स्नेहयतमी ॥ ततः स्वप्रमार्गवैणवं दंडं गृ
 ह्णात्यनेन दक्ष० यजुः दंडो दे० ॥ दंडग्रहणे वि० ॥ उं गंधर्वोऽस्युपाव उपमामव ॥

ब्रह्मांतरं ॥
 ॥ ७८ ॥

२ तत्रोपविशेत् ॥

॥ अथ शिष्यः निरीक्षणे दानेन ॥ दक्षः यजुः आचार्यो दे० ॥ निरीक्षणे वि० ॥ उं यः ह मि
वचक्षुषः प्रियो वो भूयासी ॥ आचार्यः उष्ठादिस्पर्शयेदनेन ॥ प्रजापतिः अनुष्टुप् ॥
जिह्वा दे० ॥ उष्ठादिस्पर्शने वि० ॥ उष्ठापि धनान उन्नीदंतपरिमितपविः ॥ जिह्वे मा विह्व
लो वाचं चारुमाद्ये हवा दय ॥ ततः प्रायश्चित्तादिजो दक्षिणा वामदेवगानां तं तं त्रं
समापयेत् ॥ ० ॥ ॥ अथाचार्यस्तीस्नातव्रः मधुपर्केण महं येत् ॥ अथ स्नातव्रः रथंगान्य
भिमिशं जपेदनेन ॥ प्रजापतिः त्रिष्टुप् ॥ रथो दे० ॥ रथांगभिमिशं ने वि० ॥ उं वनस्पते वी
डूं गोहिभूया अस्मत्सखा प्रतरणः सुवीरः ॥ गोभिः संनद्धो असि वी डयस्व ॥ अथ र
थमारोहयेदनेन ॥ दक्षः त्रिष्टुप् ॥ रथो दे० ॥ आरोहणे विनि० ॥ उं आस्ता ता ते जय
उजेत्वा नि ॥

॥०॥ ततः प्राञ्जु खड्गदञ्जु खोवार धेनगत्वादहिणेनपरावृत्त्याचार्यसमीपमुपग
 छति॥ आचार्यः पुनरर्घ्यं दद्यात्॥ ततो यदि पितैवाचार्यस्तदा कर्म वारयितुं ब्राह्म
 णाय दक्षिणीं दद्यात्॥ पितैव। अथान्येवाचार्यो वृतः स तस्मै दक्षिणीं दद्यात्॥ ॥
 ॥ इति समावर्तनकर्म समाप्तं ॥०॥ ॥ इति दशकर्म पद्धतिः समाप्तः ॥०॥ ॥०॥
 संवत् १७२६ वर्षे श्रावणवदि १२ बुधे लिखितं। श्री परमजी सुत्रत्रा सरजी
 सुत्रमाधवजी वैन्य अविमुक्तवाराणसी मध्ये स्वरुस्तेन लिखितं ॥०॥ ॥०॥
 ॥०॥ ॥०॥०॥ ॥०॥०॥ ॥०॥०॥ ॥०॥ ॥०॥ ॥०॥ ॥०॥ ॥०॥ ॥०॥

कर्मंतरा॥
 ॥७२॥

समावरतन दसकूर्मपधती
१३५४